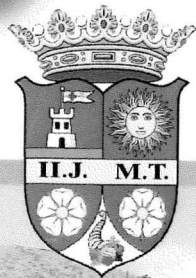




Gyémánt Richárd



Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Nagyikindai járásában (második kiadás)



Gyémánt Richárd:
Etnikai és felekezeti viszonyok
a történelmi Torontál vármegye Nagykikindai járásában

Második, átdolgozott kiadás

lektor:
Dr. Antal Tamás PhD, habil., egyetemi docens,
SZTE ÁJK, Európai Jegtörténeti Tanszék.



Históriaantik Könyvkiadó, 2018

A kiadvány egyedi példányszámban készült!

szerkesztő: Duma Attila
Kiadó: Pamabo Kft.

ISBN 978-615-5613-90-6

Torontál vármegye a történelmi Magyarország 63 vármegyéje¹ közül – az egykori törvényhatósági jogú városok területét is beleszámítva – 1910-ben az ötödik legnagyobb kiterjedésű közigazgatási egységnek számított. Határai Szegedtől a mai szerb fővárosig, Belgrádig (Београд / Beograd) hosszasan elnyúló lapályos, síkvidéken húzódtak, ahol csak a Deliblát homokbuckái képeztek jelentősebb „magaslatot”. A táj egyhangúsága ellenére, a történelmi Torontál vármegye az ország egyik „éléstára” volt. Gabonanövények (búza, zab, árpa), de különösen a kukorica („tengeri”) termesztésére kiválóan alkalmas vidék.

Az egykori vármegye székhelye Nagybecskerek (Зрењанин / Zrenjanin) rendezett tanácsú város volt. Nagybecskerek mellett rendezett tanácsú városi ranggal rendelkezett még Nagyikinda (Кикинда / Kikinda) is, azonban a vármegye – „közigazgatási rangban” – legjelentősebb városának, a Belgrádhhoz közeli Pancsova (Панчево / Pančevo) törvényhatósági jogú város számított. Torontál vármegye területe – Pancsova törvényhatósági jogú várossal (113 km²) – 10 016 km² volt.

A történelmi Torontál vármegye az 1910. évi magyar népszámlálás idején egy törvényhatósági jogú városa (Pancsova), két rendezett tanácsú városa (Nagybecskerek, Nagyikinda) és 14 járásra – ezeken belül 210 településre – tagolódott. A járasok közül az egyik volt a 12 településnek otthont adó Nagyikindai járás.

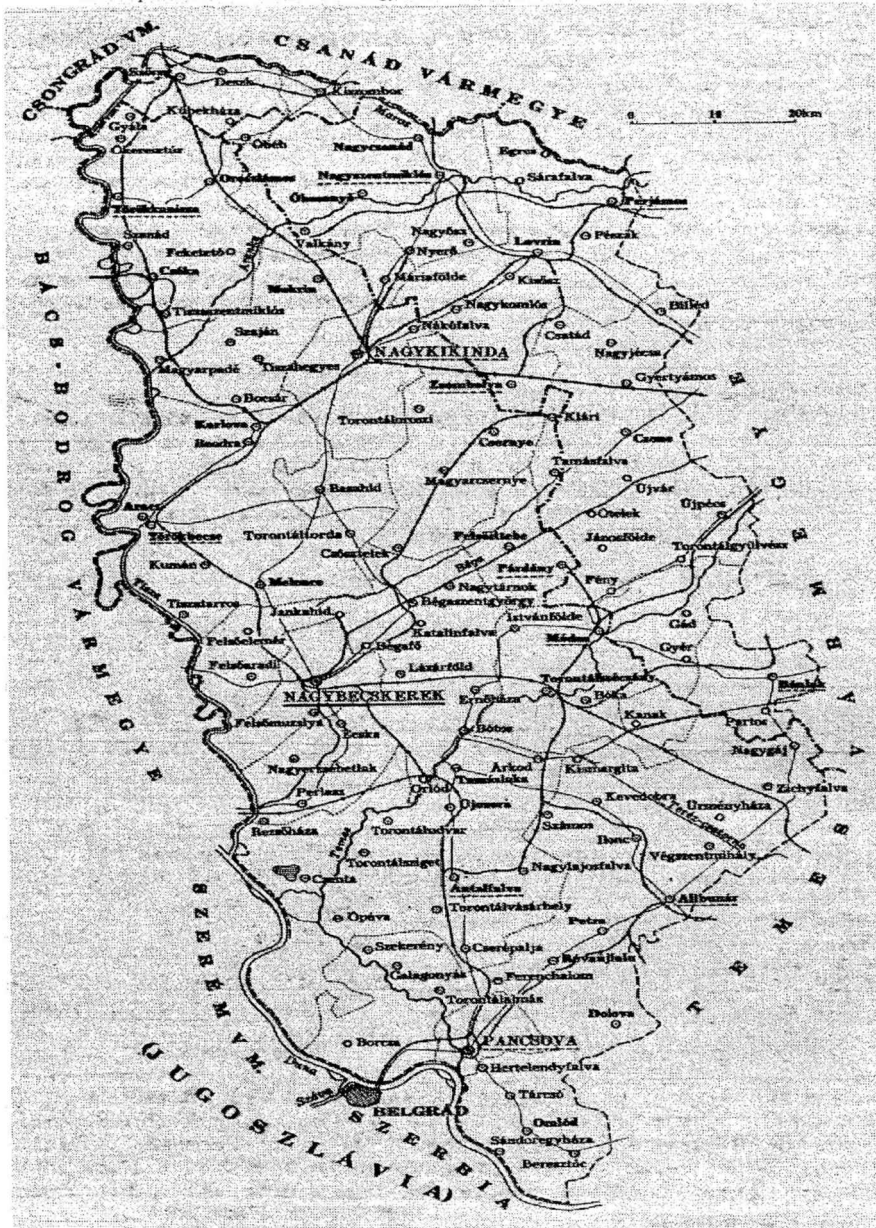
A Nagyikindai járás 12 települése közül tíz rendelkezett „nagyközség” ranggal, ezek voltak: Basahíd, Bocsár, Magyarpadé, Máriafölde, Mokrin (Homokrév), Nákófalva, Padé, Szaján, Teremi, valamint Tiszahegyes. További kettő településnek „kisközség” titulusa volt; ezek Nagybakács és Töröktopolya voltak.

Jelen tanulmány arra tesz kísérletet, hogy – egyedülálló módon a magyar, a szerb (jugoszláv) és a román népszámlálások településsoros adatai segítségével – bemutassa a történelmi Torontál vármegye egykori Nagyikindai járásának etnikai (anyanyelv-nemzetiségi), illetve felekezeti statisztikai adatait. Továbbá feladatául tűzte ki, hogy vázlatos áttekintést adjon az egyes „történelmi” települések népesedéstörténetéről is. A járás elsődlegesen szerbek, németek és magyarok által lakott térség volt, ezért a tanulmány jobbra e három népcsoport betelepedését, statisztikai adatait, valamint a németek eltűnésének „kálváriáját” taglalja. Jelen munka nyomon követi az egyes helységek népesség-, illetve népesedéssziszatiztikai sajátosságait, valamint egyéb „aktualitásait” is.

A hiánypótló mű megírását hosszú, többéves kutatómunka előzte meg, amely által sikerült beszerezni több, ma már nehezen fellelhető könyvritkaságot a 18., de különösen a 19. századból. A tanulmány megírását többszöri helyszíni kutatómunka is megelőzte.

¹ Közvetlenül a trianoni békeszerződés aláírását megelőzően a Magyar Szent Korona országainak területe 325 411 km² volt. A legnagyobb „alkotóelem”, a Magyar Királyság területe 282 849 km² kiterjedésű volt. A Magyar Királyság 63 vármegyét és 26 törvényhatósági jogú várost ölelt fel. A második alkotórész a Magyar Szent Korona országainak sorában Horvát-Szlavónország volt. Területe 42 541 km²-t tett ki. Területén nyolc vármegye és négy törvényhatósági jogú város helyezkedett el. A harmadik „közjogi alkotóelem” a „corpus separatum”, vagyis „Fiume város és kerülete” volt. Ezt a 21 km² kiterjedésű, speciális jogállású közigazgatási egységet szokták a „laikusok”, tévesen, a 64. magyar vármegyének tekinteni. EDELÉNYI-SZABÓ DÉNES: *Magyarország közigazgatási körzetének és törvényhatóságainak területváltozásai. Különlenyomat a „Magyar Statisztikai Szemle” 1928. (VI.) évfolyamából.* Hornyánszky Viktor Részvénytársaság, Magyar Királyi Udvari Könyvnyomda, Budapest, 1928, 5. p.

1. térkép: A történelmi Torontál vármegye területe (1910) a délszláv-román határkorrekció után (1924)



Forrás: Magyarország régi térképeken: http://hungary-maps.mylunet.com/images_content/vm54.jpg (Letöltés ideje: 2017. február 2.)

I. A Nagykikindai járás és települése

A Nagykikindai járás a történelmi Torontál vármegye tizenhárom egykori járása² közül – az 1910. évi magyar népszámlálás „eszmei” időpontjában – a tizedik legnagyobb kiterjedésű közigazgatási egység volt. Területe: 94 202 katasztrális hold (542,13 km²) volt. Ennél az értéknél, csak az Alibunári, a Csenei, a Párdányi és a Perjámosi járások területe volt kisebb. A Nagykikindai járás területe a történelmi Torontál vármegye – 10 016 km² nagyságú – területének 5,4%-át tette ki. A járás központja Nagykikinda rendezett tanácsú város volt.

A Nagykikindai járást 1876-ban állították fel, jórészt, az ún. „Nagykikindai Kiváltságos Kerület” területéből. A jelentős privilégiumokkal rendelkező „Nagykikindai Kiváltságos Kerület” létesítését még – 1774-ben – Mária Terézia magyar királynő (1740-1780) rendelte el. Ez a különleges önkormányzattal rendelkező, jórészt szerbek által lakott terület a Tisza folyó bal partján, Nagykikinda (szerbül Кикинда / Kikinda) környékén helyezkedett el. A magyar szakirodalom erre, az 1774 és 1876 között létezett, különleges jogállású területre ismeri még a „Nagykikindai Kerület”, illetve „Kikindai Kerület”, valamint a „Nagykikindai Szerb Kerület” elnevezéseket is.³ A szerb történelem elsősorban a „Великокикиндински привилеговани диштрикт”/ „Velikokikindski privilegovani dištrikt” fogalmat használja. A német szakirodalom viszont „Privilegierten Bezirk Groß-Kikinda” névvel jelöli az egykori szabad kerületet. Latinul a „Regio-privilegiatus Districtus Magnokikindiensis” kifejezés az ismeretes.⁴ A szerb privilegizált terület – Nagykikindával együtt – tíz települést ölelt fel.

Az 1876. évi XXXVIII. törvénycikk a „Nagykikindai Kiváltságos Kerület” önállóságát is megszüntette és a történelmi Torontál vármegye területébe olvasztotta.⁵ Torontál vármegyén belül Nagykikinda továbbra is jelentős szerepet játszott, nemcsak mert megindult a város fejlődése, hanem mert járási székhely is lett, továbbá – mint Torontál vármegye legnépesebb települése – 1893-ban az ún. „rendezett tanácsú város” címet is elnyerte. A további kilenc, jórészt szerbek által lakott település közül Basahíd és Mokrin (Homokrév) a nagykikindai, Ókeresztúr és Jozefovo (Torontáljózseffalva) a törökkanizsai, Karlova, Kumán, Melence, Tarrós (Tiszatarrós) és Vrányova (Aracs) a törökbecsei járás része lett.⁶ Így végződött a magyarországi viszonylatban egyedülálló, szerb önkormányzatú terület, a „Nagykikindai Kiváltságos Kerület” önálló léte.⁷

² Torontál vármegye a trianoni békeszerződésig (1920. június 4.) jogilag fennálló 14 járását 1878-ban létesítették, miután előbb a Határőrvidék bizonyos részeit, utóbb pedig az ún. „Nagykikindai Kiváltságos Kerület” területét olvasztotta magába a vármegye. A vármegye területén utolsóként létrehozott két járás, az Alibunári és a Párdányi járások voltak. HARASZTHY LAJOS: *Torontál vármegye története 1867-től*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 488. p

³ DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon, IX. kötet (Meszr–Olt)*. Szent István Társulat, Budapest, 2004, 212. p.

⁴ MITROVIĆ, MIRKO: *A Nagykikindai Koronakerület, mint a szerb nép privilégiumának egyik formája 1774-1817*. In: RADICS KÁLMÁN: *Vármegyek és szabad kerületek I-II.* Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei 27., Debrecen, 2001, 319-320. pp.

⁵ GYÉMÁNT RICHÁRD: *A történelmi Torontál vármegye népesedéstörténete*. In: TÓTH KÁROLY (szerk.): *Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica, Publicationes Doctorandorum Juridicorum, Tomus IV., Fasciculus I-15.*, Kiadja a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Tudományos Bizottsága, Szeged, 2004, 225. p.

⁶ HARASZTHY LAJOS: *Torontál vármegye története 1867-től*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 510. p

⁷ GYÉMÁNT RICHÁRD: *Nemzetiségi és felekezeti viszonyok a Nagykikindai Kiváltságos Kerületben*. In: HOMOKI-NAGY MÁRIA: *Acta Universitatis Szegediensis, FORVM, Acta Juridica et Politica, (4) 1.*, 2014, 69-97. pp.

1. táblázat: A Nagyikindai járás helységeinek névváltozásai (1880-1910)

	Népszámlálás			
	1880	1890	1900	1910
1.	Bassahíd	Basahid	Basahid	Basahid
2.	Bocsár	Bocsár	Bocsár	Bocsár
3.	Padé (Magyar-)	Magyar-Padé	Magyarpadé	Magyarpadé
4.	A nagyszentmiklósi járás adataiban.			Máriafölde
5.	Mokrin	Mokrin	Mokrin	Mokrin
6.	Bikács (Nagy-)	Nagy-Bikács	Nagybikács	Nagybikács
7.	Nákófalva	Nákófalva	Nákófalva	Nákófalva
8.	Padé (Szerb-)	Szerb-Padé	Szerbpadé	Padé
9.	Szaján	Szaján	Szaján	Szaján
10.	A nagyszentmiklósi járás adataiban.			Teremi
11.	Hegyes (Tisza-)	Tisza-Hegyes	Tiszahegyes	Tiszahegyes
12.	Topolya	Topolya	Topolya	Töröktopolya
13.	Kikinda (Nagy-)	Statistikai adatait – rendezett tanácsú városként – külön tüntették fel.		
14.	Novoszello	Beolvadt Töröktopolya kisközségbe.		
15.	Vilmátér	Beolvadt Szaján nagyközségbe.		

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

A Nagyikindai járás – az 1910. évi magyar népszámlálás adatai szerint – tizenkét települést ölelt fel, ezek: Basahíd, Bocsár, Magyarpadé, Máriafölde, Mokrin, Nagybikács, Nákófalva, Padé, Szaján, Teremi, Tiszahegyes, illetve Töröktopolya voltak.

Az 1880. évi magyar népszámlálás „eszmei” időpontjában tizenhárom település volt a Nagyikindai járás területén. Ezek: Basahíd, Bocsár, Magyarpadé, Mokrin, Nagybikács, Nákófalva, Padé, Szaján, Tiszahegyes, Töröktopolya, valamint Nagyikinda, Novoszello és Vilmátér voltak. Ekkor Máriafölde és Teremi még a Nagyszentmiklósi járás települése volt, viszont három település, Nagyikinda, Novoszello és Vilmátér a járás önálló településeinek számítottak. Nagyikinda ekkor még nem nyerte el a rendezett tanácsú város címet. Ezért nem kezelték külön a városról gyűjtött statisztikai adatokat, viszont a következő magyar népszámlálásoknál már önállóan, mint „rendezett tanácsú város” adatai kerültek feltüntetésre a népszámlálási kiadványokban. A másik két település viszont az 1880. évi népszámlálás után elvesztette önállóságát. Novoszello és Vilmátér német telepesei elvándoroltak a lakóhelyükről, ezért az előbbi Töröktopolyába, utóbbi Szajánba olvasztották be.

Az 1890. évi, valamint az 1900. évi magyar népszámlálás „eszmei” időpontjában a járás területén már csak tíz település feküdt. Ezek: Basahíd, Bocsár, Magyarpadé, Mokrin, Nagybikács, Nákófalva, Padé, Szaján, Tiszahegyes és Töröktopolya. Máriafölde és Teremi adatai még mindig a Nagyszentmiklósi járás települései között szerepeltek.

Az 1910. évi magyar népszámlálás „eszmei” időpontjában a járás településeinek száma már tizenkettőre emelkedett, az előbbieken említett tíz település mellett, a két németajkú nagyközség, Máriafölde és Teremi is a Nagyikindai járás része lett.

2. táblázat: A Nagyikindai járás anyanyelvi adatai (1880-1910)

Népszámlálás	Anyanyelv							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb
1880	46 314	9 400	10 342	119	446	1	23 718 ⁸	212+2 076 ⁹
1890	28 623	6 495	6 940	16	229	1	1	14 842
1900	29 042	6 877	6 818	7	187	1	2	15 028
1910	33 009	7 298	9 875	5	238	1	4	15 351

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

⁸ Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

⁹ Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelölte. A Nagyikindai járás esetében az első érték (212 fő) az egyéb hazai (161 fő) és az egyéb külföldi (51 fő) anyanyelvűek adataiból tevődött össze.

A járás településeinek népessége etnikai szempontból meglehetősen „elegyesnek” mondható. Az utolsó magyar népszámlálás eszmei időpontjában – 1910. december 31-én éjfélkor – a járás lakosainak száma 33 009 fő volt, ebből a relatív többség, 15 351 fő (46,5%) volt szerb anyanyelvű személy. A jobbára római katolikus németek – 9 875 fővel (29,9%) – a második legjelentősebb népcsoportot alkották. A szerbeket és a németeket követték a magyarok 7 298 fővel (22,1%). Az egyéb anyanyelvűek száma mindössze 485 főt (1,5%) tett ki.

3. táblázat: A Nagykikindai járás felekezeti adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Felekezet						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	46 314	19 632	25 378	132	132	1 011	29
1890	28 623	12 968	15 068	33	41	375	138
1900	29 042	13 190	15 240	62	106	291	153
1910	33 009	16 580	15 754	86	215	227	147

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Felekezeti téren – 1910-ben – a népességen belül alapvetően két nagyobb felekezet dominált; egyfelől a római katolikus (50,2%), másfelől az ortodox egyház (47,7%). Előbbibe a németek és a magyarok, utóbbiba a szerbek, illetve az elenyésző számú románság tartozott. A többi felekezethez tartozók száma (675 fő) és aránya (2,0%) elhanyagolható volt.¹⁰

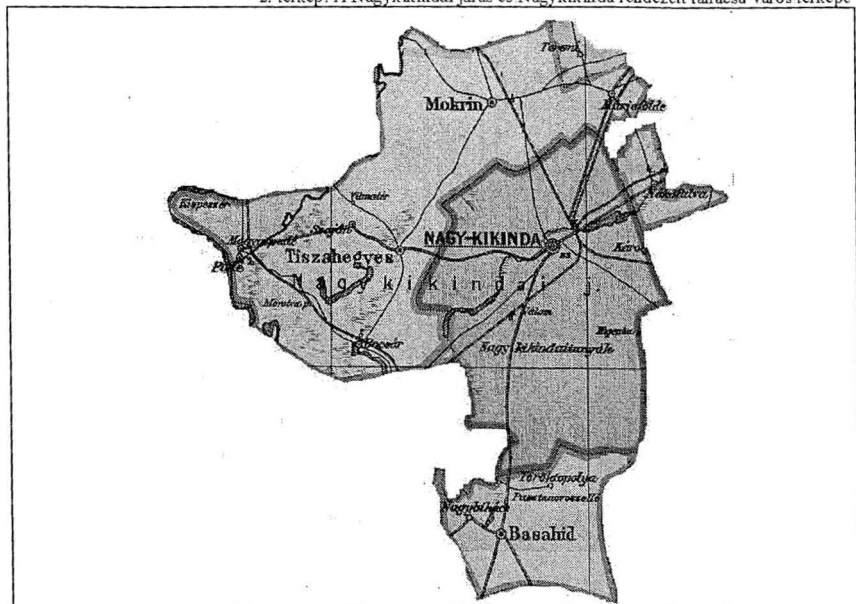
A Nagykikindai járás területén – 1910-ben – 12 500 fő, azaz a teljes népesség 37,9%-a beszélt magyarul. Ugyanakkor a járás területén 16 946 fő – a népesség 51,3%-a – tudott írni és olvasni.¹¹

A Nagykikindai járás települései anyanyelvi és felekezeti szempontból viszonylag jól elhatárolhatóak egymástól. A német települések voltak túlsúlyban: Bocsár, Máriaölde, Nagy bikács, Nákófalva, Teremi és Töröktopolya lakossága kizárólagosan, illetve jobbára német többséget képzett. Szerb többségű faluból négy volt: Basahid, Mokrin, Padé és Tiszahegyes. Többségében magyarok által lakott település mindössze kettő feküdt a járás területén, ezek Magyarpadé és Szaján. Ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy a magyarság Nagy bikácson és Töröktopolyán népességszámban alig maradt el a németek mögött, valamint jelentős magyar közösségek éltek a németajkú Bocsár, valamint a szerb többségű Mokrin és Padé településeken is. A német népcsoport nagyobb lélekszámú közösséget képzett a szerb Mokrinban, valamint a szerb népcsoport a németajkú Bocsáron.

A trianoni békeszerződés a Nagykikindai járás teljes területét elvette Magyarországtól. Ugyanakkor a területet felosztotta a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság és a Román Királyság között. A végleges határt – az 1923. november 24-i belgrádi egyezmény alapján – csak 1924. április 10-én állapították meg. Az 1910. évi magyar népszámlálás idején 12 települést számláló Nagykikindai járásból két település, a németek lakta Máriaölde és Teremi kerültek a Román Királysághoz, a többi – a járás székhelyével, Nagykikinda rendezett tanácsú várossal együtt – a délszláv állam része lett. Az elcsatolt, két részre osztott egykori járás szerb és román részei között nincs közúti határátlépés. A legközelebbi határátkelőhelyek: Csernye (Српска Црња / Srpska Crnja) és Zsombolya (Jimbolia), Nákófalva (Наково / Nakovo) és Kunszöllös (Lunga), valamint Egyházaskér (Врбница / Vrbica) és Valkány (Valcani). A Nagykikinda és Máriaölde (Teremia Mare) közötti vasútvonaltól – akárcsak északra, Mokrin és keletre, a Romániához tartozó Zsombolya (Jimbolia) felé – megszűnt.

¹⁰ A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. I. A népesség főbb adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1912, 368–369. pp.

¹¹ A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. I. A népesség főbb adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1912, 369. p.



Forrás: KOGUTOWICZ MANÓ: *Torontói vármegye térképe. Kiadatott a vallás- és közoktatásügyi m. kir. Minister úr megbízásából.* Kiadja a Magyar Földrajzi Intézet r.t. Budapest, 1905. alapulvételével saját szerkesztés.

1. kép: Nagykikinda rendezett tanácsú város, a Draxler-féle ház és a városháza



Forrás: FEKETE GYULA: *Nagykikinda.* In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontói vármegye.* Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. Országos Széchényi Könyvtár – Magyar Elektronikus Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0024/17.html> (Letöltés ideje: 2017. február 21.)

I. 1. Basahíd

A Nagyikikindától délre fekvő Basahíd (németül: „*Klein Kikinda*”, románul: „*Bășăid*”, szerbül: „*Bašaid*” / „*Bašaid*”) már a középkorban jelentősebb hely lehetett, mert a titeli káptalan 1331-ben kelt egyik oklevele szerint „vásáros helynek” számított. Az 1332-1337. évi pápai tizedjegyzékek idején is lakott helyként ismerték, akkoriban „*Bosorhida*” volt a helység neve. A települést 1422-ben már Brankovics György szerb despota birtokolta, ekkor feltételezhető, hogy már szerb lakosság is élt itt. A 15. század közepén – 1440-ben – a becsei vár tartozékának számított a falu.

A török kor elején, az 1560-as években még lakott település, de lakói elsősorban már szerbek közül kerültek ki. Azonban a 16. század végére a település elpusztult.

A 18. század elején, az 1723/1725. évi gróf Mercy-féle térképen – „*Bassin-Kollát*” néven – még lakatlan helyként volt feltüntetve, de később Lovrin (Lovrin) környékéről szerbek érkeztek, akik megalapították „*Kiskikinda*” nevű településüket. Az 1751 és 1754 közötti években ismét jelentős szerb bevándorlás irányult a településre.

A falut még 1774-ben az akkor alakuló ún. „*Nagyikikindai Kiváltságos Kerületbe*” osztották be. Nem sokkal később – 1777-ben – a kincstár az egész „*Kiskikinda*” falu lakosságát egy „*Basahid-pusztá*” nevezetű helyre költöztette, amely nem feküdt messze „*Kiskikinda*” eredeti helyétől. Ekkor kapta a „*Basahid*” nevet a település. A házakat már 1778-ban felhúzták és a szerbek azokat birtokba is vették.¹²

Vályi András az alábbiakat közölte Basahídról: „*Bassahid. Elegyes falu Torontál Vármegyében, földesura a Királyi Kamara, lakosai katolikusok, fekszik Neuzina, és Rác Ittebe faluktól nem messze, jó határa van.*”¹³

Meglepő, amit Vályi írt, mivel egyfelől „elegyes” falunak írta le Basahídat, másfelől pedig katolikusnak, holott a szerbek a szerb ortodox hitet követik. Arról nem is beszélve, hogy „*Rác Ittebétől*”, azaz Felsőittabétől (Српски Итебеј / Srpski Ittebej) és Neuzinától, azaz Kis- és Nagyneuzénytől (Неузина / Neuzina) távolabb fekszik a falu.

Később is szerb dominancia volt a faluban. A település a szerb követelések mellett szállt síkra az 1848/1849-es forradalom és szabadságharc idején. A szabadságharc fegyveres cselekményei sem kerültek el a falut, mivel 1849. április 24-én Perczel Mór (1811-1899) honvédtábornok, 9 000 emberrel és 27 ágyúval, fényes győzelmet aratott itt a szerb felkelőkön. Ekkor Basahíd is teljesen leégett, az egyházi és községi iratok is mind elpusztultak. Később az elesettek emlékére a szerb lakosság kegyeletből egy emlékkeresztet állított fel.

Fényes Elek 1851-ben megjelent „geográfiai szótárában” következőket írta a helységről: „*Basahíd, rác falu, Torontál vármegyében, a kikindai szabad kerületben, Becskerekhez északra 4 1/2 mérföldnyire: 12 katolikus, 2684 nem egyesült óhitű, 14 zsidó lakossal, szép nem egyesült óhitű anyateplommal, derék helységházzal, 97 egész jobbágytelekkel. Lakosai igen jó lovakat tartanak, s híres kocsisok. Földesura a kamara.*”¹⁴

Basahíd lakosságát 1873-ban és 1893-ban is súlyos kolerajárvány tizedelte meg, amely a történelmi Torontál vármegye számos településén pusztított ebben az időszakban.

¹² REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. 22. p.

¹³ VÁLYI ANDRÁS: *Magyar Országnak leírása, I. kötet*. A Királyi Universitásnak betűivel, Buda, 1796. Internetes elérhetőség: <http://www.arcanum.hu/fizetek/lpext.dll?f=templates&fn=main-h.htm&2.0> (Letöltés ideje: 2014. október 31.)

¹⁴ FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára. I. kötet*. Nyomtatott Kozma Vazulnál, Pest, 1851. 98. p., FÉNYES ELEK: *Magyarországnak 's a hozzá kapcsolat tartományoknak mostani állapotja Statisztikai és Geographiai tekintetben, IV. kötet*. Trattner-Károlyi Tulajdona, Pest, 1839. 388. p.

A település az ún. „Nagykikindai Kiváltságos Kerület” megszüntetése után a történelmi Torontál vármegye Nagyikindai járásának települése lett. A Pallas Nagylexikonban az alábbiakat olvashatjuk a településről: „*Basahid, Bassahid, nagyközség Torontál vármegye nagykikindai járásában, (1891) 4 192 szerb lakossal; a nagykikindai takaré- és előlegező egyesület főköjával; ecetgyárral, postahivatallal.*”¹⁵ Kevésbé később – 1912-ben – Reiszig Ede az alábbiakat közölte a településről: „*Basahid, a nagykikindai járásban fekvő nagyközség. Házainak száma 835, lakosaié 4 665, akik túlnyomóan szerbek és görögkeleti vallásúak. Postája és táviróállomása helyben van; vasúti állomása Nagyikinda és Melenze.*”¹⁶

Basahid a trianoni békeszerződés aláírását – 1920. június 4. – követően a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság része lett.

4. táblázat: Basahid nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb
1880	3 757	111	153	2	12	–	3 281 ¹⁷	27+171 ¹⁸
1890	4 192	123	216	2	18	–	–	3 832
1900	4 245	105	243	–	–	–	–	3 895
1910	4 332	135	146	–	–	–	–	4 000

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Basahid első szerb pravoszláv templomát 1788-ban építették, majd a régi templom helyére 1830-tól megkezdődött az „új” templom építése. Az építkezést 1833-ban fejezték be és a templomot „*Szent Miklós*” („*Čemoz oja Hukonaja*” / „*Sveti oca Nikola*”) tiszteletére szentelték fel. Ünnepnapiját május 22-én tartják.¹⁹ Az ortodox templom állami védelem alatt áll, ennek ellenére igen rossz állapotban van. „*Ahhoz hogy megakadályozzák a további bomlásokat, sok anyagi eszközre lenne szükség. Idén a helyi közösség biztosította az eszközök egy részét, amelyek szükségesek a felújításhoz, a munkálatok folyamatban vannak, a továbbiakban Nagyikinda község biztosít eszközöket.*”²⁰

5. táblázat: Basahid nagyközség felekezeti adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Felekezet						
	Összesen	Római katoikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	3 757	238	3 477	1	–	41	–
1890	4 192	291	3 853	1	1	46	–
1900	4 245	298	3 897	1	–	48	1
1910	4 332	226	4 056	5	–	43	2

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

¹⁵ GERŐ LAJOS (szerk.): *A Pallas Nagy Lexikona, II. kötet (Arafale-Békalencse)*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1893, 702. p.

¹⁶ REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. 22. p.

¹⁷ Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

¹⁸ Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelölte. Basahid esetében az első érték (27 fő) az egyéb hazai (26 fő) és az egyéb külföldi (1 fő) anyanyelvűek adataiból tevődött össze.

¹⁹ A Bánati Szerb Ortodox Helytartóság honlapja: <http://www.eparhijabanatska.rs/parohije/novobecejsko-namjesništvo/basaid/> (Letöltés ideje: 2016. július 18.)

²⁰ Nagyikinda község hivatalos honlapja: <http://www.kikinda.org.rs/index.php?language=hun&page=ogradu&option=naseljenamesta&level=basaid> (Letöltés ideje: 2016. július 18.)



Forrás: Saját fénykép.

6. táblázat: Basahíd etnikai adatai (1921–2011)

Év	Nemzetiség							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1921	Nincs adat.							
1931	Nincs adat.							
1948	4 956	Nincs adat.						
1953	4 830	227	Nincs adat.	2	3	8	4 526	64
1961	4 367	39	Nincs adat.			–	4 299	29
1971	3 982	23	Nincs adat.			7	3 800	152
1981	3 864	116	Nincs adat.			7	3 388	353
1991	3 741	112	4	1	1	6	3 257	360
2002	3 503	100	3	2	4	6	3 123	265
2011 ²¹	3 123	92	Nincs adat.	Nincs adat.	Nincs adat.	3	2 575	Nincs adat.

Forrás: Szerb Statisztikai Hivatal, délszláv népszámlálások: <http://pop-stat.mashke.org/> (Letöltés ideje: 2016. július 18.)

Basahíd népességének jó része a mezőgazdaságban dolgozik; kisebb parcellákon gazdálkodik, valamint állattenyésztéssel és tejtermékek eladásával foglalkozik. A népesség tetemes hányada az elmúlt időszakban munkanélküli lett. A kenyeret adó mezőgazdasági szövetkezetek munkásaik jelentős részét elbocsátották. A helyi közösség legfontosabb célkitűzései: az agrárium, az állattenyésztés, valamint a gyümölcs- és zöldségtermesztés támogatása, valamint a tejtermékek és más mezőgazdasági termékek előállítása. Lehetőség van a vadász turizmus kiépítésére, valamint a gyógynövények termesztésére is.²²

²¹ A Szerb Statisztikai Hivatal hivatalosan eddig még nem közölte a 2011. évi szerbiai népszámlálás nemzetiségi adatainak településsoros eredményeit. Ennek ellenére felmérte azokat. A „Nincs adat.” megjegyzés esetén, adatvédelmi szempontok miatt – három fő alatt – nem közölték a statisztikai adatokat, emiatt – és más, a tanulmányban nem feltüntetett nemzetiségek hasonló adatainak hiánya miatt – az „Egyéb” kategória értékeit sem lehet pontosan meghatározni. Az „Egyéb” kategóriába az „Ismeretlen”, a „Nem nyilatkozott”, illetve a „Regionális hovatartozás” adatai is beleértendők. (Utóbbi három megjelölés a korábbi népszámlálási adatok „Egyéb” adatainál is beleértendő.) A 2011. évi adatok forrása: Republički zavod za statistiku, Odeljenje za diseminaciju i odnose sa javnošću. Beograd, 2017. Az adatok közlöje, Tóth-Glemba Klára, kisebbségkutató, az MTA külhoni köztestületi tagja.

²² *Nagyikikinda község hivatalos honlapja:*

<http://www.kikinda.org.rs/index.php?language=hun&page=ogradu&option=naseljenameta&level=basaid> (Letöltés ideje: 2016. július 18.)

I. 2. Bocsár

Bocsár (németül: „Botschar”, románul: „Bocsar”, szerbül: „Бочар” / „Bočar”) Nagyikindától délnyugatra fekvő település. Nevének eredete vitás. Borovszky Samu szerint „neve megfelel az ónémet Burghard személynévnek. A falu megtelepítője vagy első birtokosa Bocsárd nevű várjobbágy volt.”²³ Ugyanakkor van olyan elképzelés is, hogy egy régi magyar mesterségre, illetve a királyi, főúri udvartartásban alkalmazott bizalmasra utal. A „pohárnokot”, illetve az „ételfogót” a régi magyar nyelvben „bocsár”, illetve „bocsárd” kifejezéssel illeték.²⁴ Az orosz nyelvben a „bocsár” („bondar”/„бондарь”) a „kádár” mesterséget jelöli.

Bocsár Árpád-kori eredetű helység. Az első írásos dokumentum már II. András magyar király regnálása (1205-1235) idején – 1211-ben – megemlítette a település nevét, mint a csanádi vár tartozékát. Fia, IV. Béla (1235-1270) kivette a csanádi vár tartozékai közül és másnak adományozta. Ezt követően gyakran cserélődtek a falu birtokosai, amely állapot az ún. „vegyesházi királyok” korszakát (1301-1526) is végigkísérte. A török hódoltság első időszakában még lakott hely volt, de 1564 után nem szerepelt az adóösszeírásokban. A török hódoltság végéig néptelen hely volt. A török kiűzését és a Bánság visszahódítását (1718) követően a gróf Mercy-féle 1723-1725. évi térkép sem említette lakott helyként. A 18. század második felében, 1779-ben már szerbek által lakott településnek számított.

Vályi András szerint „Botsár. Bánáthelyi falu Torontál Vármegyében, földes ura a Királyi Kamara, fekszik Nagy Becskerekhez nem messze. Határja jó termékenységgű, vagyonnyai különbözék, első Osztálybéli.”²⁵

Hertelendy József – aki a család torontáli ágának őse volt – a történelmi Torontál vármegye felállításánál „bábáskodó” gróf Niczky Kristóf (1725-1787) kérésének tett eleget azzal, hogy a Bánság területére telepedett át és 1779-ben Torontál vármegye első főjegyzője lett. „Midőn Niczky királyi biztos állásából távozott, azt a tanácsot adta az új tisztikarnak (tisztviselői karnak), hogy használják ki a kedvező alkalmat - amely soha többé kínálkozni nem fog -, és vegyenek a kincstártól - az általa engedélyezett kedvező feltételek mellett - az elnéptelenedett területekből földbirtokokat, s ne engedjék azokat idegenek kezére. Ha az új vármegyékben az idegenek kerülnének túlsúlyba, akkor ők kerülnének hatalomra is, a magyarság rovására.”²⁶ Ezen felbuzdulva Hertelendy József a kincstártól Bocsár falut és a hozzá tartozó 5 000 holdat megvásárolta. Nagy Iván szerint a birtokadományozásra – 73 329 Ft és négy krajcár vételár megfizetése mellett – I. Ferenc magyar király (1792-1835) kegyéből 1803. július 8-án került sor.²⁷ „Az új földesúr” Bocsárra – 1821-től – németeket telepített le. A betelepülők jórészt Zsombolyáról (Jimbolia), valamint Nagybecskerekéről (Зрењанин /

²³ REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. 26-27. pp.

²⁴ A pohárnokok munkáját a főpohárnok, vagy más szóval pohárnokmester felügyelte, aki országos zászlósnak minősült. CSOMA ZSIGMOND: *A pohárnok foglalkozás Magyarországon*. In: Borászati Füzetek, 2006/1., 19-20. pp.

²⁵ VÁLYI ANDRÁS: *Magyar Országának leírása, I. kötet*. A Királyi Universitásnak betűivel, Buda, 1796. Internetes elérhetőség: <http://www.fszek.hu/digitdoc/valyi/> (Letöltés ideje: 2016. július 20.)

²⁶ *A Hertelendy család, a Hertelendyek információs honlapja*:

http://hertelendy.pw/content/index.php/Hertelendy_J%C3%B3zsef_1758_-_1827 (Letöltés ideje: 2018. január 15.)

²⁷ NAGY IVÁN: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal. V. kötet*. Kiadja Ráthi Mór, Pest, 1859, 106. p.

Zrenjanin) érkeztek és idővel annyira megsokasodtak, hogy a szerbeket háttérbe szorították. Bocsár jobbára németek által lakott településsé vált. Ugyanakkor érdemes megjegyezni, hogy a Hertelendy család a 19. század elején telepítette magyar dohánykertészekkel és családjaikkal a Bocsár melletti Józsefházát, amely – 1848-ig – önálló pusztá volt, de a helység később feloszlott.²⁸

Hertelendy József fiai közül kettő is torontáli főispán lett, előbb Ignác (1835-1845), majd Miksa (1849). Igaz, ez utóbbi – az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc idején – hivatalosan a kormánybiztosi hivatalát töltötte be. Hertelendy József halálakor (1839) birtokait felosztották három fia, Ignác, Miksa és Károly között. Előbb – 1870 körül – Ignác birtokteste, majd – 1880-1890 körül – a másik két fiú birtokai is más birtokosok kezére kerültek.

Fényes Elek a következőket közölte a faluról: „*Bocsár, rác-német falu, Torontál vármegyében, Becskerekhez északra 7 órányira: 752 kath., 1308 n. e. óhitű, 18 zsidó lak., kath. és óhitű anyateplomokkal, szép kastélylyal. Határa gazdag termékenységgű; 77 2/8 egész telket számlál. F. u. a Hertelendi Hertelendy családbeliek. Ut. p. Beodra.*”²⁹

A Hertelendy család egy szép kastélyt épített a falu központjában, amelynek nemcsak a külseje, hanem a belső kialakítása is izléses volt. A tulajdonosai sokat adtak a műveltségre és nagy támogatói voltak a művészetnek. A kastély pazar festményeknek adott otthont, de a Hertelendy család könyvtára is páratlan volt. A „tekintetes” vármegye rendjei itt találkoztak „nem hivatalos” megbeszélésekre, mielőtt valamilyen fontosabb vármegyei, illetve országos ügyről állást foglaltak. A vármegye rendjei itt ittak áldomást II. (Habsburg) Lipót magyar király egészségére, amikor öfelsége 1790-ben a magyar trónt elfoglalta. Később, a településen több Hertelendy úrilakot is építettek. A bocsári „nagyvilági” életéről Szentkláray Jenő a következőket közölte: „*A három fivér három kúriát épített magának Bocsár kellő közepén, az apai telken. Gyönyörű angol park termeszt juhafákkal, ailanthusokkal és nyirekkel, amigdalus, puszpáng és som csoportozatokkal, virágból hímzett pázsitszőnyeggel vette körül a három nemesi házat. Nevezetes három úrilak volt az. Ott tartották Torontál megye rendi barátságos értekezleteiket és előleges megbeszéléseiket, valahányszor fontos megyei vagy országos közügyekben határozniuk kellett. Ott állapodtak meg tisztújítások alkalmával a jelöltek személye iránt.*” [...] „*Hertelendy Ignác akárhányszor megtette, hogy bocsári kúriájába tűzte ki a megyei közgyűléseket; sokszor egész héten át a saját költségén és a saját asztalánál látta el az egybegyűlt rendeket. Szóval a Hertelendyek bocsári kúriája hosszú ideig szellemi központja volt Torontál vármegye muncipális életének és hazafias mozgalmainak. Az a színhelye volt Torontálnak, a honnan e megye újabbkori története kiindult. A három kastély egyszersmind családi múzeum volt, tele magyar történeti és családi ereklyékkel. Azok legértékesebb részét a gazdag könyvtár és képtár képezte. A könyvtár leginkább jogi és történeti műveket tartalmazott, de képviselve volt benne a magyar, német és francia szépirodalom is. A képtár három csoportban a család olajfestésű arcképeiből állott.*”³⁰

²⁸ REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Torontál vármegye. Magyarország vármegyéi és városai. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 30-31. pp.*

²⁹ FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára. I. kötet. Nyomtatott Kozma Vazulnál, Pest, 1851, 139. p., FÉNYES ELEK: Magyarország 's a hozzá kapcsolat tartományoknak mostani állapotja Statisztikai és Geographiai tekintetben, IV. kötet. Trattner-Károlyi Tulajdona, Pest, 1839, 388. p.*

³⁰ SZENTKLÁRAY JENŐ: *A csanád-egyházmegyei plebániák története. Csanád-Egyházmegyei Könyvnyomda, Temesvár, 1898, 368-370. pp.*

Hertelendy Ignác egykori torontáli főispán – 1856. augusztus 13-án bekövetkezett – halálát követően, annak kastélyát a Hertelendy családtól báró Baich Iván vásárolta meg. Az új tulajdonos lebontotta az épületet és helyére újat épített. Ez a kastély ma is áll, kissé gondozatlan környezetben, felújításra várva.

3. kép: Az egykori Baich-kastély (2012)



Forrás: Saját fénykép.

Bocsáron – közel a Baich-kastélyhoz – áll egy másik kastély is, melyet szintén a Hertelendy család épített 1820 körül, és amely idővel Bayer Alajos tulajdonába került. Volt időszak, amikor a nagybecskereki ideggyógyintézet betegeinek adott otthont.³¹ Az egykoron 17 szobával rendelkező kastély rossz állapotban van, felújítást igényelne.

4. kép: Az egykori Hertelendy-kastély, később Bayer Alajos tulajdona (2012)



Forrás: Saját fénykép.

³¹ ISTVÁN MÁRTA: *Gazdag múlt, sivár jelen. Hét nap, Bánati Újság*. Internetes elérhetőség: <http://hetnap.rs/mobil/?p=cikk&id=7495> (Letöltés ideje: 2018. március 26.)

A Pallas Nagylexikon a következőket közölte a településről: „*Bocsár. nagyközség Torontál vmegye nagykikindai j.-ban, (1891) 2839 német, szerb és magyar lak., van postahivatala és postatakarékpénztára. Határa termékeny.*”³²

Bocsár a trianoni békeszerződés aláírását – 1920. június 4. – követően a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság része lett.

7. táblázat: Bocsár nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Római	Ruszin	Horvát	Szerb
1880	2 516	246	1 382	–	9	1	762 ³³	3+113 ³⁴
1890	2 839	314	1 673	–	30	–	–	822
1900	2 729	370	1 596	2	6	–	–	750
1910	2 576	437	1 325	1	15	–	–	772

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

8. táblázat: Bocsár nagyközség felekezeti adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Felekezet						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	2 516	1 673	807	1	4	21	10
1890	2 839	1 965	855	–	1	17	1
1900	2 729	1 946	758	1	13	4	7
1910	2 576	1 734	808	10	9	4	11

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Bocsáron két templom, a római katolikus és a szerb pravoszláv templom fogadja a hívőket. A németek és a magyarok a római katolikus felekezethez tartoztak. A templomot, illetve a plébánia épületét 1842-ben építették. Ezekben az időkben építették ki a templom alatt a Hertelendy család sírboltját is. A római katolikus templom védőszentje „*Alexandriai Szent Katalin*” („*Hl. Katharina von Alexandrien*”), ünnepnapját november 25-én tartják.³⁵ A liturgikus nyelve korábban a német volt, jelenleg a magyar. Bocsár napjainkban nem önálló

³² GERŐ LAJOS (szerk.): *A Pallas Nagy Lexikona, III. kötet (Békalencse-Burgonyavész)*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1893, 391. p.

³³ Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

³⁴ Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb hazai anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelölte.

³⁵ „*Alexandriai Szent Katalin* (†*Alexandria*, 305. nov. 24. v. 25.); szűz, vértanú. - 6. sz. passziója szerint királyi családból származott. Amikor Maxentius (v. Maximianus) császár Alexandriába érkezett, mindenkiné megparancsolta, hogy áldozzon a bálványoknak. A 18 éves Katalin ekkor a templomba sietett, hogy az áldozattól visszatartsa a keresztényeket. Elfogták, a császár elé vitték, akit a kereszt üdvözítő erejére figyelmeztetett. [...] „Végül Katalint fejvesztésre ítélték. Halála előtt imádkozott azokért, akik majd közbenjárását kéri és Isten válaszolt neki a felhőből, hogy kérése teljesül. [...] A tizennyegye segítőtiszt egyike. [...] „Fejedelmi ruhában, koronával ábrázolják. Attribútumai: kezdetben a kv. és a pálmagág, a 14. századtól a kard és a kerék v. kerékdarab, lába alatt egy koronás férfialak.” [...] „Mivel a hit igazságát olyan hatásosan védte, a teológusok, filozófusok és ügyvédek védőszentje lett. A párizsi Sorbonne egy. pecsétjébe is Katalint véstették, ezért a késő középkorban főiskolák, könyvtárak, tanárok és tanulók, szónokok és később a nyomdászok védőszentjükként tisztelték. Mivel utolsó imádságában Katalin a betegeknek és haldoklóknak is segítséget ígért, a késő középkorban gyakran a kórházak patronájaként is megjelenik; s mert a börtönben oly sokáig kínozták, és volt ereje elviselni, a foglyok is hozzá folyamodtak szabadulásért. Mivel pedig a kínzására szerkesztett köses kerék összetörték, mindazok az iparosok, akik kerékkel foglalkoztak, szintén segítségül hívták. A házasságra készülő fiatal lányok is segítségért kérték, hogy jó vélegényre találjanak. Szoptatóskor, fejfájás és nyelvbajok ellen is oltalmul hívták.” DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon, I. kötet (A-Bor)*. Szent István Társulat, Budapest, 1993, 145-146. pp.

plébánia, hanem Beodra (Ново Милошево / Novo Miloševo) leányegyháza.³⁶ Egyházi ünnepek alkalmával közel 10-12 fő, főképp idősebbek jönnek el a templomba. „Az Alexandriai Szent Katalin tiszteletére emelt római katolikus templomban időnként miséznek is a pap, de ha nem jön, akkor a hívők magukban imádkoznak vasárnaponként.”³⁷

5. kép: A bocsári római katolikus templom (2012)



Forrás: Saját fénykép.

A római katolikus templomhoz közel fekvő szerb pravoszláv templom egy dombtetőn áll. A templomot 1814-ben építették. Védőszentje a „Szent Arkangyalok” („Szent Gábor”) („Сабор светих Архангела” / „Sabor svetih Arhangela”), ünnepnapját július 26-án tartják.³⁸

6. kép: A bocsári szerb ortodox templom (2012)



Forrás: Saját fénykép.

³⁶ ERŐS LAJOS (szerk.): *Adalékok a Zrenjanini-Nagybecskereki Egyházmegye történetéhez*. LOGOS Kiadó, Tóthfalu, 1993, 213-216. pp., *Nagybecskereki Egyházmegye honlapja*: <http://www.catholic-zr.org.rs/beodra/> (Letöltés ideje: 2016. július 20.)

³⁷ FEHÉR RÓZSA: *Bocsárd, Maroknyi magyar a periférián. Szórványlétben* (22.) 2015. augusztus 9. Magyar Szó Online: <http://www.magvarszo.com/hu/2792/hetvege/131384/Bocs%C3%A1r.htm> (Letöltés ideje: 2016. július 20.), FEHÉR RÓZSA: *Maroknyi magyar a periférián*. In: FODOR ISTVÁN (szerk.): *Szórványlétben, Riportkönyv*. Magyar Szó, Újvidék, 2016, 43. p.

³⁸ *A Bánáti Szerb Ortodox Helytartóság honlapja*: <http://www.eparhijabanska.rs/parohije/novobecejsko-namesnistvo/bocar/> (Letöltés ideje: 2016. július 20.)

Év	Nemzetiség							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1921								Nincs adat.
1931								Nincs adat.
1948	2 848							Nincs adat.
1953	2 735	605	Nincs adat.	–	5	8	2 061	56
1961	2 620	527				8	2 055	30
1971	2 328	463				10	1 745	110
1981	2 095	370				8	1 568	149
1991	2 007	274	–	1	5	7	1 492	228
2002	1 895	215	1	5	1	4	1 521	148
2011 ³⁹	1 488	135	Nincs adat.	Nincs adat.	Nincs adat.	3	1 221	Nincs adat.

Forrás: Szerb Statisztikai Hivatal, délszláv népszámlálások: <http://pop-stat.mashke.org/> (Letöltés ideje: 2016. július 18.)

Bocsár többségében németek által lakott település volt, de „a háború után a falut csaknem háromszáz német család hagyta el, üresen maradt házaikba Boszniából érkezett több mint kétszáz család.”⁴⁰ Ekkor vált szerbség a település meghatározó népcsoportjává. Az egykori németek kiváló mesteremberek hírében álltak. Főképp a cipész, szabó, illetve hentes mesterségekkel foglalkoztak. Az egykori német lakosok emlékét napjainkban csak a helyi temető sírkövei őrzik. „Van egy új utcarész is, amely arról tanúskodik, hogy 1997-ben 102 menekült volt a faluban. Valamennyi család a kapott telkeken komfortos házakat épített. A településen minden utca aszfaltburkolatú, több autóbuszjárat van Nagyikikindára vagy Törökbecsén keresztül valamennyi nagyobb vajdasági városba. [...] A szépen felújított pravoszláv templom a fiatal plébános törekvéseit tükrözi, virágos környezete a helybeli hívők szorgalmát. A faluban sok az eladó ház. Bútorral, egy hold földdel akár aprópénzért megvásárolható, érdeklődő azonban ennek ellenére is alig akad. A fiatalok naponta ingáznak a nagyikikindai iskolákba, munkába vagy bevásárolni.”⁴² A 2011. évi szerb népszámlálás szerint a magyarság mindössze a népesség 9,1%-át alkotta. A magyarság fogyása szembeötlő, „már régóta nincs se magyar óvoda, se magyar iskola. [...] A bocsári magyarok nagy része már nem beszéli az anyanyelvét.” „Tiszta magyar gyerek ma már nincs is a faluban, vegyes házasságban születnek, ők otthon már nem beszélnek magyarul.”⁴³

³⁹ A Szerb Statisztikai Hivatal hivatalosan eddig még nem közzétette a 2011. évi szerbiai népszámlálás nemzetiségi adatainak településsoros eredményeit. Ennek ellenére feltérképeztem azokat. A „Nincs adat.” megjegyzés esetén, adatvédelmi szempontok miatt – három fő alatt – nem közölték a statisztikai adatokat, emiatt – és más, a tanulmányban nem feltüntetett nemzetiségek hasonló adatainak hiánya miatt – az „Egyéb” kategória értékeit sem lehet pontosan meghatározni. Az „Egyéb” kategóriába az „Ismeretlen”, a „Nem nyilatkozott”, illetve a „Regionális hovatartozás” adatai is beleértendők. (Utóbbi három megjelölés a korábbi népszámlálási adatok „Egyéb” adatainál is beleértendők.) A 2011. évi adatok forrása: Republički zavod za statistiku, Odeljenje za diseminaciju i odnose sa javnošću. Beograd, 2017. Az adatok közlője, Tóth-Glemba Klára, kisebbségkutató, az MTA külhoni köztestületi tagja.

⁴⁰ FEHÉR RÓZSA: *Maroknyi magyar a periférián*. In: FODOR ISTVÁN (szerk.): *Szörványlétben, Riportkönyv*. Magyar Szó, Újvidék, 2016, 42–43. pp.

⁴¹ ISTVÁN MÁRTA: *Gazdag múlt, sivár jelen. Hét nap, Bánáti Újság*. Internetes elérhetőség: <http://hetnap.rs/mobil/?p=cikk&id=7495> (Letöltés ideje: 2018. március 26.)

⁴² ISTVÁN MÁRTA: *Gazdag múlt, sivár jelen. Hét nap, Bánáti Újság*. Internetes elérhetőség: <http://hetnap.rs/mobil/?p=cikk&id=7495> (Letöltés ideje: 2018. március 26.)

⁴³ FEHÉR RÓZSA: *Bocsár. Maroknyi magyar a periférián. Szörványlétben* (22.) 2015. augusztus 9. Magyar Szó Online: <http://www.magvarszo.com/hu/2792/hetvege/131384/Bocs%C3%A1r.htm> (Letöltés ideje: 2016. július 20.), FEHÉR RÓZSA: *Maroknyi magyar a periférián*. In: FODOR ISTVÁN (szerk.): *Szörványlétben, Riportkönyv*. Magyar Szó, Újvidék, 2016, 42. p.

I. 3. Homokrév (Mokrin)

A Nagykikindától északra fekvő település eredeti magyar neve Homokrév (németül: „Mokrin”, románul: „Mocrin”, szerbül: „Мокрын” / „Mokrin”), ennek ellenére a délvidéki magyarság is jórészt inkább a „Mokrin” szerb elnevezést használja.

Homokrév Árpád-kori település, nevét először – „Humkreu” alakban – 1256-ban említette meg egy dokumentum. Nevét arról a homokos partú, folyami átkelőről kapta, amely itt működött, az egykori Harangod (ma Aranka, románul Aranca, szerbül Златица / Zlatica) folyónál. A falu birtokosai is viszonylag gyorsan cserélődtek az ún. „vegyesházi uralkodók” oklevelei alapján. A török hódoltság idején a kiveszett magyar lakosság helyére szerbek telepedtek. Az 1557/1558. évi török defterek harminc házat írtak össze, amelyekben már szerbek éltek.⁴⁴ Homokrév a 17. század végére teljesen elnéptelenedett. A törökök kiűzését követően az 1723/1725. évi gróf Mercy-féle térképen is lakatlan helyként, „Mogrin”, illetve „Mokrin” néven jegyezték. A falu újranevesítése csak a 18. század közepén indult meg. Az ún. „Marosi Határőrvidék” megszűntetése után, 1751 szeptemberében megindult a szerbek bevándorlása az akkor még lakatlan helyre. A szerbek elsősorban a történelmi Arad, illetve Csanád vármegyék területéről érkeztek. Még az 1770-es években is megfigyelhető volt a vándormozgalom; szerb családok érkeztek és távoztak, de a település szerbajkú maradt.⁴⁵

A szerbek lakta Homokrév az 1774-ben létrehozott, ún. „Nagykikindai Kiváltságos Kerület” települése lett.

Vályi András a „Magyar Ország leírása” című könyvében az alábbiakat írta Mokrinról: „Mokrin. Magyar, és rázt falu Torontál Vármegyében, földesura a Királyi Kamara, lakosai katolikusok, és óhitűek, fekszik Kikindának, Valkánynak, Ó Besenyő, és Marienföldnek szomszédságokban, postája is van, határja 4 nyomásbéli térséges, és igen jó földből áll, mely mindenféle gabonát bőven terem, juhokkal, szarvas marhákkal, és sertésekkel is bővelkednek, erdeje nincs, néha kendere, és lenje is jó terem, piaca Becsén, és Szegeden.”⁴⁶ A leírásból kitűnik, hogy a helységben nemcsak szerbek, hanem magyarok is éltek, továbbá a település lakóinak egy része – habár a többség az ortodox egyházhoz tartozott – római katolikus felekezeti volt. A római katolikus felekezethez tartozó – magyar és német – lakosság 1800 és 1810 között telepedett le.⁴⁷ Homokrév 1837-ben országos és heti vásárok tartására nyert szabadalmat, amely jelentős mértékben elősegítette a fejlődését. Ezért nem csodálkozhatunk, hogy több forrásban már mezővárosként szerepelt a település neve. Már Fényes Elek is mezővárosnak jelölte meg „geográfiai szótárában”: „Mokrin, rác-z-magyar mezőváros, Torontál vármegyében, a kikindai kerületben, Kikindához északra 1 1/2 mérföldnyire: 240 katolikus, 2984 nem egyesült óhitű, 48 zsidó lakossal, nem egyesült óhitű anyatemplommal, postahivatallal és váltással, Csatád és Török-Kanizsa közt, vendégfogadóval, 289 egész telekkel. Földesura a kamara.”⁴⁸

⁴⁴ Nagykikinda község hivatalos honlapja:

<http://www.kikinda.org.rs/index.php?language=hun&page=ogradu&option=naseljenamesta&level=mokrin> (Letöltés ideje: 2016. július 18.)

⁴⁵ REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. 80-81. pp.

⁴⁶ VÁLYI ANDRÁS: *Magyar Országának leírása, II. kötet*. A Királyi Universitasnak betűivel, Buda, 1799. Internetes elérhetőség: <http://www.arcanum.hu/fizsek/lpext.dll?f=templates&fn=main-h.htm&2.0> (Letöltés ideje: 2014. október 31.)

⁴⁷ A Nagybecskereki Egyházmegye honlapja: <http://www.catholic-zr.org.rs/nagykikinda/> (Letöltés ideje: 2016. július 18.)

⁴⁸ FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára. III. kötet*. Nyomtatott Kozma Vazulnál, Pest, 1851, 112. p., FÉNYES ELEK: *Magyarországnak 's a hozzá kapcsolat tartományoknak mostani állapota Statisztikai és Geographiai tekintetben, IV. kötet*. Trattner-Károlyi Tulajdona, Pest, 1839, 399. p.

A település az ún. „Nagykikindai Kiváltságos Kerület” megszüntetése után a történelmi Torontál vármegye nagykikindai járásának egyik települése lett.

A Pallas Nagylexikonban a következőket olvashatjuk a településről: „*Mokrin, Homokrén/Мокрин, Mokrin, nagyközség Torontál vármegye nagykikindai járásában, (1891) 1 623 házzal és 8 723 lakossal (közte 613 magyar, 1 340 német és 6 635 szerb); van 2 takarékpénztára, élénk marhavására, vasúti és gőzhajóállomása, posta- és táviróhivatala és postatakarékpénztára. 1849. április 23. Perczel innen és Nagy-Kikindáról a szerbeket kiveri.*”⁴⁹ Reiszig Ede is lejegyezte Homokrénról a fontosabb tudnivalókat: *Mokrin, a szeged-temesvári vasútvonal mentén fekvő nagyközség. Házainak száma 1 780, lakosaié 9 279, akik közül 838-an magyarok, 1 603-an német- és 6 833-an szerbajkiak. A vallásfelekezetek közül a római katolikusok és a görög-keletiek vannak többségben. Postája, távirója és vasúti állomása helyben van.*⁵⁰

Homokrén a trianoni békeszerződés aláírását – 1920. június 4. – követően a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság része lett.

10. táblázat: Homokrén nagyközség anyanyelvi adatai (1880-1910)

Népszámlálás	Anyanyelv							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb
1880	7 331	442	918	10	31	–	5 570 ⁵¹	43+317 ⁵²
1890	8 723	613	1 340	9	69	–	–	6 635
1900	8 952	838	1 394	5	97	–	–	6 533
1910	8 835	814	1 233	3	89	–	–	6 592

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

A klasszicista stílusban – 1762-ben felépített, később megnagyobbított – szerb ortodox templomot „*Szent Arkangyalok*” („*Szent Mihály*”) („*Сабора Светих Арханђела*”) / „*Sabora svetih Arhangela*”) tiszteletére szentelték fel. Ünnepnapiját november 21-én tartják. Az ortodox temetőben egy 1913-ban, téglából épített ortodox kápolna is áll.⁵³

A jobbára német és magyar, római katolikus hívek számára 1854 és 1855 között építették fel a „*Szent Kereszt Felmagasztalása*” („*Kreuzerhöhung*”)⁵⁴ tiszteletére felszentelt római katolikus templomot. Ünnepnapiját szeptember 14-én tartják. A liturgikus nyelv a magyar. A plébánia épületét 1848 és 1852 között építették, de 1944-ben az állam elvette a római katolikus egyháztól, amely csak 1991-ben kapta vissza. Jelenleg Nagyikinda leányegyháza.⁵⁵

⁴⁹ GERŐ LAJOS (szerk.): *A Pallas Nagy Lexikona, XII. kötet (Magyar-Nemes)*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1896. 732. p.

⁵⁰ REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. 80-81. pp.

⁵¹ Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

⁵² Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelölte. Homokrén esetében az első érték (43 fő) az egyéb hazai (40 fő) és az egyéb külföldi (3 fő) anyanyelvűek adataiból tevődött össze.

⁵³ *A Bánati Szerb Ortodox Helytartóság honlapja:*

<http://www.eparhijabnatska.rs/parohije/kikindsko-namesnistvo/mokrin/> (Letöltés ideje: 2016. július 18.)

⁵⁴ Szeptember 14-én, a Szent Kereszt felmagasztalásának ünnepén két történelmi eseményre, Krisztus keresztségének megtalálására, valamint visszaszerzésére emlékezik a Római Katolikus Egyház. Ugyanakkor az ortodox felekezeteknél is nagy jelentősége van az ünnepnek. Hérakleiosz bizánci császár (Kr. u. 610-641) Kr. u. 629. szeptember 14-én, ünnepélyes menet kíséretében vitte Jeruzsálem városába a megtalált Szent Kereszt ezüstbe foglalt részét. DEDEK CRESCENS LAJOS: *Szentelek élete. II. kötet*. Budapest, Pallas R.T. nyomdája, 1900. 204-206. pp.

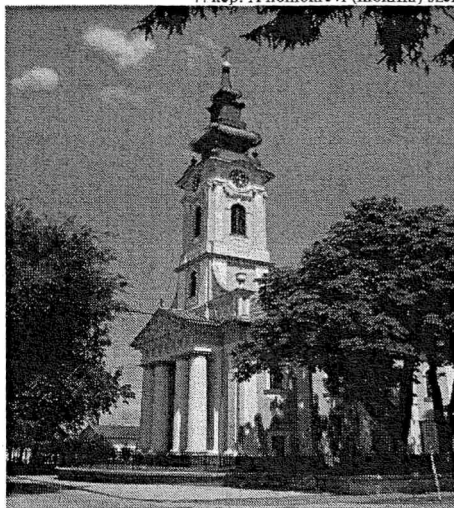
⁵⁵ ERŐS LAJOS (szerk.): *Adalékok a Zrenjanini-Nagybecskereki Egyházmegye történetéhez*. LOGOS Kiadó, Tóthfalva, 1993. 324-326. pp.

11. táblázat: Homokrév nagyközség felekezeti adatai (1880-1910)

Népszámlálás	Felekezet						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	7 331	1 251	5 884	3	32	154	7
1890	8 723	1 708	6 690	16	28	169	112
1900	8 952	1 974	6 647	30	81	124	96
1910	8 835	1 757	6 739	31	132	99	77

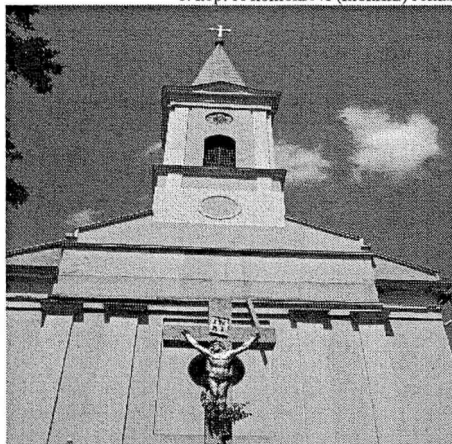
Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

7. kép: A homokrévi (mokrini) szerb ortodox templom (2012)



Forrás: Saját fénykép.

8. kép: A homokrévi (mokrini) római katolikus templom (2012)



Forrás: Saját fénykép.

12. táblázat: Homokrév etnikai adatai (1921–2011)

Év	Nemzetiség							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Rómán	Horvát	Szerb	Egyéb
1921	Nincs adat.							
1931	Nincs adat.							
1948	8 369	Nincs adat.						
1953	7 984	642	Nincs adat.	1	7	11	7 095	228
1961	7 894	650	Nincs adat.			22	7 037	185
1971	7 328	543	Nincs adat.			17	6 547	221
1981	6 567	405	Nincs adat.			12	5 495	655
1991	6 300	389	21	7	6	20	5 259	598
2002	5 918	290	9	3	7	20	4 940	649
2011 ⁵⁶	5 270	260	7	Nincs adat.	4	11	4 226	Nincs adat.

Forrás: Szerb Statisztikai Hivatal, délszláv népszámlálások: <http://pop-stat.mashke.org/> (Letöltés ideje: 2016. július 18.)

Homokrév a történelmi múltban, és napjainkban is szerb többségű település. Jelentősebb számban a szerbek mellett németek éltek, akik száma a magyarságot is meghaladta. A 19. század végén, római katolikus templomban a liturgia nyelve a német volt. Azonban a németység a második világháború végi és közvetlenül azt követő megtorlások miatt kiveszett a településről. Napjainkban a szerbek után számbelileg a romák (cigányság) a második legjelentősebb népcsoport a faluban. A 2002. évi szerb népszámlálás szerint 290 fő vallotta magát magyar nemzetiségűnek, azonban ez a szám a 2011. évi szerb népszámlálás időpontjában – és azt követően is – az elvándorlás és a halálozások miatt tovább zuhan.

„A két nemzet – szerb és magyar – egyébként békésen él egymás mellett, s nincsenek etnikai egymásnak feszülések.”⁵⁷ Zsivko Mihály, a Vajdasági Magyar Szövetség helyi elnöke, és a település római katolikus egyházközségének elnöke a következőket nyilatkozta a magyarság megmaradásának problémájáról: „Nehéz, hogy az itt élő magyarok sem igazán tudnak már magyarul. Az én fiaim is nehezen beszélik a nyelvet, az unokáim pedig egyáltalán nem tudnak magyarul. Megértik, hogy mit mondanak nekik, de nagyon keveset. Egyedül az idősebbek tudják még beszélni a magyar nyelvet. Rossz a helyzet. Mindenki meg szeretné szerezni a kettős állampolgárságot.” Továbbá „a faluban sem magyar nyelvű oktatás sem magyar iskoláskor előtti intézmény nincs, s a római katolikus templomban is csak havonta egyszer van szentmise. Vasárnaponként délután háromtól négyig is nyitva szokott lenni a templom, amikor is a falubeli asszonyok járnak össze énekelni.” A faluban „a magyar nyelv ápolásával egyedül Szirák Katalin foglalkozik szombatonként két óra hosszat.”⁵⁸ Körülbelül 12-13 gyermek jár ezekre a magyar nyelvű foglalkozásokra.

A legnagyobb problémát a munkanélküliség jelenti, jóformán csak a mezőgazdaságból lehet megélni. A falu harmadának, illetve közel felének nincs munkája. Sokan ingáznak a homokréviek közül, például a közeli Nagykikinda és a falu között. Nemcsak a magyar, hanem a szerb fiataloknál is megfigyelhető, hogy már a középiskola elvégzése után elvándorolnak a településről a jobb élet reményében.

⁵⁶ A Szerb Statisztikai Hivatal hivatalosan eddig még nem közölte a 2011. évi szerbiai népszámlálás nemzetiségi adatainak településsoros eredményeit. Ennek ellenére felmérte azokat. A „Nincs adat.” megjegyzés esetén, adatvédelmi szempontok miatt – három fő alatt – nem közölték a statisztikai adatokat, emiatt – és más, a tanulmányban nem feltüntetett nemzetiségek hasonló adatainak hiánya miatt – az „Egyéb” kategória értékeit sem lehet pontosan meghatározni. Az „Egyéb” kategóriába az „Ismeretlen”, a „Nem nyilatkozott”, illetve a „Regionális hovatartozás” adatai is beleértendők. (Utóbbi három megjelölés a korábbi népszámlálási adatok „Egyéb” adatainál is beleértendők.) A 2011. évi adatok forrása: Republički zavod za statistiku, Odeljenje za diseminaciju i odnose sa javnošću. Beograd, 2017. Az adatok közléje, Tóth-Glemba Klára, kisebbségkutató, az MTA külhoni köztestületi tagja.

⁵⁷ HORVÁTH ZSOLT: *Mokrin. Ahol nem igazán csendül fel a magyar szó. Szórványléteben* (19.), 2015. július 19. *Magyar Szó Online*: <http://www.magyarso.com/ju/2771-hetvege/130265/Mokrin.htm> (Letöltés ideje: 2016. július 18.)

⁵⁸ HORVÁTH ZSOLT: *Mokrin. Ahol nem igazán csendül fel a magyar szó*. In: FODOR ISTVÁN (szerk.): *Szórványléteben, Riportkönyv*. Magyar Szó, Újvidék, 2016. 130-131. pp.

I. 4. Magyarpadé

Magyarpadé a Tisza folyó és az Aranka összefolyásánál fekvő falu. A település nevének előtagja utalt az itt lakó többségi népcsoportra. Még a 18. század végén magyar dohánykertészeket telepítettek le az akkor még Padéhoz tartozó településrészen. Eleinte pusztá volt, csak 1872-ben alakult önálló településsé.⁵⁹

A trianoni békeszerződés aláírását – 1920. június 4. – követően a település a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság része lett. Majd 1924. január elsején hivatalosan is egyesítették Magyarpadét a szomszédos Padéval.

Magyarpadé, akárcsak a szomszédos Padé, egyik híres, illetve hírhedt birtokosa az örmény eredetű Diván család volt. A Diván család a kereskedelemből gazdagodott meg. Nemesi címüket 1795-ben I. Ferenc magyar királytól (1792-1835) kapták.⁶⁰

Diván Konstantin 1810-ben vásárolta meg a falut, és előnévként a „Padi” nevet is megszerezte. Későbbi örököse – és egyben Magyarpadé első földesura – 1814-ben padi Diván György volt, aki 1810-ben úrilakot is építtetett a településen. Diván György híres volt adakozásáról, előbb a római katolikus, majd a szerb pravoszláv templom építésére is jelentős összeget adományozott. Igaz, ez utóbbi esetben az összeg nagyobb hányadát örököseinek kellett kifizetniük.

Herresbacher József egykori padéi tanító és postamester a településről írt monográfiájában a következőket olvashatjuk. *„Diván György, meghagyta, hogy mindenki, ki háza előtt elhalad, köteles főveget levenni. De akadtak akkor is Teli Vilmosok, kik ezt nem tették meg. Ha ezt a földesúr észrevette, hajdújával az illetőt behozatta, s a deresre fektette.”* Fennmaradt egy olyan eset is, amikor *„az általa telepített Morotva községnek lakosai nem tudták haszonbérüket megfizetni. Diván behívatta a lakókat udvarába, letérdeltette őket, s akkor végigköpdöste őket. Ez aktus bevégzése után azt mondta nekik, hogy hazamehetnek, adósságuk el van engedve.”*

A legmegrázóbb eset talán épp saját fiával, Diván Konstantinnal esett meg. *„E fiú házasodni akart, megmondta atyjának, hogy szegény, de jóra való varrólányt akar elvenni. Atyja megtagadta beleegyezését, de mivel fia szépségét s jóságát előtte ecseteie s kimondta, hogy csak vele lehet boldog, az atya kíváncsi lett e földicsért lányra, s midőn alkalmat talált vele találkozni, neki is megtetszett, s mert ez időben már özvegy volt, kedve kerekedett őt feleségül elvenni, mit a leánnyal közölt is, hozzátévén, ha esetleg fiát részesítené előnyben, azt ki fogja tagadni, míg ha öhozzá menne, birtokát reá hagyná. Így lett a leány az öregnek neje, a fiú pedig e főlháborító tett után elméjében megháborodott, megőrült. Padéra hozták, s az uradalmi kertben lévő kertészlakban helyezték el, s itt végzé szánalmas életét. Szobája mellett volt elhelyezve Nana nagybátyja is - az első Diván legfiatalabb fia - kit szintén örülten vittek oda s őrizték.”*⁶¹

⁵⁹ REISZIG EDE: *Torontól vármegye községei*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Torontól vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. 74. p.

⁶⁰ NAGY IVÁN: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*. III. kötet. Kiadja Ráth Mór, Pest, 1858, 321. p.

⁶¹ KALAPIS ZOLTÁN: *Padé monográfiája és monográfusa, Herresbacher József*. 92-93. pp. In: NÉMETH FERENC (szerk.): *Létünk*. XXXV. évfolyam, 1. szám, Újvidék, 2005. *Feleségül vette fia jegyesét*. In: *Bánáti újság*. 2005. szeptember 27, Hét Nap Online: <http://hetnap.rs/mobil/?p=cikk&id=1322> (Letöltés ideje: 2016. július 20.)



Forrás: Saját fénykép.

13. táblázat: Magyarpadé nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	1 591	1 439	44	1	1	–	23 ⁶²	–	4+79 ⁶³
1890	1 600	1 476	38	1	5	–	–	68	12
1900	1 718	1 617	14	–	6	1	2	68	10
1910	1 998	1 875	13	–	1	–	1	73	35

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Magyarpadé lakosai jobbra a római katolikus felekezethez tartoztak. A Nagybecskereki Egyházmegye honlapján az alábbi adatokat találjuk a falu templomáról:

„A padéi közösség, mint Óbesenyő leányegyháza, 1784-ben kihelyezett lelkésziséggé alakult, 1807-ben pedig plébániai rangra emelték. A jelenlegi templomot Padéi Diván György szerb ortodox vallású kegyúr költségén építették 1842-ben.”⁶⁴ A templomot „Havas Boldogasszony” tiszteletére szentelték fel. Ünnepnapiját augusztus 5-én tartják. Önálló plébánia, a liturgia nyelve a magyar. A hozzátartozó plébánia épületét 1910-ben építették.”⁶⁵

⁶² Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

⁶³ Az egyéb kategóriánál az első érték a külföldi anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelölte.

⁶⁴ A Nagybecskereki Egyházmegye honlapja: <http://www.catholic-zr.org.rs/pade/> (Letöltés ideje: 2016. július 20.)

⁶⁵ ERŐS LAJOS (szerk.): *Adalékok a Zrenjanini-Nagybecskereki Egyházmegye történetéhez*. LOGOS Kiadó, Tóthfal, 1993, 360-363. pp.

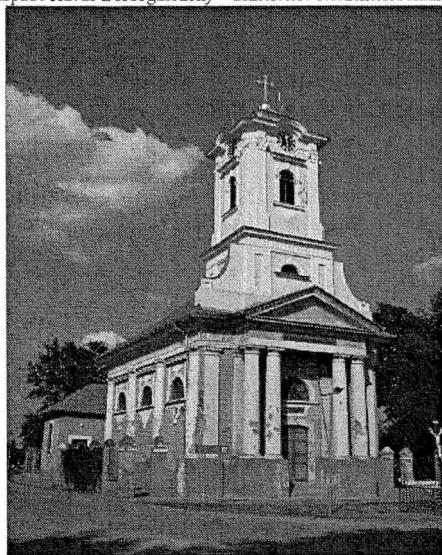
Az egykor önálló település temetőjében lévő temetőkápolnát 2000-ben építették és a „Szent Örzőangyalok” tiszteletére szentelték fel. Ünnepnapiját október 2-án tartják.⁶⁶

14. táblázat: Magyarpadé nagyközség felekezeti adatai (1880-1910)

Népszámlálás	Felekezet						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	1 591	1 502	25	1	1	55	7
1890	1 600	1 473	83	6	1	36	1
1900	1 718	1 575	79	5	4	39	16
1910	1 998	1 834	104	8	15	28	9

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

10. kép: Magyarpadé Havas Boldogasszony⁶⁷ tiszteletére felszentelt római katolikus temploma (2012)



Forrás: Saját fénykép.

⁶⁶ „Az Örzőangyalok ünnepét a XVI. században kezdték megülni Spanyolországban. Liturgikus ünnepük a XVII. században vált általánossá; X. Piusz intézkedésére került Mihály arkangyal nyolcadába, október 2-ára.” A Nagybecskereki Egyházmegye honlapja: <http://www.catholic-zr.org.rs/pade/> (Letöltés ideje: 2016. július 20.), Magyar Kurír, Katolikus Hírportál: <http://www.magyardkurir.hu/hirek/szent-orangyalok-liturgikus-emleknapja/> (Letöltés ideje: 2017. február 2.)

⁶⁷ Havas Boldogasszony ünnepén a római Santa Maria Maggiore-bazilika, a legősibb Mária-templom felszentelését ünnepeli a Római Katolikus Egyház és annak hívei. Libériusz pápa pontifikálása idején (Kr. u. 352-366), Kr. u. 362. augusztus 5-én jelölték ki a templom helyét egy jelenés alapján. Egy gyermektelen, idős, római patrícius házaspár – aki nagy tiszteletben tartotta Szűz Mária személyét – imáiban azért fohászkodott Szűz Máriához, hogy a vagyonukat Istennek tetsző, kegyes célra használhassák fel. Kr. u. 362. augusztus 4-én, éjjel az Istenanya megjelent nemcsak a házaspár, hanem a pápa álmában is. A jelenés szerint a templomot oda kell építeni, ahol másnap, augusztus 5-én hó hullik. Másnap a népes menet, élén a pápával és a házaspárral az Esquilinus domb tetején megtalálta a kijelölt helyet, amelyet a tűző nap, illetve a forró nyári időjárás ellenére hó fedett. DEDEK CRESCENS LAJOS: *Szentek élete. II. kötet*. Pallas R.T. nyomdája, Budapest, 1900, 91-92. pp.

I. 5. Máriafölde

Máriafölde (németül: „*Marienfeld*”, románul: „*Teremia Mare*”, szerbül: „*Белика Теремја*” / „*Velika Teremja*”) Nagykikinda városától északkeletre, közvetlenül a román határ mentén, Romániában fekvő település.

Máriafölde és a szomszédos Teremi közös középkori múlttal rendelkezik, mivel a helyükön állott egy „*Kutas-Teremi*” nevű falu. „*Eredeti neve Terem volt, mely szó a régi magyar nyelvben nemcsak nagy szobát, hanem udvart is jelentett. E szerint a Délvidéken gyakori Teremi teljesen megfelel az udvari helynévnek.*”⁶⁸

A település birtokosai az ún. „*vegyesházi királyok*” uralkodása (1301-1526) alatt többször cserélődtek. Magyar lakói a török hódoltság kezdetén menekültek el. A Bánság területének a törökök általi meghódítása idején – 1550/1552 körül – az elmenekült magyar lakosok helyére szerbek érkeztek. A török defterek – 1557/1558 idején – 23 szerb lakost írtak össze a faluban, amely akkor a csanádi járás (nahije) területéhez tartozott. Egy 1582. évi kimutatás szerint mindössze 20 lakosa volt, akik összesen 8 600 juhot tartottak.

A 17. században lakott falu volt, még 1717-ben is lakott településként jegyezték 19 lakóházzal, azonban Temesvár felszabadítását követően (1716) a település elnéptelenedett. Az 1723/1725. évi gróf Mercy-féle térképen már pusztaként tüntették fel, „*Teremia*” megnevezéssel. Teremia-pusztát – Máriafölde és Teremi területét – ettől kezdődően egészen 1769-ig a temesvári igazgatóság marhatartóknak adta bérbe, akik itt legeltették a nyájukat.

A 18. század második felében, 1769 és 1771 között, Johann von Neumann temesvári igazgatósági tanácsos a Teremia-pusztára nagyobb részben német, kisebb részben francia római katolikus telepeseket telepített le, akik Vesztfáliából, Elzászból és Lotaringiából származtak. Ekkor létesítették 80-80 lakóházzal Marienfeld (Máriafölde) és Albrechtsflor (Teremi) településeket. A „Máriafölde”, illetve a német „*Marienfeld*” elnevezés feltehetően Mária Terézia magyar királynőre (1740-1780) utal, akinek a kegyéből a németek (és franciák) letelepedhettek itt. Az uralkodó iránti tiszteletből nevezhették el róla a településüket.⁶⁹

A század végén – 1787-ben – mindkét település a görög származású gróf Nákó család birtokába került.

Vályi András 1799-ben a következőket írta a településről: „*Marienfeld. Régebben nagy Teremia német falu Torontal Várm. földes Ura Makó Uraság, lakosai katolikusok, fekszik Mokrinna szomszédságában, határja 4 nyomásbéli, igen jó tiszta búzát terem, és egyebet is, szőlője kevés, erdeje nints, pátza T. Becsén.*”⁷⁰

Napjainkban talán kissé nehéz elhinni, de a letelepülő németek között sok vincellér volt, akik szőlőműveléssel foglalkoztak, amely foglalatosság nemcsak az alapítást követően, hanem a dualista állam időszakában (1867-1918) is jólétet hozott a falunak.⁷¹

⁶⁸ REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. 79. p.

⁶⁹ Internetpräsenz Friedrich Kirsch, Banater – Marienfelder – Nostalgie und Erinnerungen: <http://frikirsch.homepage.t-online.de/marienfeld-wo-.html> (Letöltés ideje: 2016. július 22.)

⁷⁰ VÁLYI ANDRÁS: *Magyar Országának leírása, II. kötet*. A Királyi Universitásnak betűivel, Buda, 1799. Internetes elérhetőség: <http://www.fszek.hu/digitdoc/valyi/> (Letöltés ideje: 2016. július 22)

⁷¹ REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. 79. p.

Fényes Elek szerint „*Marienfeld, Nagy-Tezrem igen szép és gazdag német falu, Torontál vmegyében, Mokrinhoz keletre egy órányira: 1966 kath., 4 evang., 40 óhitű, 14 zsidó lak., kath. paroch. templommal, 118 egész telekkel, s felette termékeny első osztálybeli határral. Lakosai szép lovakat tenyésztének. F. u. Nákó János.*”⁷²

Az első világháború Máriaölde német lakói között is több áldozatot kívánt. Tiszteletükre egy világháborús emlékművet állított a német lakosság, amely – ha kissé elhanyagolt állapotban is, de – napjainkban is áll a településen. Máriaölde és Teremi a trianoni békeszerződés aláírását – 1920. június 4. – követően is osztozott egymás sorsában, a Nagykikindai járás települései közül csak e két település került a Román Királysághoz.

15. táblázat: Máriaölde nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Római	Ruszin	Horvát	Szerb
1880	2 363	27	2 154	1	73	–	9 ⁷³	2+97 ⁷⁴
1890	2 721	51	2 583	–	56	–	–	8
1900	2 617	52	2 469	1	83	–	–	11
1910	2 807	152	2 575	–	47	–	–	23

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Máriaölde német lakói a római katolikus felekezethez tartoztak. A falu római katolikus plébániáját még a falu alapításakor, 1770-ben állították fel. A templomot később, 1787-ben építették. A római katolikus templomot „*Kisboldogasszony*” („*Hl. Mariä Geburt*”), azaz Szűz Mária születésének tiszteletére szentelték fel. A bánási németeknél – akárcsak a magyarságnál – nagy tisztelete volt Szűz Máriának. Ünnepnapiját szeptember 8-án tartják. Egykoron a Csanádi Egyházmegye Nagykikindai Esperességhez tartozott. A liturgikus nyelve a német volt.⁷⁵ A községben, közvetlenül a római katolikus templom előtti parkban 1809-ben – közköltésen – állították fel a Szentháromságot ábrázoló szoborcsoportot. A szoborcsoport napjainkban is a parkban található.

16. táblázat: Máriaölde nagyközség felekezeti adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Felekezet						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	2 363	2 281	62	4	1	8	7
1890	2 721	2 653	27	–	3	5	33
1900	2 617	2 513	85	6	–	5	8
1910	2 807	2 688	69	6	23	8	13

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

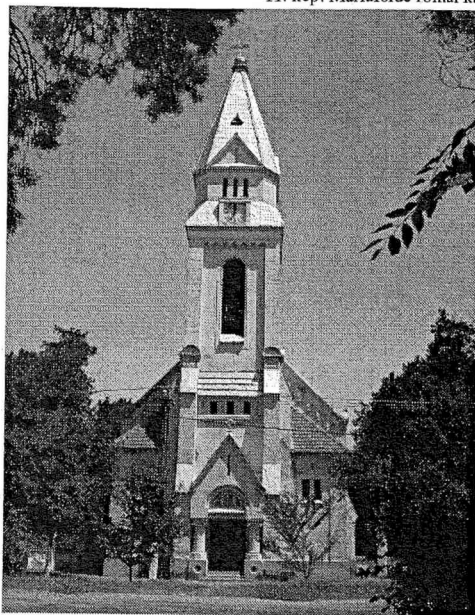
⁷² FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára. III. kötet.* Nyomtatott Kozma Vazulnál, Pest, 1851, 68. p., FÉNYES ELEK: *Magyarországnak 's a hozzá kapcsolat tartományoknak mostani állapotja Statisztikai és Geographiai tekintetben, IV. kötet.* Trattner-Károlyi Tulajdona, Pest, 1839, 401. p.

⁷³ Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

⁷⁴ Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb haza anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelölte.

⁷⁵ DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (SZERK.): *Magyar Katolikus Lexikon, VIII. kötet (Lone–Meszl).* Szent István Társulat, Budapest, 2001, 682. p.

11. kép: Máriafölde római katolikus temploma (2012)



Forrás: Saját fénykép.

12. kép: A Szentháromság szobor Máriaföldén (2012)



Forrás: Saját fénykép.

17. táblázat: Máriafölde etnikai adatai (1920–2011)

Év	Népesség							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1920n	3 081	82	2 852	–	119	–	–	28
1930a	2 927	72	2 781	1	63	–	–	10
1930n	2 927	74	2 769	1	72	–	–	11
1941n	3 430	139	2 772	–	509	–	–	10
1956	3 489	Nincs adat.						
1966a	3 000	174	1 777	–	960	–	7	82
1966n	3 000	180	1 760	1	967	–	9	83
1977n	2 538	174	1 227	1	1 105	–	7	24
1992n	2 321	262	142	–	1 828	–	13	76
2002a	2 480	198	44	–	2 185	–	6	47
2002n	2 480	207	58	–	2 139	–	8	68
2011	Nincs adat.							

Forrás: VARGA E. ÁRPÁD: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája III. kötet, Arad, Krassó-Szörény és Temes megye, Népszámlálási adatok 1850-2002 között.* Pro-Print Kiadó, Csíkszereda: <http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002.htm> (Letöltés ideje: 2016. július 22.)

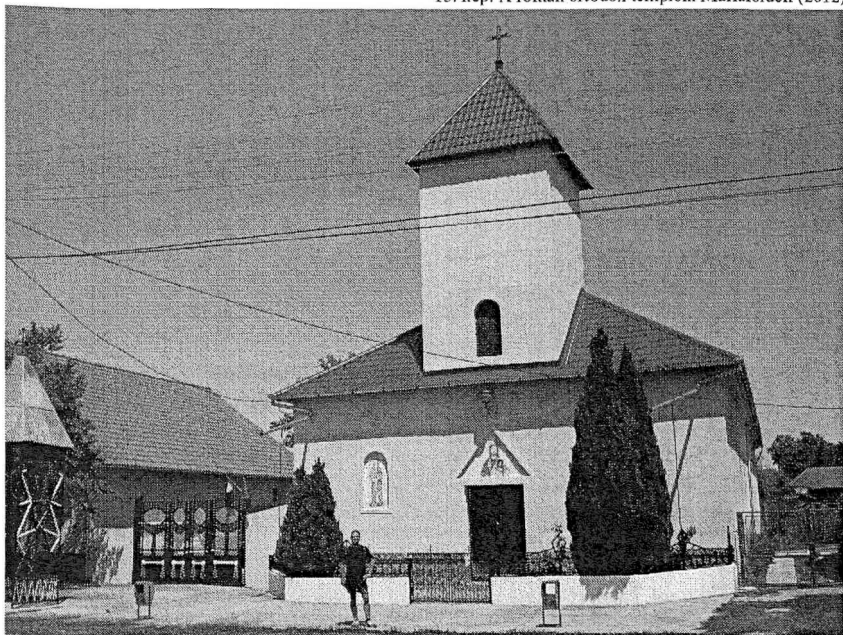
A második világháború (1939-1945) idején közel 140 máriaföldi német származású katona halt meg, illetve tűnt el. A világháború vége előtt a német lakosság egy része nyugatra menekült a faluból. A helyben maradt német lakosokat – a nőket 18 és 30 év, a férfiakat pedig 16 és 45 év között – szovjet munkatáborokba deportálták.⁷⁶ Az említett okok miatt jelentősen csökkent a németajkú falu lélekszáma. A kommunista Romániában a falu lassú sorvadása megkezdődött, amelyet a periférikus helyzet is elősegített. A német lakosok egy részét az 1950-es években a Bărăgan munkatáborába hurcolták.⁷⁷ Ekkor már megfigyelhető volt a romániség térnyerése a faluban, amely 1989 után teljesedett ki. A német lakosok részéről a Németországba történő kivándorlás már az 1980-as években – főképp 1987-től – megindult, de a román diktatúra megdöntése után (1989) gyorsult fel. Az utolsó német kivándorlók az 1990-es évek elején hagyták el az időközben teljesen elrománosodott falut.⁷⁸ Helyben csak néhány idősebb német maradt.

Napjainkban Máriafölde „jobb állapotban” van, mint a szomszédos Teremi, már ami a helység külső képét illeti. Mivel kommunaközpont, ezért nagyobb lehetőségei vannak. Továbbá a római katolikus templom is viszonylag jó állapotban van, mivel egy kisebb számú hívőközösség gondozza. A német állam, illetve a Németországba szakadt máriaföldi németek igyekeznek tartani a kapcsolatot a „szülőfölddel” és megtartani annak emlékeit, amelyek elsődlegesen a római katolikus templom, a Szentháromságot ábrázoló szoborcsoport, valamint az első világháborús emlékmű.

⁷⁶ Internetpräsenz Friedhelm Kirsch, Banater – Marienfelder – Nostalgien und Erinnerungen: <http://frkirsch.homepage.t-online.de/marienfeld-wo-.html> (Letöltés ideje: 2016. július 22.)

⁷⁷ Bărăgan a Román-alföld keleti részén elhelyezkedő földrajzi terület, mely „történelmi hírnevet” magának 1948 és 1965 között szerzett. Ekkor – Jugoszlávia és a kommunista országok eltávolodása idején – elsősorban németek (svábok) és szerbek, valamint „politikailag megbízhatatlank” ezreit telepítették le itt több hullámban és dolgoztatták őket az itteni munkatáborokban. A rendszer 1954-ben enyhült, ezért a deportáltak jelentős része hazatérhetett. Azonban 1959-től ismét megindultak a deportálások, amelyek 1965-ben, Nicolae Ceaușescu hatalomra jutásával befejeződtek. Ekkor számolták fel a munkatáborokat. A foglyokat hazaengedték. BANDI ISTVÁN: *A romániai kommunizmus - kényszerintézkedések, börtönök és munkatáborok világa*: <http://www.munkataborok.hu/kulfold/romania/> (Letöltés ideje: 2017. január 27.), DELETANT, DENNIS: *Teroreea comunistă în România: Gheorghiu-Dej și statul polițienesc, 1948 – 1965*. Editura Polirom, Iași, 2001.

⁷⁸ Internetpräsenz Friedhelm Kirsch, Banater – Marienfelder – Nostalgien und Erinnerungen: <http://frkirsch.homepage.t-online.de/marienfeld-wo-.html> (Letöltés ideje: 2016. július 22.)



Forrás: Saját felvétel.

A Máriaföldén túlsúlyba került románság, a román kommunizmus bukását (1989) követően, 1994-ben építette fel román ortodox templomát. A templomot a „*Szentlélek eljövetele*”⁷⁹ („*Pogorârea Sfântului Duh*”) tiszteletére szentelték fel. Ünnepnapiját pünkösdkor tartják.⁸⁰ A román ortodox egyház közigazgatása szerint Máriaföldéhez tartozik a szomszédos Teremi, ahová a román ortodox pópa rendszeresen jár szentmiséket tartani.⁸¹

A településen a Baptista Egyház is fenntart vallási összejövetelek céljára egy imatermet.⁸² Továbbá a Jehova Tanúi Egyház is rendelkezik egy királyságteremmel („Sala Regatului a Martorilor lui Iehova”). Híveik jobbra a román anyanyelvű lakosság soraiból kerülnek ki.

⁷⁹ „Amikor Mátyással ismét kitelt az apostolok száma, és eljött pünkösöd napja, Jézus ígérete szerint „megjelentek előttük kettős tüzes nyelvek és üle mindenikre azok közül. És megtelének mindnyájan Szent Lélekkel, és kezdének szólni más nyelveken...” (ApCsel 2,3–4). Ez az a „történelmi pillanat”, amikor az idegen népek közé téríteni induló apostolok lépteivel a keresztény vallás világhódító útjára indult. Az Írás értelmében pünkösöd vasárnapját már az ősegyház is a Szentlélek eljövetelének emlékeztetere iltette meg, de a pünkösdi esemény értelem szerint az egyetemes egyház születésnapja volt kezdettől fogva. A pünkösdi csoda ábrázolása ritka, s nem követi pontosan a Szentírásban foglaltakat. A 6–6 apostol karéjában, középen rendszerint ott ül Mária (az anyaszentegyház képviselőjében), s míg az apostolok feje felett 12 lángocskas lebeg, Mária fölő a Szentlélek terjeszti ki szárnyait galamb képében.” JANKOVICS MARCELL: *Jelkép-kalendárium*. Panoráma, Budapest, 1988, 134. p.

⁸⁰ Biserici.org: <http://www.biserici.org/index.php?menu=BI&code=19587> (Letöltés ideje: 2017. április 24.)

⁸¹ Arhiepiscopia Timisoarei Protopopiatul Ortodox Român Sănnicolau Mare, Parohia Teremia Mare: <http://www.por-sannicolaumare.ro/parohii.htm> (Letöltés ideje: 2018. március 26.)

⁸² Biserici.org: <http://www.biserici.org/index.php?menu=BI&code=19587> (Letöltés ideje: 2017. április 24.)

I. 6. Nagybikács

A Basahídtól északnyugatra fekvő Nagybikács (németül: „*Gross-Bikatsch*”, románul: „*Bikac*”, szerbül: „*Бикач*” / „*Bikač*”) középkori eredetű település. Nevét feltehetően az ősi „*Bikás*”, illetve „*Bikács*” nemzetségről kapta.⁸³ A 13. és a 14. században a település többször cserélt gazdát, illetve több birtokos cseréről is maradtak ránk adatok.

A török hódoltság idején a falu elpusztult. Újranépesítésére 1761-ben került sor. Erős Lajos munkájában olvashatjuk, hogy a települést gróf Karácsonyi Aladár alapította.⁸⁴ A falu birtokosa a Karátsonyi család volt, amelynek egyik tagja, Karátsonyi Lázár 1804-ben 40 magyar családot telepített a faluba. Ezért a földbirtokos iránti tiszteletből „*Karátsonyifalvának*” is nevezték a helységet. Később, 1817-1818 körül Karátsonyi Lázár újabb 60 családot telepített le a faluban. A telepések között magyar és német családok voltak, ezáltal alakult ki a település etnikai arculata. A magyar családok egy része a 19. század végén, 1891-ben a Nagybecskerek melletti Felsőmuzslyára (Мужља / Mužlja) telepedett át.⁸⁵

A 19. század közepén Fényes Elek a következőket jegyezte le a településről: „*Nagy-Bikács, vagy Karácsonfalva, magyar-német falu, Torontál vármegyében: 71 házzal, 354 r. katolikus, 4 óhitű lak., kik dohánykertészek. F. u. Karácsonyi Lajos.*”⁸⁶

Nagybikács a trianoni békeszerződés aláírását – 1920. június 4. – követően a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság része lett.

18. táblázat: Nagybikács kisközség anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb
1880	506	284	189	–	–	–	2 ⁸⁷	31 ⁸⁸
1890	441	257	183	–	1	–	–	–
1900	460	241	207	–	–	–	–	12
1910	407	156	238	–	–	–	–	13

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

19. táblázat: Nagybikács kisközség felekezeti adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Felekezet						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	506	500	2	–	–	3	1
1890	441	438	–	2	1	–	–
1900	460	437	17	5	1	–	–
1910	407	389	13	4	1	–	–

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

⁸³ WERTNER MÓR: *A magyar nemzetségek a XVI. sz. közepéig, I. kötet*. Temesvár, 1891, 102., 323. pp.

⁸⁴ ERŐS LAJOS (szerk.): *Adalékok a Zrenjanini-Nagybecskereki Egyházmegye történetéhez*. LOGOS Kiadó, Tóthfalu, 1993, 212. p.

⁸⁵ REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 82. p.

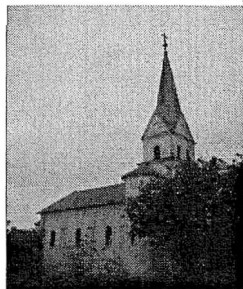
⁸⁶ FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára. I. kötet*. Nyomatott Kozma Vazulnál, Pest, 1851, 132. p., FÉNYES ELEK: *Magyarországnak 's a hozzá kapcsolat tartományoknak mostani állapotja Statisztikai és Geographiai tekintetben, IV. kötet*. Trattner-Károlyi Tulajdona, Pest, 1839, 391. p.

⁸⁷ Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

⁸⁸ Az egyéb kategóriánál az érték a beszélni nem tudó népességet jelölte.

Nagybikács német-magyar „elegyes” település volt, ahol mindkét népcsoport a római katolikus felekezethez tartozott. A településen először imaházat létesítettek, amely funkciót kezdetben az iskolai tanterem töltötte be. Az iskola – így az imaterem is – később leégett. A biztosítási kárterítési összegből, továbbá állami segélyből és a hívek adakozásából építették fel az új templomot, amelyet 1937. november 15-én – „*Bűnbánó Szent Mária Magdolna*” („*Hl. Maria Magdalena*”) tiszteletére – szentelték fel.⁸⁹ Ünnepnapiját július 22-én tartják.⁹⁰ A liturgikus nyelve a magyar. Nagybikács nem volt önálló plébánia, hol Beodrához („Ново Милошево / Novo Miloševo”), hol Torontáltordához (Торда / Torda) tartozott. Jelenleg Torontáltorda leányegyháza.

14. kép: Nagybikács római katolikus temploma



Forrás: *A Nagybecskereki egyházmegye honlapja*: <http://www.catholic-zr.org.rs/torda/> (Letöltés ideje: 2016. július 19.)

20. táblázat: Nagybikács etnikai adatai (1921–1971)

Év	Nemzetiség						
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb
1921							
1931							
1948							
1953							
1961	421	170				–	237
1971	324	146				1	133

Forrás: *Szerb Statisztikai Hivatal, délszláv népszámlálások*: <http://pop-stat.mashke.org/> (Letöltés ideje: 2016. július 18.)

A egyre inkább népességét veszítő Nagybikácsot az 1970-es években – „sorsát meghatározva” – egyesítették a szomszédos, szerb többségű Basahíd településsel.

⁸⁹ Szent Mária Magdolna az illatszerárusok, a gyógyszereszek, a kesztyűkészítők, az erszénykészítők, a gyapjűnyírók, a dobozgyárosok, a kertészek, a vincellérek, a borkereskedők, valamint az ölomművesek védőszentje. A római katolikus hívek közbenjárását kéri pestis idején, valamint akkor is, ha a gyermek nehezen tanul meg járni. Jézus az apostolok apostolává (latinul apostola apostolorum) tette. Eredeti neve Mária volt, a Magdolna nevet lakóhelyéről, Magdala városról kapta. Kezdetben bűnös életet élt, de megbánta tetteit és önként követte Jézus Krisztus tanításait. Az utolsó napokban is mellette volt; ő volt az első, aki először látta a feltámadt Jézust. A legenda szerint testvéreivel, Mártával és Lázárral egy evezők és vitorla nélküli bárkán kitétték a nyílt tengerre. Innen a bárkájuk egészen Dél-Franciaorszáig, Provence partjáig hánykolódott. A hagyomány szerint Mária Magdolna itt élt még 30 évet remeteként egy barlangban. DEDEK CRESCENS LAJOS: *Szentek élete. II. kötet*. Pallas R. T. nyomdája, Budapest, 1900, 50–52. pp.

⁹⁰ *A Nagybecskereki egyházmegye honlapja*: <http://www.catholic-zr.org.rs/torda/> (Letöltés ideje: 2016. július 19.)

I. 7. Nákófalva

Nákófalva (németül: „Nakodorf”, románul: „Nacofola”, illetve „Nacova”, szerbül: „Hakoso” / „Nakovo”) Nagyikinda városától északkeleti irányban helyezkedik el. A falu keleti részén nemzetközi közúti határátkelő található a már Romániában található – a történelmi Torontál vármegye egykori Zsombolyai járásához tartozó – Kunszöllös (Lunga) felé.⁹¹

A romániai Kunszöllös településsel a történelmi múlt köti össze, mivel első értesülésünk a helységről, hogy kunok lakták. Ahogy Rieszig Ede fogalmazott: „Helyén a középkorban Kun-Szöllös nevű kunszállás s mellette Szöllös nevű jobbágyfalu feküdt.”⁹² A falu nevének eredete, a „Szöllös”, vitatott, vagy szőlőültetvényeiről kapta a nevét, vagy pedig azért, mert „szeles” területen feküdt.⁹³

A helység kun népessége (Luxemburgi) Zsigmond magyar király (1387-1437) uralkodásig a településen élt, utána – feltehetően a szomszédos Horogszeg uraival folytatott perpatvarok miatt – elvándorolt innen.

A török hódoltság kezdetén a magyar lakosság elmenekült a faluból. A század végére, 1582-ben mindössze hat szerb juhász lakta, azonban idővel ők is elköltöztek innen. A falu és környéke elnéptelenedett.⁹⁴

A törökök kiűzése (1718) után, viszonylag későn telepítették újjá. A Bánság újraneépítésében részt vevő népcsoportok közül 1770-ben egy kis francia közösség telepedett ide. Nem sokkal később, 1784-ben gróf Nákó Kristóf szerezte meg a pusztát, aki evangélikus magyarokat telepített a faluba a Békés vármegyei Orosházáról. Hozzájuk néhány szlovák család is csatlakozott. A magyar és a szlovák családok 1790-ben elköltöztek innen, helyükre a Habsburg Birodalom, valamint Dél-Németország területéről németeket telepítettek. A németek a közeli, az akkoriban már létező német falvakból (pl.: Máriaföldéről) is érkeztek.⁹⁵ A franciákról ezt követően nincsenk értesüléseink, feltehetően a németek asszimilálták őket. A falu neve ekkor lett hivatalosan – a telepítő görög származású földesúri család neve után – „Nákófalva”, németül „Nakodorf”. A Nákó – 1813-tól grófi – család 1780 körül telepedett le Magyarországon. A kereskedelemből meggazdagodott, görög származású familia volt, akik Makedónia területéről érkeztek. Először királyi adományban elnyerték a nagyszentmiklósi uradalmat, később még több falu is a birtokukba került. Nagy szerepük volt a környék mezőgazdaságának felvirágoztatásában.⁹⁶

⁹¹ A szerb és a román kormányfő nyitotta meg a Nákófalva–Lunga határátkelőt. 2014. november 8. In: *VajdaságMA délvideki hírportál*: <http://www.vajma.info/cikk/szerbia/21311/A-szerb-es-a-roman-komanyfo-nyitotta-meg-a-Nakofalva8211Lunga-hataratkelot.html> (Letöltés ideje: 2016. július 21.)

⁹² REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSZKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. 93. p.

⁹³ Nagyikinda Online, Nagyikinda község hivatalos honlapja:

<http://www.kikinda.org.rs/index.php?language=hun&page=ogradu&option=naseljenamesta&level=nakovo> (Letöltés ideje: 2016. július 21.)

⁹⁴ REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSZKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. 93. p.

⁹⁵ REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSZKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. 93. p.

⁹⁶ GERŐ LAJOS (szerk.): *A Pallas Nagy Lexikona, XII. kötet (Magyar-Nemes)*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1896. 971. p.

Nákófalvát „tipikus német stílusban” építették fel: szabályosan sorban építkeztek, széles utcákat alakítottak ki és a házak megfelelő távolságra helyezkedtek el egymástól, hogy a tűzvészt megakadályozzák. A falu központjában volt a főtér és a községháza.⁹⁷ A római katolikus templom is a központban kapott helyet.

Vályi András szerint „Nákófalva. Másnép Szöllős. Német falu Torontál Várm. földes Ura Nako Uraság. lakosai katolikusok, fekszik Nagy Kikindának, és Haczfeldnek szomszédságokban, három nyomásbéli határja kövér termű, bővelkedik búzával, zabbal, és krompéllyal, szőlőkövidik fa, és széna nélkül, piatza Kikindán, 's másutt is.”⁹⁸

Fényes Elek geográfiai szótárában a következőket írta a faluról: „Nákófalva, vagy Szöllős, német falu, Torontál vmegyében, ut. postája Komlós és Kikinda közt, mindeniktől 1 órányi távolságra: 1718 kath. lak., s anyateplommal, első osztálybeli határral. 98 4/8 egész telekkel. F. u. Nákó János.”⁹⁹

A település a dualista állam fennállása idején (1867-1918) jelentős fejlődésen ment keresztül, amelyet a vasút vonal létesítése jelentősen elősegített. Előbb, 1898-ban Nagykikinda és Nákófalva között építették ki a szárnyvonalat, majd, 1910-ben már Nagykömlősig (Comloşu Mare). Nagykömlőtől pedig már létezett a vasút vonal Zsombolya (Jimbolia), valamint Arad (Arad) felé.¹⁰⁰

A Pallas Nagylexikon a következőket írta faluról: „Nákófalva, nagyközség Torontál megye nagykikindiai j.-ban, (1891) 2698 német lakossal, takarékpénztárral és postahivatallal, postatakarékpénztárral.”¹⁰¹

Az első világháború vége felé, 1918. november 20-án vonultak be Nákófalvára a szerb hadsereg egységei. A trianoni békeszerződés aláírását – 1920. június 4. – követően a falu „jogilag” is a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság része lett.

21. táblázat: Nákófalva nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	2 311	12	2 184	–	15	–	5 ¹⁰²	–	95 ¹⁰³
1890	2 698	18	2 631	1	43	–	1	2	2
1900	2 633	35	2 566	–	27	–	–	4	1
1910	2 509	39	2 427	–	33	–	1	9	–

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

⁹⁷ Nagykikinda Online, Nagykikinda község hivatalos honlapja:

<http://www.kikinda.org.rs/index.php?language=hun&page=ogradu&option=naseljenamesta&level=nakovo> (Letöltés ideje: 2016. július 21.)

⁹⁸ VÁLYI ANDRÁS: *Magyar Országának leírása, II. kötet*. A Királyi Universitásnak betűivel, Buda, 1799. Internetes elérhetőség: <http://www.fsze.hu/digitdoc/valyi/> (Letöltés ideje: 2016. július 21.)

⁹⁹ FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára. III. kötet*. Nyomtatott Kozma Vazulnál, Pest, 1851, 131. p., FÉNYES ELEK: *Magyarországnak 's a hozzá kapcsolat tartományoknak mostani állapotja Statisztikai és Geographiai tekintetben, IV. kötet*. Trattner-Károlyi Tulajdona, Pest, 1839, 407. p.

¹⁰⁰ Nagykikinda Online, Nagykikinda község hivatalos honlapja:

<http://www.kikinda.org.rs/index.php?language=hun&page=ogradu&option=naseljenamesta&level=nakovo> (Letöltés ideje: 2016. július 21.)

¹⁰¹ GERÓ LAJOS (szerk.): *A Pallas Nagy Lexikona, XII. kötet (Magyar-Nemes)*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1896. 971. p.

¹⁰² Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

¹⁰³ Az egyéb kategóriánál az érték a beszélni nem tudó népességet jelölte.

Nákófalva mind etnikailag, mind rendszeret tekintetében igazi német (sváb) falu volt. A németek a római katolikus felekezethez tartoztak. A plébániát már 1792-ben megalapították. A falu első „római katolikus” temploma az evangélikus templom volt, amelyet az elvándorló magyaroktól és szlovákoktól vettek át és használtak a németek. A későbbi, római katolikus templomot 1805-ben építették fel. Felszentelésére 1805. szeptember 29-én került sor. A kegyuraság – aki nagy szerepet játszott, mind a plébánia, mint a templom felépítésében – a gróf Nákó család volt.¹⁰⁴ A templom védőszentje „Szent József, a Boldogságos Szűz Mária jegyese” („Hl. Josef von Nazareth”) volt. A liturgikus nyelv a német volt. Ünnepnappját március 19-én tartották.¹⁰⁵ A római katolikus templomot a második világháborút követően, 1948 után rombolták le.¹⁰⁶

15. kép: Nákófalva egykori római katolikus temploma



Forrás: Petar Kočić Általános Iskola honlapja: <http://petarkocicnakovo.edu.rs/index.php/nase-selo/15-nase-selo/51-istorija-nakova> (Letöltés ideje: 2016. július 21.)

¹⁰⁴ ERŐS LAJOS (szerk.): *Adalékok a Zrenjanini-Nagybecskereki Egyházmegye történetéhez*. LOGOS Kiadó, Tóthfalu, 1993, 341-343. pp.

¹⁰⁵ Szent Józsefnek, a Katolikus Egyetemes Egyház védőszentjének főünnepét március 19-én tartja a Római Katolikus Egyház. Szent József a keresztény házasságok és családok, továbbá az ifjú házasságok és jegyesek, valamint a kádárok, a tímárok, a bogdárok, az asztalosok, a kocsijáratók, az erdészek, a munkások, a kézművesek, az ácsok, a favágók, illetve az üldözöttek védőszentje. A római katolikus hívek körében szokás volt segítségül hívni szembajok, házfűrészek, kiserősségek alkalmával is. A Római Katolikus Egyház a jó halál védőszentjeként is tiszteli. *Magyar Kurír, Katolikus Hírlap*: <https://www.magyarKurir.hu/hirek/szent-jozsef-boldogsagos-szuz-maria-jegyese-59808> (Letöltés ideje: 2018. március 28.), DEDEK CRESCENS LAJOS: *Szentek élete. I. kötet*. Pallas R. T. nyomdája, Budapest, 1900, 332-335. pp.

¹⁰⁶ Nákófalva a nagyikindai római katolikus plébániához tartozó, egykoron jelentős, napjainkra azonban már szervezett egyházközösség nélküli település. *A Nagybecskereki egyházmegye honlapja*: <http://www.catholic-cz.org.rs/nagyikinda/> (Letöltés ideje: 2016. július 21.)

A településen a szerbek ortodox templomát viszonylag későn az 1990-es években kezdték „szerb-bizánci” stílusban, téglából építeni. Majd 2005. június 6-án – az 1389-es rigómezei csata szerb hőse – „Szent Lázár szerb fejedelem” („Светоз Великомученика Кнеза Лазара” / „Sveti Velikomučenika Car Lazar”) tiszteletére szentelték fel. Ünnepnapiját, a „Vidovdan” – „Szent Vid” –, azaz a rigómezei csata napján, június 28-án tartják.¹⁰⁷

16. kép: Nákófalva szerb ortodox temploma (2012)



Forrás: Saját fénykép.

22. táblázat: Nákófalva nagyközség felekezeti adatai (1880-1910)

Népszámlálás	Felekezet						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	2 311	2 287	21	–	2	1	–
1890	2 698	2 650	44	1	–	3	–
1900	2 633	2 604	19	2	3	–	5
1910	2 509	2 463	34	1	8	–	3

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

¹⁰⁷ A Bánáti Szerb Ortodox Helytartóság honlapja: <http://www.eparhijabanatska.rs/parohije/kikindsko-namesnistvo/nakovo/> (Letöltés ideje: 2016. július 21.)

23. táblázat: Nákófalva etnikai adatai (1921–2011)

Év	Nemzetiség						
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb
1921				Nincs adat.			
1931				Nincs adat.			
1948	3 438			Nincs adat.			
1953	3 525	23	Nincs adat.	–		3	3 459
1961	3 378	33		Nincs adat.		1	3 320
1971	2 834	24		Nincs adat.		1	2 702
1981	2 604	23		Nincs adat.		1	2 178
1991	2 525	13	1	2	–	4	2 327
2002	2 419	19	–	3	1	2	2 301
2011 ¹⁰⁸	1 918	17	Nincs adat.	3	Nincs adat.	3	1 838

Forrás: Szerb Statisztikai Hivatal, délszláv népszámlálások: <http://pop-stat.mashke.org/> (Letöltés ideje: 2016. július 18.)

Nákófalvát hivatalosan 1922. április 28-án keresztelték át a szerb „Nakovo” elnevezésre. A második világháború idején 1941-től német katonai megszállás alá került a Bánát más területeivel egyetemben.¹⁰⁹

A német lakosság többsége – félve a jugoszláv partizánok bosszújától – a német katonákkal együtt 1944 nyarán hagyta el a falut. Hivatalosan 1944. október 5-én szabadították fel a partizánok a falut, amelynek csak közel 1 000 lakosa maradt. A helyben maradt német lakosság kálváriája ekkor kezdődött, a partizánok által létesített „lőgerékbe” zárták őket, ahol sokan elhaláloztak. A túlélők elhagyták Jugoszlávia területét és Németországban, Ausztriában és világ egyéb helyein telepedtek le. Ugyanakkor a német lakosság egy részét a Szovjetunióba deportálták, ahonnan kevesen tértek vissza.¹¹⁰ A következő években megindult a szerbek betelepítése a faluba, teljesen megváltoztatva ezzel az etnikai struktúrát. Előbb – 1945 októberében – 450 család érkezett Bosansko Grahovo valamint Bosanki Petrovac környékéről. Őket követték – szintén Bosznia-Hercegovinából – a Banja Luka, Ključ, Mrkonjić Grad és Prijedor térségéből érkező szerbek. Végül 1946. január 5-én érkeztek meg a Bihács (Bihać) és Drvar felől bevándorolt szerb telepések.¹¹¹

A „Szent József, a Boldogságos Szűz jegyese” tiszteletére felszentelt római katolikus templomot 1948 után rombolták le, így – a temetőben lévő elhagyott német feliratú sírköveket, illetve néhány sváb lakóházat nem számítva – a helyi német (sváb) népességre utaló utolsó nyomok is eltűntek a településről.

¹⁰⁸ A Szerb Statisztikai Hivatal hivatalosan eddig még nem közölte a 2011. évi szerbiai népszámlálás nemzetiségi adatainak településsoros eredményeit. Ennek ellenére felmérte azokat. A „Nincs adat.” megjegyzés esetén, adatvédelmi szempontok miatt – három fő alatt – nem közölték a statisztikai adatokat, emiatt – és más, a tanulmányban nem feltüntetett nemzetiségek hasonló adatainak hiánya miatt – az „Egyéb” kategória értékeit sem lehet pontosan meghatározni. Az „Egyéb” kategóriába az „Ismeretlen”, a „Nem nyilatkozott”, illetve a „Regionális hovatartozás” adatai is beleértendők. (Utóbbi három megjelölés a korábbi népszámlálási adatok „Egyéb” adatainál is beleértendők.) A 2011. évi adatok forrása: Republički zavod za statistiku, Odeljenje za diseminaciju i odnose sa javnošću, Beograd, 2017. Az adatok közléje, Tóth-Glemba Klára, kisebbségkutató, az MTA külföldi köztestületi tagja.

¹⁰⁹ Petar Kočić Általános Iskola honlapja: <http://petarkocienakovo.edu.rs/index.php/nase-selo/15-nase-selo/51-istorija-nakova> (Letöltés ideje: 2016. július 21.)

¹¹⁰ BanaTERRA Moguća Enciklopedija Banata: <http://www.banaterre.eu/srpski/N/nakovo/> (Letöltés ideje: 2016. július 21.)

¹¹¹ Petar Kočić Általános Iskola honlapja: <http://petarkocienakovo.edu.rs/index.php/nase-selo/15-nase-selo/51-istorija-nakova> (Letöltés ideje: 2016. július 21.)

Padé (németül: „*Pade*”, románul: „*Padeș*”, szerbül: „*Падеј*” / „*Padej*”) a Tisza folyó közelében fekvő település, amely helységbe korábban – 1924. január elsején – Magyarpadét „beolvasztották”.

A falu eredetileg a mai helyétől kissé keletebbre, egy „Szelistye” nevű dűlön feküdt. Első okiratos említése IV. Béla magyar király (1235-1270) uralkodásának időszakára, 1256-ra tehető. Ettől kezdődően, az ún. „*vegyesházi királyok*” korszakán (1301-1526) át, a török hódoltságig bezárólag több birtokosáról is tudunk.

A 16. század elején, a török hódoltság kezdetén szerbek telepedtek a faluba és az 1557-1558. évi török összeírás alkalmával a defterek 40 családfőt vettek számba. A szerbek sora valószínűleg nem mehetett jól, mert a 16. század végén, 1582-ben már csak öt szerb juhász lakta. Ennek ellenére lakott helyként sikerült átvészelní a török korszakot.¹¹²

A törökök kiűzése után ismét népesebb volt, bár 1717-ben mindössze húsz ház állt a településen. A települést a szerb lakók 1725-ben elhagyták és a csanádi tiszttartóság csak nagy nehézségek árán tudta őket ismét „összeterelni”.

Vályi András – 1799-ben – szerb falunak írta le Padét: „*Pade. Rátz falu Torontál Vármegyében, földes Ura Ormosdy Uraság, lakosai ó hitűek leginkább, és kevés katolikusok 's Magyarok, fekszik Tisza Szent Miklós, és Hegyes helységekhez közel, határja térséges, négy nyomásbéli, székes a' földgye, azért is gabonát nem igen terem; szarvas marhái, és juhái bőven vannak, sertései is számosak, erdője nints, nádgya, gyékénye elég van, szőleje meglehető borokat terem, piatza Szentán, és Szegeden, ide tartozandók az úgy nevezett Marosvai és Peszeri dohány-kertészek is.*”¹¹³

A kincstártól előbb Ormosdy István pozsonyi lakos vette meg 1781. augusztus 1-én, majd 1814-ben az örmény származású Diván Konstantin kezébe került a falu, aki már korábban – 1806-ban – felvette a Padi, illetve Padéi előnevet. Tőle, fia, Diván György örökölte. Habár szerb település volt – ezért hívták „*Szerbpadénak*” is, megkülönböztetésként a később önállósá váló „*Magyarpadétól*” –, mégis jelentősebb magyar közösség élt a faluban. Az ún. „gányó” – dohánykertész – szegedi magyarokat 1784-ben a kincstár telepítette a faluba, akik száma az 1830-as években jelentősen megnövekedett.¹¹⁴ Ennek oka, hogy a közeli Morotva nevű falu megszüntetésével a magyarok jó része Padéra települt át.

Fényes Elek 1851-ben a következőket tartotta fontosnak a faluról közölni: „*Pádé, szerb-német falu, Torontál vgyében, ut. p. Mokrin, 923 n. e. óhitű, 540 kath. lak., óhitű és kath. anyatepplommal. Határa igen termékeny, ámbár sok helyt mocsáros és szikes; van 42 7/8 urbéri telke, s rétje a Tiszán. F. u. a Diván család.*”¹¹⁵

¹¹² REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 102-103. pp.

¹¹³ VÁLYI ANDRÁS: *Magyar Országnak leírása, III. kötet*. A Királyi Universitásnak betűivel, Buda, 1799. Internetes elérhetőség: <http://www.fszek.hu/digitdoc/vallyi/> (Letöltés ideje: 2016. július 22.)

¹¹⁴ REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 102-103. pp.

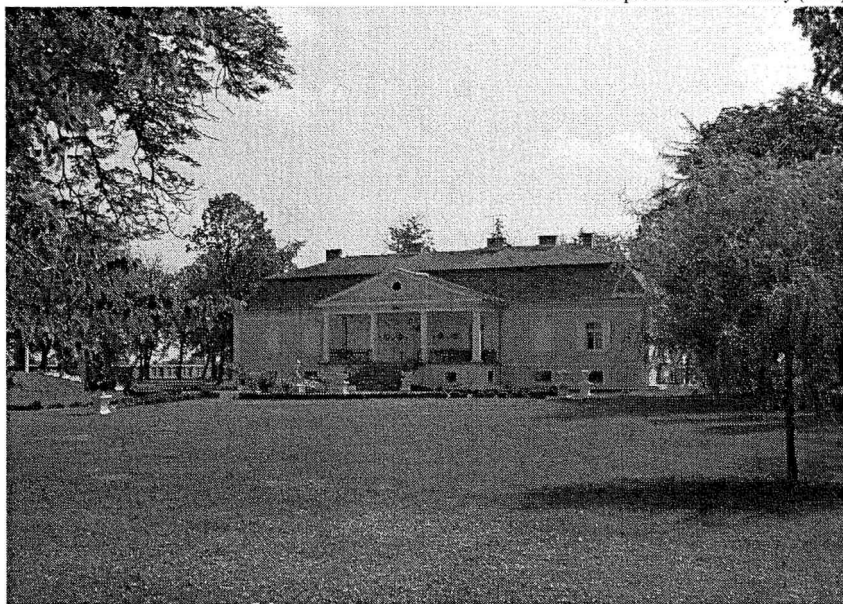
¹¹⁵ FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára. III. kötet*. Nyomatott Kozma Vazulnál, Pest, 1851, 184. p., FÉNYES ELEK: *Magyarországnak 's a hozzá kapcsolat tartományoknak mostani állapotja Statisztikai és Geographiai tekintetben, IV. kötet*. Trattner-Károlyi Tulajdona, Pest, 1839, 401. p.

A trianoni békeszerződés aláírást – 1920. június 4. – követően Padé a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság része lett.

A faluban két kastély található. Az egykori – magyarpadéi részen – Diván kúria, közel a római katolikus templomhoz. Az impozáns épület napjainkban a helyi közösség székháza. A másik kastély – a Bocsár felé vezető, rossz minőségű út elején, még közvetlenül Padé mellett fekvő – a zsidó-magyar származású Ludwig Schulhoff által – a 19. században – építtetett gyönyörű kastély, amely építettségéről és tulajdonosáról a mai napig a Schulhoff-kastély nevet viseli. Eredetileg hétvégi ház, nyaraló volt, illetve borászati célokra szánta a tulajdonosa.¹¹⁶

A klasszicista stílusú kastély a 19. század hajnalán épült, egykor gyönyörű parkja is volt. Hárs-, illetve gesztenyefasorok határolták a területet. Egykor szőlőültetvénye is volt a birtoknak, „*ahol százak dolgoztak. Egyes feljegyzések szerint évente a kastély borpincéjében 40 000 liter bor és 10 000 liter pezsgő készült. A finom bánati nedű azután Padéról eljutott egészen Franciaországig.*”¹¹⁷ Napjainkban már csak két és fél hektáron termelnek szőlőt.

17. kép: A Schulhoff-kastély (2012)



Forrás: Saját fénykép.

¹¹⁶ GERGELY JÓZSEF: *Egy falu, két kúria. Ízeltő Padé csodálatos építészeti értékeiből gondnoki kalauzolóssal.* 2014. november 2., In: Magyar Szó Online: <http://www.magvarszo.com/hu/2511/hetvege/117920/Egy-falu-k%C3%A9t-k%C3%BAria.htm> (Letöltés ideje: 2016. július 22.)

¹¹⁷ GERGELY JÓZSEF: *Egy falu, két kúria. Ízeltő Padé csodálatos építészeti értékeiből gondnoki kalauzolóssal.* 2014. november 2., In: Magyar Szó Online: <http://www.magvarszo.com/hu/2511/hetvege/117920/Egy-falu-k%C3%A9t-k%C3%BAria.htm> (Letöltés ideje: 2016. július 22.)

18. kép: A felújított Schulhoff-kastély, enteriőr



Forrás: A *Serbia Tour* honlapja: <https://serbiatour.rs/index.php?c=sekcija3&smestajid=735&lg=en> (Letöltés ideje: 2018. március 28.)

19. A felújított Schulhoff-kastély egyik hálószobája



Forrás: A *Serbia Tour* honlapja: <https://serbiatour.rs/index.php?c=sekcija3&smestajid=735&lg=en> (Letöltés ideje: 2018. március 28.)

A Schulhoff család zsidó származása miatt, már a második világháború kitörésekor Budapestre távozott, de nem tudta elkerülni a zsidóüldözést. A kastélyt 1941 és 1944 között még sikerült megőrizni, de a világháború végóráiban – ahogy sok más kastélyt, ezt is – kifosztották. A szocialista hatalomátvétel után pedig a TSZ központjává tették, aminek következtében teljesen lepusztult. Az 1980-as években már csak „szellemtanya”, habár statikailag jó állapotban volt.

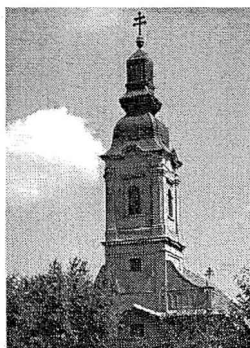
Napjainkban az épület magánkézben van. Egy horvát üzletember, Darko Višić 2006-ban megvette a romos épületet és 2008-ban nagy anyagi ráfordítások árán sikerült neki felújítani. Később belgrádi és újvidéki üzletemberek vették meg az épületet, akik impozáns és drága kastélyszállót alakítottak ki benne.

24. táblázat: Padé nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb
1880	1 431	451	92	–	11	–	813 ¹¹⁸	64 ¹¹⁹
1890	1 680	597	144	1	12	–	–	926
1900	1 729	670	66	–	1	–	–	975
1910	1 641	593	34	1	–	1	1	1 005

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

20. kép: Padé szerb ortodox temploma



Forrás: Wikipédia, a szabad enciklopédia: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Pad%C3%A9> (Letöltés ideje: 2017. február 2.)

Padén két templom található. Az egykori magyarpadéi részen áll a római katolikus templom, az egykori Szerbpadé területén pedig a szerb ortodox templom várja a híveket. A szerbeknek már a 18. században állt templomuk a településen, azonban a mai pravoszláv templomot csak 1855-ben építették. A templom kriptájában nyugszik az örmény származású, Diván György, a település egykori, hírhedt földesura. A templom védőszentje „Szent Miklós”, („*Cemoz oca Hukonaja*” / „*Svetog oca Nikolaja*”) ünnepnapját május 22-én tartják.¹²⁰

¹¹⁸ Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

¹¹⁹ Az egyéb kategóriánál az érték a beszélni nem tudó népességet jelölte.

¹²⁰ A Bánati Szerb Ortodox Helytartóság honlapja: <http://www.eparhijabاناتska.rs/parohije/novoknezevacko-namiesni-stvo/padej/> (Letöltés ideje: 2016. július 22.)

25. táblázat: Padé nagyközség felekezeti adatai (1880-1910)

Népszámlálás	Felekezet						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	1 431	545	853	–	1	32	–
1890	1 680	677	938	1	–	46	18
1900	1 729	686	994	7	1	40	1
1910	1 641	588	1 012	9	1	30	1

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

26. táblázat: Padé etnikai adatai (1921–2011)

Év	Nemzetiség							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Római	Horvát	Szerb	Egyéb
1921	Nincs adat.							
1931	Nincs adat.							
1948	4 494	Nincs adat.						
1953	4 610	3 330	Nincs adat.	3	–	6	1 148	123
1961	4 545	3 228	Nincs adat.			15	1 223	79
1971	3 993	2 887	Nincs adat.			16	973	117
1981	3 465	2 520	Nincs adat.			9	759	177
1991	3 190	2 255	2	1	–	4	672	256
2002	2 882	1 920	–	–	–	4	712	246
2011 ¹²¹	2 376	1 543	Nincs adat.	Nincs adat.	Nincs adat.	6	581	Nincs adat.

Forrás: Szerb Statisztikai Hivatal, *délszláv népszámlálások*: <http://pop-stat.mashke.org/> (Letöltés ideje: 2016. július 18.)

Padé magyarsága – hasonlóan a többi, Szerbiához tartozó, bánáti magyarok által lakott településekhez – jelentős nehézségekkel küzd. A falu környéke híres volt gyógynövényeiről, ezért erre az „iparágra” egy feldolgozó gyár is épült. Azonban a Menta nevű gyárban nagy gondok vannak, de máshol is jelentős bajok mutatkoznak. A munkanélküliség jelentős, a fiatalok elvándorolnak, aki teheti, ingázik, különösen Ada (Ada / Ada) irányába. A közelmúltban a bácskai Ada felé hidat építettek, így északról déli irányban haladva, a magyar-szerb határtól délre a harmadik folyami átkelőhely a Bácska és a Bánát között. „*Nagyon sok az idős háztartás és az elhagyott ház a faluban, amelyeknek már senki sem viseli gondját, kidőlt házfalazatok csúfítják a falut. Az elvándorlás tovább tart, az idén – 2016-ban – is már 15-20 család költözött el, főleg külföldön próbálnak megélhetést találni. A gazdátlan dűlődező épületek száma egyre több, ezek környékét felveri a gaz, amit a helyi közösség már nem tud rendben tartani. A helyi járulékból befolyó évi hárommillió dinárból a minimális infrastruktúra karbantartására futja.*”¹²² A nehézségek ellenére minden évben több jelentős rendezvényt is tartanak a faluban, amelyen a padéi lakosok – magyarok, szerbek és romák (cigányok) egyaránt – jelentősebb számban vesznek részt.

¹²¹ A Szerb Statisztikai Hivatal hivatalosan eddig még nem közölte a 2011. évi szerbiai népszámlálás nemzetiségi adatainak településsoros eredményeit. Ennek ellenére felmérte azokat. A „Nincs adat.” megjegyzés esetén, adatvédelmi szempontok miatt – három fő alatt – nem közölték a statisztikai adatokat, emiatt – és más, a tanulmányban nem feltüntetett nemzetiségek hasonló adatainak hiánya miatt – az „Egyéb” kategória értékeit sem lehet pontosan meghatározni. Az „Egyéb” kategóriába az „Ismeretlen”, a „Nem nyilatkozott”, illetve a „Regionális hovatartozás” adatai is beleértendők. (Utóbbi három megjelölés a korábbi népszámlálási adatok „Egyéb” adatainál is beleértendők.) A 2011. évi adatok forrása: Republički zavod za statistiku, Odeljenje za diseminaciju i odnose sa javnošću. Beograd, 2017. Az adatok közlése, Tóth-Glemba Klára, kisebbségkutató, az MTA külföldi köztestületi tagja.

¹²² GERGELY JÓZSEF: *Padé. Szórványéletben (41.)*, 2016. január 10. *Magyar Szó Online*: <http://www.magarysoz.com/hu/2941/hetvege/138915/Pad%C3%A9A9.htm> (Letöltés ideje: 2016. július 22.)

Szaján (németül: „*Sajan*”, románul: „*Soian*”, szerbül: „*Cajan*” / „*Sajan*”) Nagyikinda városától nyugatra fekvő, jobbára magyarok által lakott település. Nevének eredete bizonytalan. Szabó Dénes szerint kun eredetű személynév lehet, amely „totemre” utal; jelentése „gyík”.¹²³

A település környéke feltehetően már az ókorban is lakott volt, de magáról a helységről az írásos dokumentumok csak a 15. század közepétől kezdődően állnak rendelkezésünkre. Ekkor, 1449-ben, „*Zayhan*” már saját plébániával is rendelkező falu volt. A mohácsi vészt (1526. augusztus 29.) követően mind birtokosai, mind jobbágjai elmenekültek a törökök elől. Ennek ellenére az 1500-as évek második feléből tudomásunk van a települést érintő birtokos változásokról; ekkor feltehetően egyre inkább elnéptelenedett a falu. A 16. században már lakatlan pusztá volt. Területét a török kiűzését követően a kincstartóságtól többen is bérbe vették, de a falu telepítése 1806-ig nem történt meg. Ekkor a – Bars vármegyéből származó – Tajnay család jobbára Szegedről és környékéről (elsődlegesen Algyőről, Hantházáról és Tápérről) magyar „gányókat”, azaz dohánykertészeket telepített ide.¹²⁴ Csongrád vármegye jelentősebb települési is „kibocsátók” voltak; magyarok érkeztek Csongrádról, Kistelekről, Mindszentről, Szentesről, valamint Hódmezővásárhely városából is. A szomszédos Csanád vármegyéből főképp Makóról, Földeákról, illetve Csanádpalotáról érkeztek kisebb számban magyarok. A főképp Szegedről és környékéről bevándorló magyarokat, Torontáltordáról (Торда / Torda), Torontáloroszból (Руско Село / Rusko Selo), valamint más torontáli magyar falvakból származó magyarok egészítették ki.¹²⁵ Később, 1816-ban, szintén a Szeged melletti Vedresegyházáról érkeztek magyar telepesek, akiket 1832-ben a feloszlott Morotvárról érkező, kertészkedéssel foglalkozó magyarok követtek. A falu első lakói, nemcsak dohánytermesztéssel, hanem földműveléssel, állattartással, illetve pásztorkodással is foglalkoztak.¹²⁶

A szajáni magyarság idővel annyira megszaporodott, hogy kisebb rajokat bocsátottak ki. Szajáni magyarok telepedtek át a szomszédos Tiszahegyesre, valamint a távolabbi Tamásfalvára (Хетин / Hetin), de még a Békés vármegyei Pusztaföldvárra is.¹²⁷

Az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc idején – 1849 januárjában – szerb martalócok égették fel az egész falut, négy ház kivételével. A lakosok Kovács Lajos, a helyi plébános tanácsára két nappal korábban elmenekültek, ezért halálos áldozatokat nem követelt a szerbek pusztítása. A dicsőséges tavaszi hadjárat idején tértek vissza a magyar lakosok, akik nekiálltak az egész falut újjáépíteni. Ekkor létesült az új templom, valamint az új iskola is.

¹²³ SZABÓ DÉNES: *A magyar nyelvemlékek*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1959, 60. p.

¹²⁴ REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. 112. p.

¹²⁵ ERŐS LAJOS (szerk.): *Adalékok a Zrenjanini-Nagybecskerekai Egyházmegye történetéhez*. LOGOS Kiadó, Tóthfalu, 1993, 391-392. pp.

¹²⁶ JUHÁSZ ANTAL: *Szaján településnéprajza, népessége és társadalma*. In: JUHÁSZ ANTAL (szerk.): *Táj és népi kultúra 4. – Szajáni gyűjtés*. Szegedi Tudományegyetem Néprajzi Tanszék, Szeged, 2003, 1-3. pp. Internetes elérhetőség: http://www.ujszeged.hu/pdf/szajan_telepulesneprajza.pdf (Letöltés ideje: 2018. március 28.)

¹²⁷ JUHÁSZ ANTAL: *Szaján településnéprajza, népessége és társadalma*. In: JUHÁSZ ANTAL (szerk.): *Táj és népi kultúra 4. – Szajáni gyűjtés*. Szegedi Tudományegyetem Néprajzi Tanszék, Szeged, 2003, 4. p. Internetes elérhetőség: http://www.ujszeged.hu/pdf/szajan_telepulesneprajza.pdf (Letöltés ideje: 2018. március 28.)

Amíg a házak nem készültek el, addig a lakosok a szomszédos, szerb többségű Tiszahegyesen húzták meg magukat.¹²⁸

Az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc eseményei miatt a jobbára Szegedre menekült magyar családok közül csak alig a háromnegyedük tért vissza. A népesség utánpótlására a Tajnay család 1851-ben új falut létesített német telepesekkel, amely a – korábban Szajánt és környékét birtokló – Tajnay család egyik nőtagjáról, Tajnayné Jeszenszky Vilmárról a Vilmatér („Wilhelminfeld”) nevet kapta. A helyiek azonban csak „Milher” néven emlegették egymás között a svábok által lakott helyett. A Szajántól alig valamivel északabbra elhelyezkedő, korábban önálló helységet azonban idővel, 1883-ban Szajánnal egyesítették. Ennek oka, hogy a gyenge minőségű, belvizes területen nem bírtak megmaradni a német telepesek, ezért egy éjszaka – megtévesztés végett – a lámpákat égve hagyták és a helység sváb lakossága – kivéve a Brunner és a Lang családokat – elmenekült Vilmaterről. A szajáni magyarok sokáig emlegették az esetet: „*Vigan jöttek, sirva mentek, s népünk ma is ott van.*”¹²⁹ Vilmatér mint önálló település ma sem létezik, Szaján északi részének utcái „alkotják”.

Szaján déli-délkeleti részén elhelyezkedő utcákat „Simonfalva” néven is emlegetik a helyiek. Nevét Kabók Simonról nyerte, aki egykoron kétes eredetű pénzzel vett itt nagy kiterjedésű földterületet. A falu keleti részének neve „Kermenyák”. Napjainkban gyakorlatilag egy hosszú utca alkotja. Egykoron sok lakosa elhagyta, mivel a falurész késő ősztől tavaszig az esőzések miatt szinte megközelíthetetlen része volt a településnek.¹³⁰

A 19. század derekán Fényes Elek a következőket írta a faluról: „*Szaján, nagy magyar népes puszta, 3112 kath., 6 óhitű, 4 zsidó lak., kath. paroch. templommal. F. u. Tajnay János.*”¹³¹

A falu határát 1855-ben árvíz pusztította, majd 1873-ban pedig a kolera tizedelte meg lakosait. Ugyanakkor 1885, illetve 1891 körül sok magyar lakosa elvándorolt, ennek ellenére a település megmaradt magyar falunak.¹³²

A községben álló három úrilakot az egykoron legtöbb földdel rendelkező birtokos családok építették. Közülük az egyiket a Szamek, a másikat a Fehér család emelte még 1893-ban, a harmadikat a hódmezővásárhelyi származású Nagy Balogh Antal 1911-ben építtette.¹³³

¹²⁸ REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. 112. p.

¹²⁹ BALINT SÁNDOR: *A szegedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete. I. rész*. Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 1974/1975. 2., Szeged, 220. p., JUHÁSZ ANTAL: *Szaján településnéprajza, népessége és társadalma*. In: JUHÁSZ ANTAL (szerk.): *Táj és népi kultúra 4. – Szajáni gyűjtés*. Szegedi Tudományegyetem Néprajzi Tanszék, Szeged, 2003, 13. p. Internetes elérhetőség: http://www.ujszeged.hu/pdf/szajan_telepulesneprajza.pdf (Letöltés ideje: 2016. július 21.), Kálmány Lajos: *Szeged népe, II. kötet, Temesköz népköltése*. Nyomtatva Réthy Lipót és fia, Arad, 1882, 14. p.

¹³⁰ JUHÁSZ ANTAL: *Szaján településnéprajza, népessége és társadalma*. In: JUHÁSZ ANTAL (szerk.): *Táj és népi kultúra 4. – Szajáni gyűjtés*. Szegedi Tudományegyetem Néprajzi Tanszék, Szeged, 2003, 8, 11. pp. Internetes elérhetőség: http://www.ujszeged.hu/pdf/szajan_telepulesneprajza.pdf (Letöltés ideje: 2016. július 21.)

¹³¹ FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára. II. kötet*. Nyomtatott Kozma Vazulnál, Pest, 1851, 52. p., FÉNYES ELEK: *Magyarországnak 's a hozzá kapcsolat tartományoknak mostani állapota Statisztikai és Geographiai tekintetben, IV. kötet*. Trattner-Károlyi Tulajdona, Pest, 1839, 403. p.

¹³² REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. 112. p.

¹³³ *A Vajdaság enciklopédiája*: <http://vajdasag.rs/Szaj%C3%A1n> (Letöltés ideje: 2017. február 15.)

Érdekességként jegyezzük meg, hogy a bácskai „millenniumi falvak” közül az egyik, Bácsgyulafalva (Телечка / Telečka) alapításában a szajáni magyarok „oroszlánrészt” vállaltak. Falut még 1885-ben alapították és szapári, muraszombati és szécsiszigeti gróf Szapáry Gyula (1832-1905) pénzügyminiszterről (1878-1887) nevezték el. A falualapításról Juhász Antal a következőket írta: „1885-ben a zombori kincstári jószágigazgatóság területén fekvő Kula pusztán kb. 500 család letelepítésével községet létesítettek. A torontáli települöket a vármegye főispánjának felügyelete alatt válogatták. Jellemző, hogy legtöbb család áttelepülésére a szajániak kaptak lehetőséget, a faluból 220, Tóbáról 154, Jázováról 67, Lőrinczfalváról 38, Monostorról 23, Akácsról és Csókáról 17-17, Óbesenyőről 13, Jozefováról 9 és Török-Kanizsáról 7 család kereshetett magának megélhetést a bácskai pusztán. 25 A vármegyei hatóság ismerte az örökülés terheibe belerokkant szajáni parasztok helyzetét. Az írott források szerint akkor 1100 lélek (220 család, á 5 fő) települt át az új községbe: Bácsgyulafalvára.”¹³⁴ Bácsgyulafalva alapítása után pár évvel, 1890-ben a Nagybecskerek melletti Felsőmuzslyára (Мужља / Mužlja) is 800 szajáni lakos telepedett át.

Szaján és a környékbeli falvak lakosai között szoros kapcsolatok létesültek. A legerősebb kapocs talán a legközelebb fekvő faluval – a jobbára szerbek által lakott –, Tiszahegyessel létesült, annak ellenére, hogy a szerbajkú faluban kevés magyar élt. Tiszahegyes népessége mellett – a szintén szegedi eredetű – Hódegyháza (Јазово / Jazovo) magyar lakosaival is szoros kapcsolatban álltak a szajániak. A szajániakat, illetve a hódegyháziakat jobbára a rokoni szálak kötötték össze. Szintén a rokoni kapcsolatok, továbbá a munkavégzés miatt Padé magyarságához, illetve szerbségéhez is kötődtek Szaján magyarjai. Nagykikinda városa főképp a piacozás miatt volt fontos a falubeliek számára.

Szaján magyarságának a rossz föld miatt mindig is kegyetlenül sokat kellett dolgoznia a megélhetésért, ezért – akárcsak a hódegyházi magyarság – dolgos, szívós nép hírében álltak a helyiek. Ugyanakkor közvetlen, nyílt és vendégszerető embereknek tartották őket.¹³⁵

A trianoni békeszerződés aláírását – 1920. június 4. – követően a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság része lett a falu.

27. táblázat: Szaján nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb
1880	2 683	2 491	22	1	1	–	2 ¹³⁶	9+157 ¹³⁷
1890	2 259	2 208	24	2	–	–	–	11
1900	2 255	2 138	44	–	25	–	–	47
1910	2 323	2 278	38	–	–	–	–	7

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

¹³⁴ JUHÁSZ ANTAL: *Szaján településnéprajza, népessége és társadalma*. In: JUHÁSZ ANTAL (szerk.): *Táj és népi kultúra 4. – Szajáni gyűjtés*. Szegedi Tudományegyetem Néprajzi Tanszék, Szeged, 2003, 8, 11. pp. Internetes elérhetőség: http://www.ujszeged.hu/pdf/szajjan_telepulesneprajza.pdf (Letöltés ideje: 2016. július 21.)

¹³⁵ JUHÁSZ ANTAL: *Szaján településnéprajza, népessége és társadalma*. In: JUHÁSZ ANTAL (szerk.): *Táj és népi kultúra 4. – Szajáni gyűjtés*. Szegedi Tudományegyetem Néprajzi Tanszék, Szeged, 2003, 8, 11. pp. Internetes elérhetőség: http://www.ujszeged.hu/pdf/szajjan_telepulesneprajza.pdf (Letöltés ideje: 2016. július 21.)

¹³⁶ Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

¹³⁷ Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelölte.

Szaján magyar lakói a római katolikus felekezethez tartoznak. Első templomukat 1807-ben építették, azonban az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc eseményei, valamint az 1849. évi árvíz elpusztította. A mai templomot Bonnaz Sándor csanádi püspök (1860-1889) anyagi támogatása segítségével építették 1880 és 1901 között. A védőszentje „*I. (Szent) István magyar király*”, ünnepnapját augusztus 20-án tartják. A liturgikus nyelv a magyar.¹³⁸

21. kép: Szaján római katolikus temploma (2012)



Forrás: Saját fénykép.

28. táblázat: Szaján nagyközség felekezeti adatai (1880-1910)

Népszámlálás	Felekezet						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	2 683	2 662	1	1	–	17	2
1890	2 259	2 217	13	–	5	24	–
1900	2 255	2 155	66	7	1	19	7
1910	2 323	2 245	25	11	24	6	12

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

¹³⁸ ERŐS LAJOS (szerk.): *Adalékok a Zrenjanini-Nagybecskereki Egyházmegye történetéhez*. LOGOS Kiadó, Tóthfalu, 1993, 389-393. pp.

Év	Nemzetiség							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1921				Nincs adat.				
1931				Nincs adat.				
1948	2 430			Nincs adat.				
1953	2 432	2 396	Nincs adat.	1	–	3	11	21
1961	2 334	2 273		Nincs adat.		3	32	26
1971	1 982	1 942		Nincs adat.		6	16	18
1981	1 655	1 594		Nincs adat.		6	14	41
1991	1 555	1 474	–	–	–	4	19	58
2002	1 348	1 195	–	–	1	5	121	26
2011 ¹³⁹	1 170	1 007	Nincs adat.	Nincs adat.	Nincs adat.	4	109	Nincs adat.

Forrás: Szerb Statisztikai Hivatal, *délszláv népszámlálások*: <http://pop-stat.mashke.org/> (Letöltés ideje: 2016. július 18.)

Szaján népességfogyása már a második világháború után megindult. Igaz, addig is voltak kirajzások a településről, elég, ha csak Bácsgyulafalva alapítására, illetve Felsőmúzslya népességnövekedésére gondolunk. Az 1950-es évek végén, illetve az 1960-as évek elején sokan Szabadkára (Cybortina / Subotica) költöztek a jobb megélhetés reményében. Az első elvándorlási hullámot egy második is követte az 1970-es években. A 20. század derekán kezdett a Szaján környéki tanyavilág is felszámolódni. Lakosai a faluba, illetve messzebbre, például Szabadkára költöztek. A silány föld adta nehéz élet, illetve a máshol kedvezőbb életfeltételek jelentős népességapadást eredményeztek. Ez a folyamat a délszláv háború kirobbanásával csak felgyorsult és egyre inkább már a külföld felé irányult.

Szajánban – akárcsak a többi torontáli magyar településen – a természetes népmozgalmi folyamatok jelentik a legjelentősebb problémát. Nevezetesen az alacsony születésszám, valamint magas a halálozások száma. Ezt az egyházi anyakönyvek is nyomon követik a keresztelő-házasságkötés-temetés hármast vizsgálva. A falu ugyanakkor egyre jobban előregszik, amelyet elsődlegesen a fiatalok migrációs hajlandósága támaszt alá. Munkalehetőség a faluban – az agrárszektor lezámítva – nincs, ezért sokan Nagyikikindára, illetve a Bácskába járnak dolgozni, de a fiatalok a jobb élet reményében már Magyarországra, illetve egyéb Európai Unió tagállamok felé „kacsingatnak”. „A falubeliek, köztük az őshonos magyarok száma folyamatosan csökken az elvándorlás miatt.” [...] „A mezőgazdaság mellett más munkalehetőség nincs, ezért az emberek a nagyikikindai gyárakba járnak dolgozni, bár egyre kevesebben, mivel kevés a munka. Újabbban egyre több szajáni keresi a boldogulást Bácskában, miután megépült az adai Tisza-híd.” Sajnos, „drasztikus mértékben néptelenedik el a falu”.¹⁴⁰

¹³⁹ A Szerb Statisztikai Hivatal hivatalosan eddig még nem közölte a 2011. évi szerbiai népszámlálás nemzetiségi adatainak településsoros eredményeit. Ennek ellenére felmérte azokat. A „Nincs adat.” megjegyzés esetén, adatvédelmi szempontok miatt – három fő alatt – nem közölték a statisztikai adatokat, emiatt – és más, a tanulmányban nem feltüntetett nemzetiségek hasonló adatainak hiánya miatt – az „Egyéb” kategória értékeit sem lehet pontosan meghatározni. Az „Egyéb” kategóriába az „Ismeretlen”, a „Nem nyilatkozott”, illetve a „Regionális hovatartozás” adatai is beleértendők. (Utóbbi három megjelenés a korábbi népszámlálási adatok „Egyéb” adatainál is beleértendők.) A 2011. évi adatok forrása: Republički zavod za statistiku, Odeljenje za diseminaciju i odnose sa javnošću. Beograd, 2017. Az adatok közlője, Tóth-Glemba Klára, kisebbségkutató, az MTA külhoni köztestületi tagja.

¹⁴⁰ CSINCSIK ZSOLT: *Szaján. A fiatal családok elvándorolnak*. In: FODOR ISTVÁN (szerk.): *Szörványlétben II., Riportkönyv*. Magyar Szó, Újvidék, 2017, 171–176. pp.

I. 10. Teremi

Az egykori Nagykikindai járás települései közül Teremi (németül: „*Albrechtsflor*”, románul: „*Teremia Mică*”, szerbül: „*Mala Tepemuja*” / „*Mala Teremija*”) – Máriaifölde helységgel egyetemben – a trianoni békeszerződés aláírást követően Romániához került. A közvetlen a szerb-román határ román oldalára „szorult” falu igazi perifériának tűnik, pedig egykoron szorgos német lakosok éltek itt.

Teremi már az Árpád-korban is lakott hely volt. Első okiratos említésére, „*Teremteluk*” néven – IV. Béla magyar király (1235-1240) uralkodása alatt –, 1256-ban került sor. Továbbá az Árpád-kor végétől, illetve az ún. „*vegyesházi királyok*” időszakából (1301-1526) több ízben is vannak információk a faluról, általában a birtokos cserék kapcsán.

A török hódoltság időszakát lakott helyként vészelhette át; 1557/1558 körül például 23 szerb lakosa volt. A falu Temesvár (Timișoara) visszavétele (1716) idején pusztult el. Egy ideig szarvasmarhatartók, illetve kereskedők bérelték állattartás, illetve legeltetés céljából.

Teremi újránépesítésére 1770/1771-ben került sor, amikor Johann von Neumann temesvári igazgatósági tanácsos végrehajtotta Mária Terézia magyar királynő (1740-1780) telepítési rendeletét. Teremibe – vagy, ahogy akkoriban hívták, „*Albrechtsflor*” településre – Vesztfáliából német, Elzászból német és francia, Lotaringiából pedig francia telepesek érkeztek.¹⁴¹ Teremi és a hozzá közel fekvő Máriaifölde ekkor létesült, ezért is szoros kapocs volt a két településen élő németek és franciák között.

A falu német nevét a Wettin-házból származó Albert Kázmér szász–tescheni hercegről kapta,¹⁴² aki szász, valamint lengyel királyi herceg, 1765-től Teschen (uralkodó) hercege, 1765-1780-ig Magyarország császári helytartója, 1780-tól 1793-ig Dél-Németalföld osztrák főkományszója, továbbá mint lelkes művészettápoló, a bécsi Albertina Múzeum alapítója volt.¹⁴³

Vályi András 1796-ban a következőket írta Teremiről: „*Albrektflur. Német falu Torontál Vármegyében, földes Ura Bakó Uraság, lakosai katolikusok, fekszik Szent Miklóstól nem meszsze a' Bánátban. Határja jó termékenységgű, réttye, legelője elég van.*”¹⁴⁴

Az első telepítés alkalmával 80 házat húztak fel, de a község lakossága rövidesen újabb – német – települőkkel jelentékenyen gyarapodott, ezért a helységnek 1838-ban már 1 176 lakosa volt. Szükség is volt az új telepesekre, mert az 1831. évi kolerajárvány 111 főt ragadott el az élők sorából. A számbelileg sokasodó németek asszimilálták a franciákat, ezáltal Teremi – és Máriaifölde is – „tisztán” német falvakká váltak. A falu földesura a gróf Nákó család lett.

¹⁴¹ REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 121-122. pp.

¹⁴² HOFFMANN, ELKE – LEBER, PETER-DIETMAR – WOLF, WALTER: *Das Banat und die Banater Schwaben. Band 5. Städte und Dörfer*. Mediengruppe Universal Grafische Betriebe München GmbH, München, 2011, 260. p.

¹⁴³ WURZBACH, CONSTANTIN VON: *Sachsen-Teschen, Albert Kasimir Herzog*. In: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich. 28. Theil*. Kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei, Wien 1874, S. 32-39. pp., WOLF, ADAM: *Albert Kasimir, Herzog von Sachsen-Teschen*. In: *Allgemeine Deutsche Biographie (ADB). Band 1*, Duncker & Humblot, Leipzig 1875, 319. p.

¹⁴⁴ VÁLYI ANDRÁS: *Magyar Országának leírása, I. kötet*. A Királyi Universitásnak betűivel, Buda, 1796. Internetes elérhetőség: <http://www.fszek.hu/digitdoc/valyi/> (Letöltés ideje: 2016. július 22.)

Az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc idején – 1849. augusztus 6-án – a Szeged mellől, Szőregről visszavonuló magyar sereget Tereminél érték be az osztrákok. A lengyel származású Dembinszky Henrik, a magyar sereg vezére harcba bocsátkozott, de az osztrákok a magyar sereg Temesvár felé vonulását nem bírták megakadályozni.

Fényes Elek Teremiről a következőket jegyezte le: „*Albrechtsflor, Kis-Terem, német falu, Torontál vgyében, ut. p. Mokrinhoz egy órányira: 1120 kath., 30 óhitű., 26 zsidó lak., kath. paroch. templommal, 76 1/2 egész jobbágytelekkel. F. u. gr. Nádkó Sándor.*”¹⁴⁵

A falu német lakosait – ahogy más környéki település lakóit is – 1873-ban a kolera tizedelte meg. Az első világháború idején 61 teremi német halt meg, illetve tűnt el.¹⁴⁶ Tiszteletükre emelték 1936-ban a háborús emlékművet. A trianoni békeszerződés aláírását – 1920. június 4. – követően a település a Román Királysághoz került.

30. táblázat: Teremi nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb
1880	1 316	2	1 239	–	15	–	2 ¹⁴⁷	1+57 ¹⁴⁸
1890	1 483	4	1 455	–	24	–	–	–
1900	1 303	12	1 268	–	22	–	–	1
1910	1 230	15	1 200	–	15	–	–	–

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

31. táblázat: Teremi nagyközség felekezeti adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Felekezet					
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita
1880	1 316	1 299	14	–	–	3
1890	1 483	1 458	24	–	–	1
1900	1 303	1 280	23	–	–	–
1910	1 230	1 216	10	–	–	4

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Teremi francia, illetve német lakói a római katolikus felekezethez tartoztak. A település alapítását követően, már 1771-ben kiépítették a temetőt. Az 1782-es esztendőben megalapították a plébániát, valamint egy kis fából készült kápolnát is létesítettek. A napjainkban is a település közepén álló római katolikus templomot 1856-ban építették, erről a ténnyről az épület homlokzatán olvasható évszám is árulkodik. A római katolikus templom védőszentje „*Nepomuki Szent János*” („*Hl. Johann von Nepomuk*”), aki egyben a Bánság védőszentje is, ezért a bánsági németek nagy tiszteletben tartották. Ünnepe napját május 16-án tartják. A liturgikus nyelv a német volt.¹⁴⁹ Egykoron a Csanádi Egyházmegye Nagykikindai Esperességének része volt, jelenleg Máriaölde leányegyháza.

¹⁴⁵ FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára. I. kötet.* Nyomatott Kozma Vazulnál, Pest, 1851, 19. p., FÉNYES ELEK: *Magyarországnak 's a hozzá kapcsolat tartományoknak mostani állapotja Statisztikai és Geographiai tekintetben, IV. kötet.* Trattner-Károlyi Tulajdona, Pest, 1839, 399. p.

¹⁴⁶ *Heimatdorf Albrechtsflor:* <http://www.albrechtsflor.de/> (Letöltés ideje: 2016. július 22.)

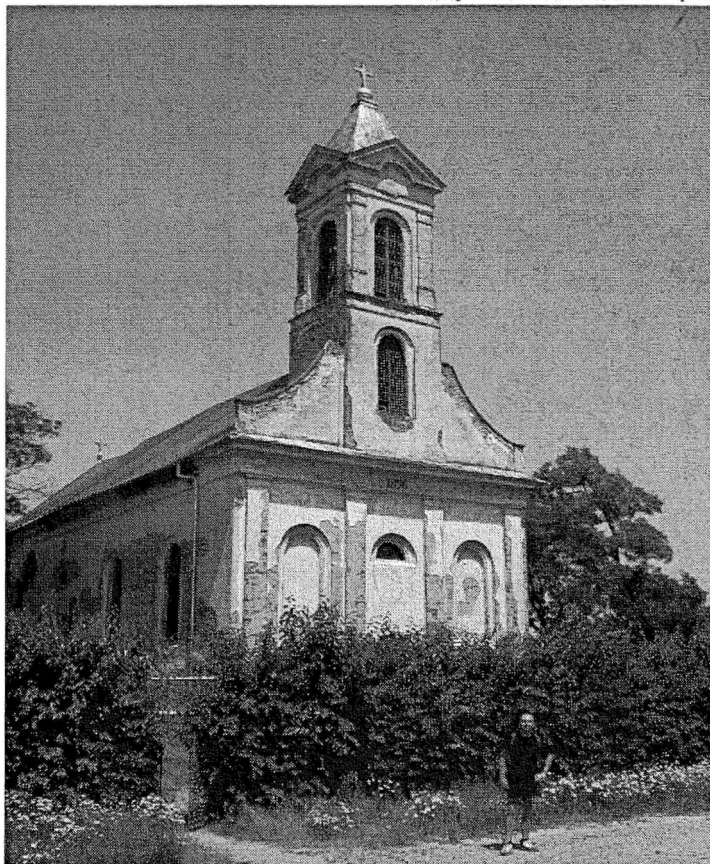
¹⁴⁷ Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

¹⁴⁸ Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb anyanyelvűeké, a második pedig a beszélni nem tudó népességét jelölte.

¹⁴⁹ DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (SZERK.): *Magyar Katolikus Lexikon, VI. kötet (Kaán–kiz).* Szent István Társulat, Budapest, 2001, 914. p.

A Teremiben élő románság a román ortodox egyházhoz tartozik. Haranglábbal ellátott imaházuk van a településen, közvetlenül a római katolikus templom szomszédságában. Védőszentje: „Szentéletű Paraszkéva” („Sfânta Cuvioasă Paraschiva”).¹⁵⁰ Ünnepnapiját október 14-én tartják.

22. kép: Teremi római katolikus temploma (2012)



Forrás: Saját fénykép.

¹⁵⁰ Szentéletű Paraszkéva nagy tiszteletnek örvend egész Romániában, különösen Moldvában, amelynek védőszentjeként tisztelik: „Az orthodoxia nem hervadó virága”-ként emlegetik a román görögkeleti hívők. „Szentéletű Paraszkéva Epivatból (ma Törökország) származott, hívő keresztény szülöktől. Példás életét jótettekkel, alamiznaosztással, Istennek tetszően élte le a XI. század első felében. [...] Elhagyva a világ szépségeit a Jordán sivatag legmélyére ment, ahol bőjtnek, virrasztásnak és imának adta át magát. Miután több évet leélt, [...] hazatért Epivatba, majd rövidesen - 25 éves korában - visszaadta lelkét a Teremtőnek.” Földi maradványai 1640 tájától Moldva központjába, Iași-ban vannak. Majs szerb ortodox templomának honlapja: <http://www.majsiszerbtemplom.hu/vedoszent.htm> (Letöltés ideje: 2016. július 22.)



Forrás: *Arhiepiscopia Timișoarei Protopopiatul Ortodox Român Sărmicului Mare, Parohia Teremia Mare*: <http://www.por-sarmiculomare.ro/parohii.htm> (Letöltés ideje: 2018. március 26.)

32. táblázat: Teremi etnikai adatai (1920–2011)

Év	Népesség							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1920n	1 279	5	1 263	–	4	–	–	7
1930a	1 225	1	1 204	–	1	–	–	19
1930n	1 225	–	1 206	–	–	–	–	19
1941n	1 239	16	1 160	–	42	–	–	21
1956	477	Nincs adat.						
1966a	800	6	689	–	95	–	–	10
1966n	800	10	678	–	95	–	–	17
1977n	752	20	453	–	260	–	–	19
1992n	532	16	16	–	493	–	–	7
2002a	640	15	15	–	608	–	–	2
2002n	640	15	15	–	607	–	–	3
2011	Nincs adat.							

Forrás: VARGA E. ÁRPÁD: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája III. kötet, Arad, Krassó-Szörény és Temes megye, Népszámlálási adatok 1850-2002 között*. Pro-Print Kiadó, Csákszereda: <http://www.kia.hu/konvrtar/erdely/erd2002.htm> (Letöltés ideje: 2016. július 22.)

A második világháború idején 29, Teremiből származó német katona halt meg, illetve tűnt el. A világháború vége előtt többen – 374 fő – nyugatra menekültek a faluból. A világháborút követően a német lakosokat – a nőket 18 és 30 év között, a férfiakat 16 és 45 év között – szovjet munkatáborokba deportálták.¹⁵¹ Az említett okok miatt jelentősen lecsökkent a németajkú falu lélekszáma.

A kommunista Romániában a falu lassú sorvadása megkezdődött, amelyet a határ menti periférikus helyzet is elősegített. Nem szabad megfeledkeznünk a Bărăgan területére történő deportálásokról sem, amelyek jelentős érvágást jelentettek az egyre fogyatkozó közösség számára. A Németországba történő kivándorlás az 1960-as, illetve 1970-es években kezdődött, de igazán az 1980-as években, főképp a román diktatúra megdöntése után (1989) gyorsult fel. Az utolsó német kivándorlók 1993 körül hagyták el az időközben teljesen elrománosodott falut.¹⁵² Napjainkban csak néhány sváb lakóház, valamint a település közepén, egy elgazosodott parkban álló, egyre rosszabb állapotban lévő, betört ablakú római katolikus templom árulkodik az egykori német népességről.

¹⁵¹ *Heimatdorf Albrechtsthal*: <http://www.albrechtsthal.de/> (Letöltés ideje: 2016. július 22.)

¹⁵² *Heimatdorf Albrechtsthal*: <http://www.albrechtsthal.de/> (Letöltés ideje: 2016. július 22.)

I. 11. Tiszahegyes

Tiszahegyes (németül: „Idiosch”, románul: „Highiş de Tisa”, szerbül: „Iđhou” / „Idoš”) Nagykikinda városától nyugatra fekvő település. A falu első dokumentált említése I. (Anjou) Károly magyar király (1301-1342) uralkodása alatt, 1339-ben történt. Ekkor még Hegyesegyháza volt a helység neve.

Az ún. „vegyesházi királyok” regnálása (1301-1526) alatt több tulajdonos is váltotta egymást, amíg végül a mohácsi vész után közvetlenül, 1529-ben, Bali bég rablóhadjárata dúlta fel a falut. A 17. században is lakott hely volt, de ekkora már a törökök elől északabbra vándorló szerbek lakták, akik „Idios” névvel illeték a települést.¹⁵³

A török hódoltság után, mint szerb falut találjuk a császári kimutatásokban. A császáriak folyamatos zaklatásai miatt a szerbek 1720 körül elköltöztek és a temesvári igazgatóság nagy ügyel-bajjal tudta őket visszaköltöztetni a faluba. Az 1730-as években a pestis és a rablók tevékenysége keserítette meg a szerb lakók életét. A Tisza és a Maros folyók mentén fekvő határőrvidékek megszüntetése után, 1751-ben ide is érkeztek szerb határőrcsaládok, akik letelepedtek a faluban.¹⁵⁴

Az 1798-as esztendőben – a Bars vármegyéből származó – Tajnay Antal és János vásárolta meg a falut, a szomszédos, magyarok által lakott Szajánnal egyetemben.

Vályi András a következőket írta a helységről: „Hegyes. Rátz, és oláh falu Torontál Várm. földes Ura Tajnai Uraság, lakosai ó hitűek, fekszik Nagy Kikindához, és Padéhoz is közel, határja 4 nyomásra van osztva, földgye jó, legelője ejég, sok marhákat tartanak lakosai, erdejek nints, de nádgyok, és gyékények elég van, szőlejek is van, piatzok Török Becsén.”¹⁵⁵

A 19. században előbb, 1838-ban, Szajánból érkező magyarok telepedtek le a szerb faluban, majd pedig, 1849-ben Tiszahegyes fogadta be ideiglenesen a szajániakat, amíg azok újjáépítették a szerb martalócok által elpusztított településüket.

Fényes Elek az alábbiakat közölte Tiszahegyesről: „Hegyes, ráciz falu, Torontál vmegyében, ut. p. Kikindához nyugatra 1 1/2 órányira: 108 kath., 2594 n. e. óhitű lak., óh. anyatepplommal. 133 6/8 egész jobbágytelekkel. Határa igen termékeny; legelője, rétje szerfeletti bőséggel. Van itt az uraságnak nagy fontosságu gazdasága, szép épületjei, híres ménese, gulyája s a t. Az itt készíteni szokott sajt jószágáról nevezetes. F. u. Tajnay János.”¹⁵⁶

Juhász Antal munkájában érdekes kapcsolatot mutatott be a szajáni magyarok és a tiszahegyesi szerbek között: „A szajániak térben és emberi kapcsolatokban legközelebb a tiszahegyesiekhez álltak... A szegényparaszt legények Tiszahegyesre mentek béresnek... Parasztgazdaságokban nyáron a részesarató és -cséplés, május elejétől betakarításig a

¹⁵³ REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 122. p.

¹⁵⁴ REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 122. p.

¹⁵⁵ VÁLYI ANDRÁS: *Magyar Országának leírása, II. kötet*. A Királyi Universitásnak betűivel, Buda, 1799. Internetes elérhetőség: <http://www.fszek.hu/digitdoc/valyi/> (Letöltés ideje: 2016. július 21.)

¹⁵⁶ FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára. I. kötet*. Nyomtatott Kozma Vazulnál, Pest, 1851, 96-97. pp., FÉNYES ELEK: *Magyarországnak 's a hozzá kapcsolat tartományoknak mostani állapota Statisztikai és Geographiai tekintetben, IV. kötet*. Trattner-Károlyi Tulajdona, Pest, 1839, 400. p.

kapálási napszám, kukoricatörés adott munkaalkalmat... [Tiszahegyesen] jobb földek vannak, mint Szaján határában, ezért sokan a hegyesi szerb gazdától béreltek kukoricának való földet. Oda jártak piacra és a malomba őrletni. A tiszahgyesi lányok, fiatalasszonyok viszont a szajáni kamillaszáritóban vállaltak munkát. Szaján magyar és Tiszahegyes szerb lakói ismerték egymást, tisztelték a másik szokásait és bizonyos mértékig egymásra voltak utalva. Az utóbbi évtizedekben a törekvő szajániak sok földet vásároltak Tiszahegyes határában azoktól a szerb családoktól, amelyek már nem a földművelésre alapozták megélhetésüket.¹⁵⁷

A trianoni békeszerződés aláírását – 1920. június 4. – követően a település a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság része lett.

33. táblázat: Tiszahegyes nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	2 688	158	104	1	78	–	2 224 ¹⁵⁸	123 ¹⁵⁹	
1890	2 823	155	106	–	39	1	–	2 514	8
1900	3 135	285	89	–	23	–	–	2 738	–
1910	3 202	260	50	–	36	–	–	2 853	3

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

A település szerb lakói az ortodox felekezethez tartoznak, pravoszláv templomukat 1787-ben építették. Védőszentje „Szent Arkangyalok”¹⁶⁰ („Szent Gábor”) („Свѣтѣхъ Архангѣла” / „Sabor svetoh Arhangela”), ünnepnapját július 26-án tartják.¹⁶¹ A temetőben egy téglából épített temetőkápolna található.

34. táblázat: Tiszahegyes nagyközség felekezeti adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Felekezet						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	2 688	245	2 411	1	3	28	–
1890	2 823	232	2 550	2	4	29	6
1900	3 135	344	2 757	4	–	17	13
1910	3 202	300	2 875	1	2	9	15

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

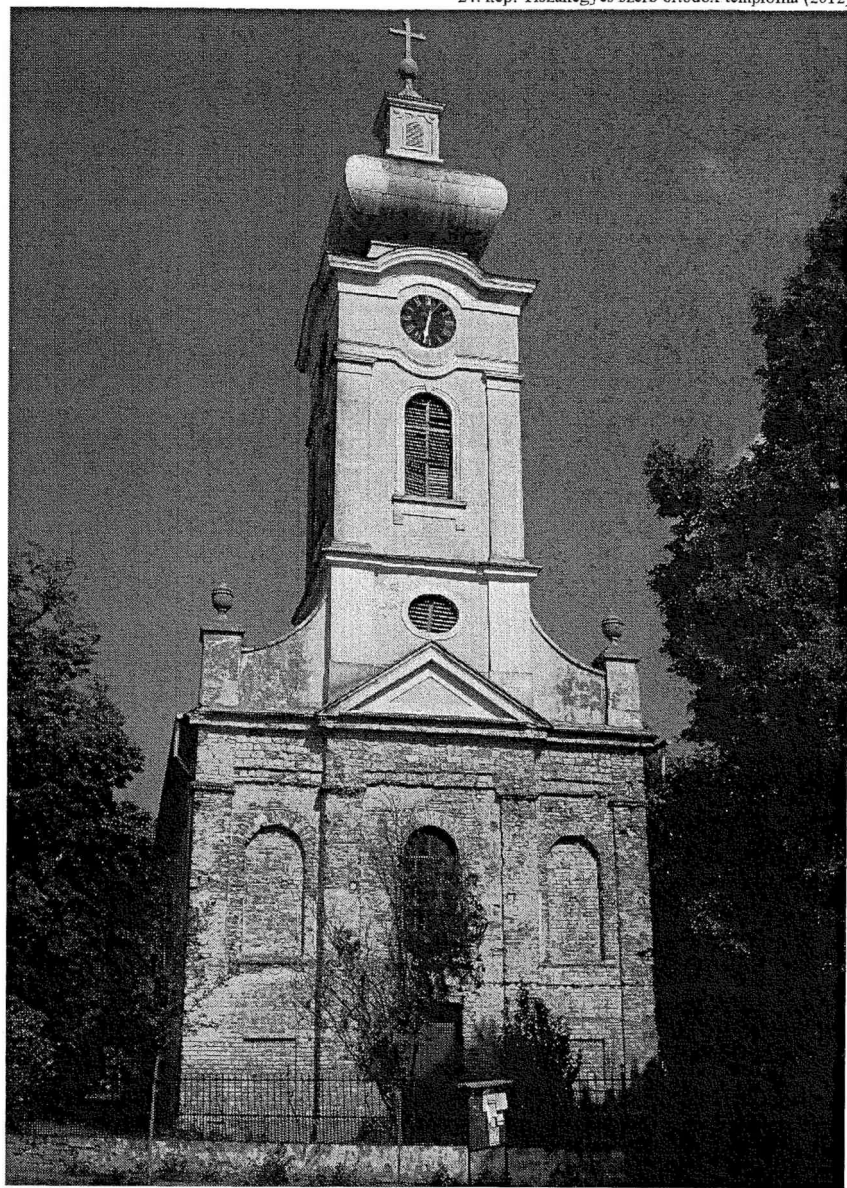
¹⁵⁷ JUHÁSZ ANTAL: Szaján településnéprajza, népsége és társadalma. In: JUHÁSZ ANTAL (szerk.): *Táj és népi kultúra 4. – Szajáni gyűjtés*. Szegedi Tudományegyetem Néprajzi Tanszék, Szeged, 2003, 12–14. pp. Internetes elérhetőség: http://www.ujszeged.hu/pdf/szajan_telepulessneprajza.pdf (Letöltés ideje: 2016. július 21.).

¹⁵⁸ Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

¹⁵⁹ Az egyéb kategóriánál az érték a beszélni nem tudó népességet jelölte.

¹⁶⁰ A templom, illetve az ünnep szerb jelentését viszonylag nehéz magyarra lefordítani. Szabad fordításban úgy hangzana, hogy a „Szent Arkangyalok gyűlése, illetve összejövetele, esetleg egybehívása”. A Bánáti Szerb Ortodox Helytartóság honlapján a felszentelt szerb ortodox templomok egyik fele július 26-én tartja ezt az ünnepet. Ekkor Szent Gábor Arkangyal ünnepét tartják. A templomok másik, jelentős hányadánál november 21-én ülik meg ezt az ünnepet Szent Mihály Arkangyal tiszteletére. Ez utóbbi ünnepet szokták „Arandelovdan”, azaz „Arkangyal napnak” is hívni.

¹⁶¹ A Bánáti Szerb Ortodox Helytartóság honlapja: <http://www.eparhijabanska.rs/parohije/kikindsko-namesnistvo/idos/> (Letöltés ideje: 2016. július 21.).



Forrás: Saját fénykép.



Forrás: Saját fénykép.

35. táblázat: Tiszahegyes etnikai adatai (1921–2011)

Év	Nemzetiség							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1921	Nincs adat.							
1931	Nincs adat.							
1948	3 034	Nincs adat.						
1953	3 064	39	Nincs adat.	–	–	4	2 980	41
1961	2 857	20	Nincs adat.			4	2 808	25
1971	2 540	44	Nincs adat.			3	2 431	62
1981	2 338	38	Nincs adat.			5	2 205	90
1991	2 263	46	2	–	2	7	2 055	151
2002	2 174	61	–	–	8	5	1 916	184
2011 ¹⁶²	1 822	58	Nincs adat.	Nincs adat.	Nincs adat.	4	1 536	Nincs adat.

Forrás: Szerb Statisztikai Hivatal, délszláv népszámlálások: <http://pop-stat.mashke.org/> (Letöltés ideje: 2016. július 18.)

A 2011-ben a 84,3%-ban szerbek által lakott faluban jórészt haltenyésztéssel, baromfitartással és egyéb mezőgazdasági munkákkal foglalkoznak. A településen meghatározó jelentősége van a gyümölcsstermesztésnek is. A településen van fatelep is, ahol fafeldolgozást folytatnak.¹⁶³ A munkanélküliség azonban itt jelentős problémát okoz. Tiszahegyes 1910. évi magyar népszámlálás szerint még 3 202 lakost számlált, de a 2011. évi szerb népszámlálás már csak 1 822 főt regisztrált a településen. A falu egy évszázad alatt népességének 43,1%-át (1 380 fő) veszítette el.

¹⁶² A Szerb Statisztikai Hivatal hivatalosan eddig még nem közölte a 2011. évi szerbiai népszámlálás nemzetiségi adatainak településsoros eredményeit. Ennek ellenére felmérte azokat. A „Nincs adat.” megjegyzés esetén, adatvédelmi szempontok miatt – három fő alatt – nem közzétették a statisztikai adatokat, emiatt – és más, a tanulmányban nem feltüntetett nemzetiségek hasonló adatainak hiánya miatt – az „Egyéb” kategória értékeit sem lehet pontosan meghatározni. Az „Egyéb” kategóriába az „Ismeretlen”, a „Nem nyilatkozott”, illetve a „Regionális hovatartozás” adatai is beleértendők. (Utóbbi három megjelölés a korábbi népszámlálási adatok „Egyéb” adatainál is beleértendő.) A 2011. évi adatok forrása: Republički zavod za statistiku, Odeljenje za diseminaciju i odnose sa javnošću. Beograd, 2017. Az adatok közlője, Tóth-Glemba Klára, kisebbségkutató, az MTA külhoni köztestületi tagja.

¹⁶³ *Nagykikinda Online, Nagyikinda község hivatalos honlapja:*

<http://www.kikinda.org.rs/index.php?language=hun&page=ogradu&option=naseljenameta&level=idjos> (Letöltés ideje: 2016. július 21.)

I. 12. Töröktopolya

Töröktopolya (németül: „*Banat Topola*”, románul: „*Topolia*”, szerbül: „*Банатска Топола*” / „*Banatska Topola*”) Nagykikindától délnyugatra fekvő falu. A települést kezdetben Topolyának hívták, csak később – az 1800-as évek elején – vette fel a Töröktopolya nevet.

Töröktopolya viszonylag fiatal helység. A falu területét – amelyen akkoriban mocsár húzódott – 1781-ben Karátsonyi Bogdán vásárolta meg, aki lecsapoltatta az itteni mocsarat. Ezt követően, 1790-ben magyar és német családokat telepített ide.¹⁶⁴

A faluhoz tartozott egykor Pusztanovoszelo, ahová már az 1760-as években szerbek telepedtek le, de 1774-ben az ún. „*Nagykikindai Kiváltságos Kerület*” felállításakor elvándoroltak innen. Az akkor még önálló település 1783-ban elnéptelenedett. A 19. század elején a Karátsonyi család németek telepített ide, de a telepesek jó része 1870 körül elvándorolt. Ekkor egyesítették Pusztanovoszelo pusztát Töröktopolyával.

Fényes Elek a következőket jegyezte le a településről: „*Topolya, magyar hely, Torontál vgyében, Beodrához 2 órányira, 56 házzal, 376 kath., 6 zsidó lak. Dohány termesztéssel. F. u. Karácsonyi Lajos.*”¹⁶⁵

A helység múltjáról Berecz Sándor a következőket írta 1934-ben megjelent munkájában: „*A helység az 1800-as évek elején keletkezett a Karácsonyi - féle grófi birtok területén, mely Nagykikindától délre 17 kilométernyire, Törökbecsétől keletre pedig 30 kilométerre fekszik. Tőle a Nagybecskerek - Nagykikinda-i kövesút 4 kilométerre esik nyugatra. Kezdetben tanyacsoport volt, lakossága 1855-ben is csak mintegy 600 lelket számlált. A mai lélekszám körülbelül 1120. Népe felerészben magyar, felerészben német, de mind római katolikusok, akik mindig egyetértésben éltek együtt.*”¹⁶⁶ Töröktopolya 1893-ban lett önálló település, addig magyarok és németek által lakott „népes pusztának” számított.

A település a trianoni békeszerződés aláírását – 1920. június 4. – követően a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság része lett.

36. táblázat: Töröktopolya kisközség anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb
1880	764	367	350	–	5	–	1 ¹⁶⁷	41 ¹⁶⁸
1890	1 368	734	585	–	12	–	–	32
1900	1 186	578	599	–	2	–	–	6
1910	1 149	544	596	–	2	–	1	4

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

¹⁶⁴ REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSZKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 132. p.

¹⁶⁵ FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára. IV. kötet*. Nyomatott Kozma Vazulnál, Pest, 1851, 210. p., FÉNYES ELEK: *Magyarországnak 's a hozzá kapcsolat tartományoknak mostani állapotja Statisztikai és Geographiai tekintetben, IV. kötet*. Trattner-Károlyi Tulajdona, Pest, 1839, 392. p.

¹⁶⁶ BEREZC SÁNDOR: *Banatska Topola kegyhelyének története képekkel, búcsújárású imák és énekek. Boldogságos Szűz Anyának jelenései, csodás gyógyulások*. Katolikus Híttétel Könyv- és kegytárgykereskedés, Stara Kanjiža, 1934: <http://buesujaras.hu/toroktopolya/tortenet.htm> (Letöltés ideje: 2018. március 28.)

¹⁶⁷ Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

¹⁶⁸ Az egyéb kategóriánál az érték a beszélni nem tudó népességet jelölte.

37. táblázat: Töröktopolya kisközség felekezeti adatai (1880-1910)

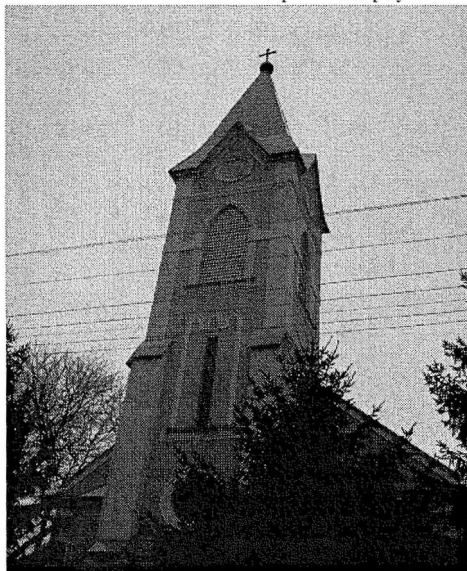
Népszámlálás	Felekezet						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	764	754	7	–	–	3	–
1890	1 368	1 317	42	4	–	5	–
1900	1 186	1 171	6	–	2	–	7
1910	1 149	1 140	9	–	–	–	–

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Töröktopolya lakói többnyire magyarok és németek voltak, akik a római katolikus felekezethez tartoztak. A hívőknek kezdetben nem volt templomuk, az iskola tanterme imaházként is működött. „*Lelkészséggé emelését az 1854. december 14. és 20., valamint az 1855-ben még hat ízben megismétlődő Mária – jelenéseknek köszönheti.*”¹⁶⁹

A római katolikus templomot 1899-ben építették, azonban a templom tornya később, 1915-ben készült el. A templomot „*Szűz Mária Memmybevétele*”, azaz „*Nagyboldogasszony*” („*Hl. Mariä Himmelfahrt*”) tiszteletére szentelték fel. Ünnepnapiját augusztus 15-én tartják. A liturgikus nyelv a magyar, de a búcsú alkalmával horvát, illetve bolgár nyelven is tartanak szentmiséket.¹⁷⁰

26. kép: A töröktopolya római katolikus templom (2012)



Forrás: Saját fénykép.

¹⁶⁹ A Nagybecskereki egyházmegye honlapja: <http://www.catholic-zr.org.rs/toroktopolya/> (Letöltés ideje: 2016. július 19.)

¹⁷⁰ ERŐS LAJOS (szerk.): *Adalékok a Zrenjanini-Nagybecskereki Egyházmegye történetéhez*. LOGOS Kiadó, Tóthfalu, 1993, 448-453. pp.

27. kép: Töröktopolya római katolikus templomának főoltára



Forrás: Tisza, Kárpátalja és Délvidék honlap: <http://tisza.ertekek.hu/delvidek/toroktopolya.php> (Letöltés ideje: 2018. március 28.)

28. kép: Töröktopolya római katolikus templomának belső részlete



Forrás: Tisza, Kárpátalja és Délvidék honlap: <http://tisza.ertekek.hu/delvidek/toroktopolya.php> (Letöltés ideje: 2018. március 28.)

Töröktopolya azért is jelentős hely, mivel itt található a Bánság egyedüli Mária-kegyhelye, illetve búcsújáráshelye.¹⁷¹ Az első jelenésre 1854 decemberében került sor, ekkor a „*Boldogságos Szűz Mária*” képe jelent meg az imaház falán. Ezt követően a jelenések megsokasodtak, amelyeket többen is láttak. A jelenések mellett csodálatos gyógyulások is történtek a kegyhelynél. Az esetet Csajághy Sándor csanádi püspök (1851-1860) vizsgálhatta ki. Végül kétséget kizáróan megerősítették, hogy a jelenések valóságok, ettől kezdődően sokan zarándokoltak a településre, főképp a búcsú időszakában, de attól függetlenül is tavasztól őszig.¹⁷²

38. táblázat: Töröktopolya etnikai adatai (1921–2011)

Év	Nemzetiség							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1921	Nincs adat.							
1931	Nincs adat.							
1948	1 177	Nincs adat.						
1953	1 029	703	Nincs adat.	–	–	1	305	20
1961	1 101	635	Nincs adat.			1	444	21
1971	1 848	761	Nincs adat.			35	990	62
1981	1 463	592	Nincs adat.			10	751	110
1991	1 176	491	3	1	–	5	505	171
2002	1 066	434	5	1	–	2	570	54
2011 ¹⁷³	866	331	3	Nincs adat.	Nincs adat.	Nincs adat.	453	Nincs adat.

Forrás: Szerb Statisztikai Hivatal, *délszláv népszámlálások*: <http://pop-stat.mashike.org/> (Letöltés ideje: 2016. július 18.)

Töröktopolyán az 1971. évi jugoszláv népszámlálás már szerb többséget mutatott ki a lakosság körében. A németek a második világháború végén elmenekültek, illetve a partizánok kegyetlenkedései miatt kivestek a faluból. A második világháború után szerb családokat telepítettek a faluba, megváltoztatva ezzel az etnikai viszonyokat. A magyarság lélekszáma is apadásnak indult.¹⁷⁴ A lakosság száma is jelentős visszaesést mutat. Az 1971. évi jugoszláv népszámláláshoz képest a falu 2011-re a népességének 53%-át (982 fő) elveszítette. A „forgatókönyv” sajnos itt is az alábbi: alacsony a születések száma, magas a halálozások száma, továbbá a fiatalok a magas munkanélküliség miatt, a jobb élet reményében elvándorolnak. Helyben csak az idősebbek maradnak, ezért a falu folyamatosan elöregszik.

¹⁷¹ DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. XIV. kötet (Títél-Veszsk)*. Szent István Társulat, Budapest, 2009, 260. p.

¹⁷² BEREZC SÁNDOR: *Banatska Topola kegyhelyének története képekkel, búcsújárás imák és énekek, Boldogságos Szűz Anyának jelenései, csodás gyógyulások*. Katolikus Hítélet Könyv- és kegytárgykereskedés, Stara Kanjiža, 1934: <http://bucsuujaras.hu/toroktopolya/tortenet.htm> (Letöltés ideje: 2016. július 19.). SÓTI JÁNOS SJ: *Töröktopolyai Kegyhely*. Novo Miloševo, 1999: <http://bucsuujaras.hu/toroktopolya/soti.htm> (Letöltés ideje: 2016. július 19.)

¹⁷³ A Szerb Statisztikai Hivatal hivatalosan eddig még nem közölte a 2011. évi szerbiai népszámlálás nemzetiségi adatainak településsoros eredményeit. Ennek ellenére felmérte azokat: A „Nincs adat.” megjegyzés esetén, adatvédelmi szempontok miatt – három fő alatt – nem közölték a statisztikai adatokat, emiatt – és más, a tanulmányban nem feltüntetett nemzetiségek hasonló adatainak hiánya miatt – az „Egyéb” kategória értékeit sem lehet pontosan meghatározni. Az „Egyéb” kategóriába az „Ismeretlen”, a „Nem nyilatkozott”, illetve a „Regionális hovatartozás” adatai is beleértendők. (Utóbbi három megjelölés a korábbi népszámlálási adatok „Egyéb” adatainál is beleértendő.) A 2011. évi adatok forrása: Republički zavod za statistiku, Odeljenje za diseminaciju i odnose sa javnošću, Beograd, 2017. Az adatok közlője, Tóth-Glemba Klára, kisebbségkutató, az MTA külföldi köztestületi tagja.

¹⁷⁴ Stanovništvo, uporedni pregled broja stanovnika 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991, 2002, podaci po naseljima, Krijuga 9. Republički zavod za statistiku, Beograd, 2004, 24. p., 2011 Census of Population, Households and dwellings in the Republic of Serbia, Book 2., Age and sex. Statistical Office of the Republic of Serbia, Belgrad, 2012, 30-31. pp.

II. Nagykikinda rendezett tanácsú város, a Nagykikindai járás székhelye

II. 1. Népesedéstörténeti előzmények

Nagykikinda keletkezésének pontos idejét meghatározni nem lehet; területe feltehetően már a magyarok honfoglalása előtt is lakott volt. Az Árpád-korban Nagykikinda környékén elsősorban magyarok, besenyők, továbbá kunok éltek. A besenyők eredetére utal több, viszonylag közeli település neve is.¹⁷⁵

Nagykikinda kezdetben csak egy jelentéktelen falu volt, amelyről az első adat (Luxemburgi) Zsigmond magyar király (1387-1437) uralkodásának második feléből, 1423-ból maradt ránk. Akkoriban a települést „Nagykeken”¹⁷⁶ néven jegyezték abban az oklevélben, melyet a település akkori birtokosa, Berekszői Hagymás László számára állítottak ki. A vegyesházi királyok uralkodása (1301-1526) alatt – ahogy számos más település is az országban – egyik birtokos kezéből a másikba került. Népesedéstörténeti szempontból fontos évszám az 1426. év, mivel ekkor (Luxemburgi) Zsigmond királyunk sok más településsel együtt Nagykikindát is Brankovics György szerb despota (1429-1456) birtokába adta.¹⁷⁷ Nagykikindát az akkori oklevél „Echehida” néven említette. Brankovics birtoklása azért is meghatározó, mert Nagykikinda környékére ekkor jelentősebb szerb bevándorlás is irányult. A szerbek betelepítése a későbbi vegyesházi királyok regnálása alatt is folytatódott, lassan megváltoztatva ezzel a „nemzetiségi viszonyokat”.

Az I. (Hunyadi) Mátyás uralkodása (1458-1490) alatt – 1462. május 25-én – kelt oklevél „Kökönd” néven említi a település nevét. Ekkor is jelesebb szerb betelepedésről tudunk. Az előbbieken felsorolt dokumentumok megemlítik a Nagykikinda környéki településeket is, így „Hollós”, „Galád”, valamint „Vámhalom” falvakat. Ezek kezdetben önálló községek voltak, azonban idővel – a török pusztítások miatt – nemhogy rangjukat, hanem népességüket is elveszítették. A későbbiek folyamán már csak Nagykikinda határrészei voltak.¹⁷⁸

Nagykikinda és környéke 1551. szeptember 18-án került török kézre, ekkor hódolt be Galád, illetve Horogszeg erőssége is a törököknek. Feltehetően Nagykikinda népessége is követte az előbbieket példáját. Fekete Gyula az alábbiakat közölte a korabeli viszonyokról: „S nemsokára ezután, a királyi kamara adóbeajtója azt jelenti, hogy itt minden elpusztult. A

¹⁷⁵ Többek között a közeli, ma Romániához tartozó – egykor Torontál vármegyei – Óbesenyő (Dudeștii Vechi), valamint a kevésbé távolabbi – egykor Temes vármegyei – Újbesenyő (Dudeștii Noi) falvak neve is. GYÉMÁNT RICHÁRD: *A történelmi Torontál vármegye népesedéstörténete*. In: TÓTH KÁROLY (szerk.): *Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica, Publicationes Doctorandorum Juridicorum*, Tomus IV., Fasciculus 1-15., Kiadja a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának tudományos bizottsága, Szeged, 2004, 211-212. pp., REISZIG EDE: *Temes vármegye községei*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Temes vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1913, 120. p.

¹⁷⁶ A település neve feltehetően a – szilvával rokon – tövises cserjére, a „kökény” nevű növényre utal.

¹⁷⁷ Az adományozás azért jöhetett létre, mert Brankovics György (Đurađ Branković) Szerbia „maradék” területét – amelyet még nem foglalt el a török sereg – Magyarország főhatósága és védelme alá helyezte a további török hódítások megakadályozása végett. Itt elsődlegesen a „kulcsfontosságú” Nándorfehérvár (Beograd) és Galambóc (Golubac) várára birt jelentőséggel. Brankovics György elődje – és egyben nagybátyja – Lazarevics István (Stefan Lazarević) szerb fejedelem (1389-től 1427-ig) és despota (1402-től 1427-ig), a (Luxemburgi) Zsigmond iránti hűségéért jelentős birtokokat kapott Magyarországon. Birtokai voltak a történelmi Szatmár vármegyében (többek között Szatmár, Németi, Felsőbánya, Nagybánya városok), továbbá a történelmi Bihar, Szabolcs vármegyében, valamint a Bánságban. Továbbá az ő kezében volt Debrecen és Hajdúböszörmény is, hogy csak a legjelesebb birtokokat említsük. Brankovics „örökségét” 1426-ban Tatán vette át a szerb területekért cserében. PÁLÓSFALVI TAMÁS: *A Brankovicsok a középkori Magyar Királyságban*. História, História Alapítvány, 2010, 1-2. szám, Budapest, 6-9. pp.

¹⁷⁸ FEKETE GYULA: *Nagykikinda*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 583. p.

vármegyében sem alispán, sem szolgabírák nincsenek, a községek nagyobb része romokban hever. Ezek között volt Nagykikinda is. Az első, a magyar Nagykikindának élete itt bevégeződik. A lakosok vagy elmenekültek, vagy rakásra öleltek. Hajlékaik is a földdel egyenlővé lettek. Százötven esztendeig ült e területen a török. E hosszú idő alatt minden elpusztult itt. Még maga az anyaföld is elvadult. A megye nagy része mocsaras, vizes területté lett. Különösen a Nagykikindától délre fekvő területek valóságos mocsártengerré változtak. Másfél száz esztendei nagy nyomorúság után az első nagy változat 1697. szeptember 11. napja hozta. Ekkor törték össze Zentánál a török hatalmat. A második nagy szabadulási nap 1716. október 13., a mikor Temesvár bevételével az egész Délvidék megszabadult a török járom alól.¹⁷⁹ Azonban ekkor már késő volt. Magyar szempontból a Bánság elveszett. Területe jórészt kihalt, elnéptelenedett, a felszabadulás idején csak két népcsoport élt itt jelentősebb számban; nyugaton – így Nagykikinda környékén is – a szerbek, keleten, jórészt a bánsági hegyekben, pedig a románok.

A helyzetet tovább súlyosbította, hogy korábban I. (Habsburg) Lipót magyar király (1657-1705) – miután 1690. április 6-án általános felkelésre hívta fel a balkáni népeket, így a szerbeket is –, a vesztes osztrák hadakkal Magyarországra menekülő III. Csernovics Arzén (III. Arsenije Csarnojevics) ipeki pátriárka vezette 37 ezer szerb családnak (közel 80 ezer főnek) 1690. augusztus 21-én, 1691. december 11-én és 1695. március 4-én jelentős kiváltságokat adományozott.¹⁸⁰ Egyik szerb kiváltságlevél sem fogalmazta meg, illetve nem is utalt rá, hogy a szerbek külön területet hasítsanak ki maguknak. I. (Habsburg) Lipót kiváltságait abban a hitben adományozta, hogy a szerbek magyarországi tartózkodása csak ideiglenes és miután a törököket kiszorították Szerbia területéről azok visszatérhetnek szülőföldjükre, ahol egyházi és világi előjáróik kormányzata alatt régi szokásaik szerint élhetnek. Ezt, az egyébként reális feltételezést, az 1699. január 22-én megkötött karlócai béke gyorsan szertefoszlatta. Szerbia nem szabadult fel a török iga alól, a Magyarországra bevándorolt szerbek is maradtak.

Nagykikinda nevével a pozsareváci béke évében, 1718-ban találkozunk újra, ekkor gróf Claude Florimond de Mercy de D'Argenteau, a Bánság első kormányzója (1716-1734) javaslatot terjesztett III. (Habsburg) Károly magyar király (1711-1740) elé, aki azt 1718. szeptember 12-én elfogadta. A javaslat az osztrák kézbe került Temesi Bánságot 13 kerületre, illetve hat katonai századvidékre osztotta fel.¹⁸¹ Az egyik katonai század székhelye és állomáshelye Nagykikinda lett. Ugyanakkor az 1723. évi – gróf Mercy-féle – császári térképen – amely a Bánságról készült – Nagykikinda még nem szerepelt, csak, mint pusztá, lakatlan hely.

A Temesi Bánság fennállásának első felében – 1718 és 1751 között – katonai igazgatás alatt állt. Első intézkedések a tartomány újraélesztésére és – a várható török betörések elleni – megerősítésére vonatkoztak. Ekkor rohamos számban kezdett emelkedni a

¹⁷⁹ FEKETE GYULA: *Nagykikinda*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 584. p.

¹⁸⁰ „E kiváltságleveleknek közös tartalma az, hogy a pravoszláv egyház számára önkormányzatot biztosítanak, lehetővé teszi, hogy az egyházi és világi rendek kongresszusain válasszák a szerb egyház fejét. A főpapnak megengedik, illetve elismerik, hogy rendelkezhesen a pravoszláv püspökök, papok, szerzetesek, templomok és kolostorok felett. Engedélyezik nekik a régi naptár használatát, mentesítik az egyházi személyeket a tized, az adó és a beszállásolás alól. A 2. kiváltságlevél többlete az, hogy az utód nélkül elhalt hívó vagyona az egyházra száll és hogy a szerbek nemcsak egyházi, hanem világi ügyekben is főpapjuktól, a pátriárkától függenek. A 3. kiváltságlevél többlete pedig az, hogy a tizedfizetés alóli mentességet kiterjeszti minden pravoszláv hívőre, azzal, hogy ők kötelesek eltartani papjaikat és püspökeiket.” HEGEDŰS ANTAL: *A kiváltságolt szerb nemzet a XVIII-XIX. században Magyarországon*. In: ZOMBORI ISTVÁN (szerk.): *A szerbek Magyarországon*. Móra Ferenc Múzeum, Szeged, 1991, 111. p.

¹⁸¹ DIÓSI ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon, XIII. kötet (Szent-István)*. Szent István Társulat, Budapest, 2008, 123. p.

betörések elleni – megerősítésére vonatkoztak. Ekkor rohamos számban kezdett emelkedni a szerbek lélekszáma Nagykikinda környékén. Ezt a tényt elősegítette még, hogy 1751-ben III. (Habsburg) Károly utódja, Mária Terézia magyar királynő (1740-1780) feloszlatta a tiszai és marosi határőrvidékeket, ahol számos szerb család élt. Ekkor a szerbek elvándoroltak a Tisza, illetve a Maros folyók mellől és egy részüket Nagykikindára és kilenc – viszonylag – környékbeli településre telepítették, úgy, hogy a családokat, rokonokat lehetőleg ne szakítsák el egymástól. A tíz település szerbsége az új településeiken ugyanolyan korlátlan tulajdonjogot szereztek, mint egykoron a régi lakóhelyükön.¹⁸²

Az községek benépesítésének pontos szabályai voltak. Meghatározták, hogy milyen szélesek lehetnek a fűtők, továbbá a mellékutak, továbbá azt is, hogy a házak milyen messzire lehetnek egymástól. Ezek a szabályok főleg a tűzvész megelőzése szempontjából voltak érdekesek. Ugyanakkor arról is rendelkeztek, hogy a templomnak, a plébániának és a kocsmának a falu központjában kell lennie.¹⁸³

A szerb kérdés a Habsburg uralkodók számára akkoriban fontos volt, amely tényt az is bizonyítja, hogy 1751. szeptember 22-én létrehozták Bécsben az ún. „*Illir Udvari Kancellária*” intézményét, amely, mint császári hatóság a szerb községek jogi, oktatási és egyéb (pl. földosztás) ügyeivel foglalkozott.¹⁸⁴ Ugyanakkor a szerbeknek is „élet-halál kérdése” volt jogaik biztosítása, mivel a tiszai és marosi határőrvidék megszüntetésével, ottani helyben maradásuk jobbágysorba süllyedéssel fenyegetett. Ezért a szerbek tömeges elvándorlása megkezdődött, amely három irányban volt megfigyelhető:

1, Egyfelől az ország déli végeire irányult, főképp a Szerémség területére, ahol jogaikat és „grancsár” (határőr) életformájukat továbbra is megtarthatták,¹⁸⁵

2, Másfelől a szerbek egy jelentősebb hányada Oroszországba vándorolt és ott telepedett le, ahol saját településeket is létrehoztak.¹⁸⁶

3, A harmadik csoport pedig a Bánság területére, így – többek között – Nagykikinda környékére költözött,¹⁸⁷ ahol síkra szállt, hogy – a katonáskodás révén megszerzett – előjogait megőrizze és ennek megtartását az uralkodónól is elismertesse. Az osztrákok szem előtt tartva a török fenyegetést, továbbá a hadsereg szükségleteit, valamint, hogy a további elvándorlást megakadályozzák egy, addig példátlan, jelentős kiváltságot adtak a szerbek kezébe.¹⁸⁸

II. 2. A Nagykikindai Kiváltságos Kerület jogállása (1774-1876)

Mária Terézia magyar királynő (1740-1780) egyedülálló kiváltságlevéllel is megörvendeztette a nagykikindai és a környékbeli szerbeket, amely sok tekintetben a

¹⁸² MITROVIĆ, MIRKO: *A Nagykikindai Koronakerület, mint a szerb nép privilégiumának egyik formája 1774-1817*. In: RADICS KÁLMÁN: *Vármegyék és szabad kerületek I-II.*. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei 27, Debrecen, 2001, 321. p.

¹⁸³ SZENTKLÁRAY JENŐ: *Oláhok költöztetése Délmagyarországon a múlt században*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1891, 15. p.

¹⁸⁴ FEKETE GYULA: *Nagykikinda*. In: BOROVSZKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 584-585. pp.

¹⁸⁵ GAVRILOVIĆ, SLAVKO: „*Popis Podunavske vojne granice 1722-1723. godine*”. Istraživanja br. 12. Novi Sad, 1989, 53. p.

¹⁸⁶ KOSTIĆ, MITA: *Srpska naselja u Rusiji: Srbija i Slavonesrbija*. Srpska kraljevska akademija, Beograd, 1923, 81-88. pp.

¹⁸⁷ GAVRILOVIĆ, SLAVKO: *Srbi u Ugarskoj i Slavoniji od austro-turskog rata 1737-1739. do kraja XVIII veka*. Istorija Srpskog naroda, Beograd, 1986, 198. p.

¹⁸⁸ MITROVIĆ, MIRKO: *A Nagykikindai Koronakerület, mint a szerb nép privilégiumának egyik formája 1774-1817*. In: RADICS KÁLMÁN: *Vármegyék és szabad kerületek I-II.*. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei 27, Debrecen, 2001, 322. p.

magyarországi nemzetiségek sorában is egyedülállónak mondható. Uralkodásának vége felé, 1774. november 12-én elrendelte a „Nagykikindai Kiváltságos Kerület” felállítását. Ezzel a rendelkezéssel egy jelentős önkormányzattal rendelkező szerb terület jött létre Magyarországon. A kerület saját címet is kapott, amely leírása a következő: „vörös mezőben, zöld alapon, jobbra haladó, koronázott arany oroszlán, kiöltött piros nyelvvel, fölötté összefont vesszőkkel; baljában levágott török főt tart hajánál fogva”.¹⁸⁹ A címer a kerület pecsétjén is szerepelt, amelyet még az alábbi körirattal toldottak meg: „Sigill, des kaiserl. königl. privileg. Kikindaer Distrikts.”¹⁹⁰ A kiváltságos szerb kerület tíz települést számlált. Központja Nagykikinda, amely település, habár inkább falusias jellegű volt, mégis már 10 491 lakost számlált. A további falvak Vrányova (Aracs), Basahid, Karlova, Kumán, Melence, Mokrin, Ókeresztúr, Tarros (Tiszatarros) és Jozefova (Torontáljózseffalva) voltak. A kiváltságos terület kiterjedése: 19 osztrák mf², azaz közel 1 100 km² (1 093,4 km²) volt.¹⁹¹

Az uralkodónő által adományozott kiváltságlevél a következő – fontosabb – jogokat tartalmazta:¹⁹²

- 1, Tulajdonjog azon földek felett, melyeket letelepedésük óta bírtak, műveltek, vagy bármilyen módon használtak;¹⁹³
- 2, Mentesség az ingyen robot és fuvarozás, valamint katonabeszállások alól.¹⁹⁴
- 3, A dézsma (tized) pénzben történő megváltása.¹⁹⁵
- 4, Törvénykezési joggal rendelkező bírói tanács és törvényszék felállítása a saját költségükön, amely minden polgári és bűnvádi ügyekben ítélkezhet.¹⁹⁶
- 5, Teljes autonómia a községi jogok adományozásában idegen adózók számára.¹⁹⁷
- 6, Jog a „Nagykikindai Kerület” név viselésére, valamint
- 7, A saját címer- és pecséthasználat joga.¹⁹⁸
- 8, Kiváltságok elnyerése az italmérési, a sör- és szeszfőzési, továbbá a malom-, és mészárszéki jog, valamint a halászat kapcsán.¹⁹⁹
- 9, Ígéret arra, hogy „a Kerület lakossága soha nem lesz eladva, elzárólagosítva vagy más módon elidegenítve”,²⁰⁰ amennyiben a Bánságot felosztanák magánbirtokokra, akkor a

¹⁸⁹ FEKETE GYULA: *Nagykikinda*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 585. p.

¹⁹⁰ FEKETE GYULA: *Nagykikinda*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 585. p.

¹⁹¹ DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon, IX. kötet (Meszr–Olt)*. Szent István Társulat, Budapest, 2004, 292. p.

¹⁹² STAJIĆ, VASA: *Velikokikindski distrikt 1776-1876*. Matica Srpska, Novi Sad, 1950, 35-43. pp.

¹⁹³ A szántóföldek, amelyek kitűnő minőségűek voltak, a másodosztályú földek közé lettek sorolva és tulajdonosaiknak ennek megfelelően kellett adózniuk. Továbbá a gyengébb minőségű földeket, szikes területeket, réteket megkapták „árendába” (haszonbérbe). MITROVIĆ, MIRKO: *A Nagykikindai Koronakerület, mint a szerb nép privilégiumának egyik formája 1774-1817*. In: RADICS KÁLMÁN: *Vármegyek és szabad kerületek I-II.*. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei 27, Debrecen, 2001, 324. p.

¹⁹⁴ STAJIĆ, VASA: *Velikokikindski distrikt 1776-1876*. Matica Srpska, Novi Sad, 1950, 39. p.

¹⁹⁵ A szabadságlevél értelmében a kerület az első 15 évben megválthatta a tizedet évi 9 000 Ft ellenében. MITROVIĆ, MIRKO: *A Nagykikindai Koronakerület, mint a szerb nép privilégiumának egyik formája 1774-1817*. In: RADICS KÁLMÁN: *Vármegyek és szabad kerületek I-II.*. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei 27, Debrecen, 2001, 324. p.

¹⁹⁶ FEKETE GYULA: *Nagykikinda*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 585. p.

¹⁹⁷ Itt csak római, valamint görög katolikus, továbbá pravoszláv „idegenek” jöhettek szóba, mivel ők voltak a „törvényes vallás” képviselői... MITROVIĆ 2001, 325. p.

¹⁹⁸ FEKETE GYULA: *Nagykikinda*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 585. p.

¹⁹⁹ STAJIĆ, VASA: *Velikokikindski distrikt 1776-1876*. Matica Srpska, Novi Sad, 1950, 40. p.

²⁰⁰ MITROVIĆ, MIRKO: *A Nagykikindai Koronakerület, mint a szerb nép privilégiumának egyik formája 1774-1817*. In: RADICS KÁLMÁN: *Vármegyek és szabad kerületek I-II.*. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei 27, Debrecen, 2001, 325. p.

községeknek jogukban áll „megváltani magukat olyan becsült vagy valós áron, melyeket mások felkínálnak, elsőbbséget élvezve az említettek előtt.”²⁰¹

10. Rossz termés, háború, valamint éhínség idején a Kerület köteles volt az Állam számára előre meghatározott áron gabonafélét és egyéb élelmet szállítani 6 000 Ft értékben.²⁰² A kiváltságlevél megerősítette továbbá Nagyikinda település azon jogát, hogy évente két országos vásárt tartson. Ezzel jelentős mértékben elősegítve a település városiasodását.²⁰³

A privilégiumlevél értelmében a Kerület polgári és bíráskodási önkormányzata a kerület magisztrátusában testesült meg. Ez azonban a temesvári kamarai adminisztrációnak volt alárendelve. Ennek megfelelően a magisztrátus ülésein mindig jelen kellett, hogy legyen az uralkodó által kinevezett biztos, akinek feladata volt, hogy a szabadságlevél értelmében felügyelje és irányítsa a tanácskozási menetet és annak döntéseit.²⁰⁴ A szerb tagokból álló kerületi magisztrátus – a hűségeskü letételével – 1776-ban lépett hivatalba. Ugyanebben az évben a szerbek Karlócán – a szerb ortodox egyház központjában – intézkedtek az ortodox hitélet igazgatási és liturgikus háttéréről is.²⁰⁵

A kiváltságos kerület létrehozása nagy siker volt a szerbek szemében,²⁰⁶ ugyanakkor nem volt zavarmentes a „mindennapi élet”. A kerületi magisztrátusnak folyamatos harcot kell vívnia egyfelől a temesvári kamarai adminisztrációval, amely az élet minden területén próbálta akaratát érvényesíteni. Másfelől a Kerületet minden irányból „szorongató” magyar földesurakkal. A kerületi magisztrátus a legkeményebb „csatákat” a beodrai Karátszonyi családdal, továbbá a kisoroszi Csamojević-tyekkel, valamint a nagyszentmiklósi székhelyű gróf Nákó családdal vívta, akik a Kerület birtok- és más kiváltságos jogait támadták. Azonban a Kerület legveszélyesebb „ellenfelének” az újból megszervezett Torontál vármegye számított.²⁰⁷

Mária Terézia 1778. június 6-án ünnepélyes esküt tett a magyar rendeknek arra vonatkozóan, hogy az 1751 és 1778 között már osztrák, jobbára polgári – kincstári – igazgatás alatt álló Temesi Bánságot visszaadja Magyarországnak. Ez azt jelentette, hogy – a határörvidék területe kivételével – ismét felállították a magyar vármegyerendszert, illetve – konkrétan – annak három történelmi vármegyéjét – nyugatról keleti irányba haladva – Torontált, Temest és Krassót. Ettől kezdve az ún. „Nagyikindai Kiváltságos Kerület” teljes területét – a tiszaí határt nem számítva – Torontál vármegye vette körül.²⁰⁸

A szerbek szempontjából „nemzetiségi téren” sem volt ideális a helyzet. A 18. század végére – a szerbeket kívül – más nyelvű és vallású lakosok is elkezdtek a Kerület területén letelepedni, elsősorban a városias képet mutató Nagyikindán. Főleg a német nyelvű, római katolikus családok betelepődése volt megfigyelhető. A németek leginkább a különböző ipari munkákat, mesterségeket honosították meg. Majd kezdetét vette a zsidó családok betelepülése

²⁰¹ MITROVIĆ, MIRKO: *A Nagyikindai Koronakerület, mint a szerb nép privilégiumának egyik formája 1774-1817*. In: RADICS KÁLMÁN: *Vármegyek és szabad kerületek I-II.*. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei 27, Debrecen, 2001, 325. p.

²⁰² MITROVIĆ, MIRKO: *A Nagyikindai Koronakerület, mint a szerb nép privilégiumának egyik formája 1774-1817*. In: RADICS KÁLMÁN: *Vármegyek és szabad kerületek I-II.*. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei 27, Debrecen, 2001, 325. p.

²⁰³ FEKETE GYULA: *Nagyikinda*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 585. p.

²⁰⁴ STAJIĆ, VASA: *Velikokikindski dištrikt 1776-1876*. Matica Srpska, Novi Sad, 1950, 112-118. pp.

²⁰⁵ FEKETE GYULA: *Nagyikinda*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 585. p.

²⁰⁶ KARAMAN, IGOR: *Putovanje grafa Telekija Kroz Banat, Bačku i Slavoniju krajem 1794. godine*. Zbornik Matice Srpske za društvene nauke, 23., Novi Sad, 1959, 75-87. pp.

²⁰⁷ RAKOV, MILIVOJ: *Istorija grada Kikinde do 1918*. Pregled, Istorijski arhiv Kikinda, Gradski magistrat, Kikinda, 1968, 75-77. pp.

²⁰⁸ REISZIG EDE: *Torontál vármegye története 1779-ig*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 428-429. pp.

is, akik a kereskedelemmel foglalkoztak. A felvilágosodásnak köszönhetően, a napóleoni háborúk után a felekezeti életben is változások voltak megfigyelhetők. A „törvényes vallások” képviselői mellé – a 19. század folyamán – betelepültek a protestáns felekezetek képviselői is. Előbb – a század elején – az ágostai hitvallású evangélikus egyház jelent meg, majd – a század végén – a református egyház tagjai is letelepedtek a városban. A falvak népessége még mindig szerb többségű, illetve szerb pravoszláv vallású volt.²⁰⁹

Az ún. „Nagykikindai Kiváltságos Kerület” magisztrátusa – 1778 után, Torontál vármegye felállításakor – elsődleges feladatának azt tekintette, hogy kiváltságseleveníek elismertetését, megerősítését a megyei és állami hatóságok által ismét elismertesse. Idővel a viszonyokat oly módon rendezték, hogy „a Kerületnek mindenben a magyar törvényekhez kellett igazodnia, kivéve azokat az ügyeket, amelyre a privilégium vonatkozik”.²¹⁰ Ugyanakkor a Kerület képviselője részt vehetett Torontál vármegye megyegyűlésein, továbbá a Törökkanizsai járás szolgabírája kapcsolatot tartott a kerületi magisztrátussal, valamint megküldte neki a Magyar Helytartótanács rendeleteit. Ettől függetlenül a két fél között – a Kerület fennállásáig – folyamatosak voltak az „súrlódások”. A tekintetes vármegye ahol lehetett, arra törekedett, hogy a területet minél inkább hatása alá vonja, és emiatt köztük hol nyílt, hol titkolt harc volt megfigyelhető.²¹¹

Az ún. „Nagykikindai Kiváltságos Kerület” életét súlyos belviszályok is megzavarták, főképp akkor, amikor a magisztrátus tagjai egyre többször kezdték a „saját zsebükre” dolgozni.²¹² Különös példája volt ennek az ún. „überlandföldök” esete. Az „überlandföldök” olyan területek voltak, amelyek eredetileg a temesvári kamara tulajdonában álltak és erre a Kerületnek – a meghatározott feltételek mellett – csak haszonélvezeti joga volt.²¹³ Az „überlandföldök” kapcsán fontos megjegyezni, hogy a szerbek letelepedésükkor nem tudtak minden földet birtokba venni. Főképp Nagyikindától délre feküdtek olyan – hatalmas – területek, amelyek mocsaras, nádas, kezdetben hasznavehetetlen és – a malária és a rablók miatt – veszélyes területnek is minősültek.²¹⁴ Ezeket a területeket idővel lecsapolták, kiszáritották, majd pedig a szerbek művelés alá fogták. Nem is volt ezzel baj a napóleoni háborúkig, mivel addig a földnek nem volt igazán értéke,²¹⁵ de azt követően – a „gabonakonjunktúra” miatt – a földárak az égbe szöktek.²¹⁶ Nem elhanyagolható szempont, hogy a történelmi Magyarország legmagasabb aranykorona értékű földjei a – történelmi Bács-Bodrog vármegye mellett – a Bánságban, így főképp a torontáli régióban húzódtak. Ekkor a temesvári kamara, valamint a környékbeli magyar földbirtokosok próbálták is ezeket a földeket megszerezni; szabályos földhétség, illetve verseny keletkezett. Másfelől nem elhanyagolható szempont volt az sem, hogy ezeknél a területeknél a magisztrátus sokszor a

²⁰⁹ FEKETE GYULA: *Nagykikinda*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 590-593. pp.

²¹⁰ MITROVIĆ, MIRKO: *A Nagyikindai Koronakerület, mint a szerb nép privilégiumának egyik formája 1774-1817*. In: RADICS KÁLMÁN: *Vármegyek és szabad kerületek I-II.* Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei 27, Debrecen, 2001, 327. p.

²¹¹ RAJKOV, MILIVOJ: *Istorija grada Kikinde do 1918*. Pregled, Istorijiski arhiv Kikinda, Gradski magistrat, Kikinda, 1968, 62. p.

²¹² STAJIĆ, VASA: *Velikokikindski distrikt 1776-1876*. Matica Srpska, Novi Sad, 1950, 47-107. pp.

²¹³ RAJKOV, MILIVOJ: *Istorija grada Kikinde do 1918*. Pregled, Istorijiski arhiv Kikinda, Gradski magistrat, Kikinda, 1968, 58-59. pp.

²¹⁴ GYÉMÁNT RICHÁRD: *A történelmi Torontál vármegye népesedéstörténete*. In: TÓTH KÁROLY (szerk.): *Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica, Publicationes Doctorandorum Juridicorum*, Tomus IV., Fasciculus 1-15., Kiadja a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának tudományos bizottsága, Szeged, 2004, 219. p.

²¹⁵ LEBL. ÁRPAD: *Prilog istoriji agrarnog pitanja u Vojvodini 1848-1849*. Prilozi za političku, kulturnu i privrednu istoriju Vojvodine. Zbornik Državnih arhiva Vojvodine, 1., Novi Sad, 1954, 15. p.

²¹⁶ RAJKOV, MILIVOJ: *Istorija grada Kikinde do 1918*. Pregled, Istorijiski arhiv Kikinda, Gradski magistrat, Kikinda, 1968, 72. p.

saját családjának, rokonainak, illetve annak jutott földet, aki „csüszópénzt” adott.²¹⁷ Így nem volt ritka, hogy olyanok kaptak földet, akik nem is foglalkoztak földműveléssel, mindössze, csak a gazdaságnak ezt a felszálló ágát akarták „meglovagolni”. Emiatt a Kerületben a századforduló idején – és már azt megelőzően is – már nem volt ritka, hogy zavargások robbantak ki. Így bukott meg a szerb Vrányova (Aracs) előljárósága is még 1777-ben.²¹⁸

A szerbség érzékelve a belső feszültséget és a külső nyomás súlyosságát, orvosoltatni akarta a problémát. Ezért – a 19. század elején – deputációt menesztett Bécsbe, immáron I. (Habsburg) Ferenc magyar királyhoz (1792-1835), akinél a korábbi kiváltságok megerősítése mellett új kérésekkel is előálltak. Egyfelől az „überlandfölder” problémájának megoldását, továbbá a puszták felosztását (mivel a népesség száma nőtt), valamint a tízed egy összegben történő megváltását kérték, illetve azt, hogy a Kerület főbb hivatali élére csak szerbeket nevezhessenek ki. A problémás kérdéseket még 1807-ben sem sikerült rendezni, amikor I. (Habsburg) Ferenc magyar király maga is felkereste a Kerületet. Új szabadalomlevelet csak 1817-ben sikerült szerezni, ami azonban visszalépés volt. Egyfelől mert kimondta, hogy a Kerület hivatalaiba nem szerb egyén is választható, továbbá a magisztrátus három tagja származhat a Kerületen kívüli területről is. Ugyanakkor a császár elrendelte a katonaság kötelező ellátását, valamint nyilvános munkák elvégzését a Kerület területén. Súlyos „érvágás” volt, hogy a Kerület ügyeire már külön királyi és kamarai biztos felügyelt, aminek következtében kettős hatalom alakult ki. Megnyíltak továbbá a lehetőségek arra is, hogy más népcsoportok tagjai, valamint a nem pravoszlávok is betelepülhessenek a Kerület területére, amely elsősorban Nagykikindát érintette. A szerbségnek ugyanakkor továbbra is mindig készenlétben kellett állnia „az oltár, a haza és a királyság” védelmére.²¹⁹

Az előbbiekből kitűnik, hogy a császári udvar már nem tekintette fontosnak a szerbséget, mi több, lépéseivel a magyar vármegyei hatóságnak kedvezett. Ez megnyilvánult abban is, hogy az 1817. évi privilégiumlevél magyarul íródott. Gyakorlatilag a szerbek által korábban elnyert szabadalmakból alig maradt valami!²²⁰ A helyzet csak azért nem tűnt – még – súlyosnak, mert a 19. század elején a mezőgazdaság, az ipar és a kereskedelem fejlődésének hatására gazdasági konjunktúra alakult ki, ami a szerbséget, főképp a nagykikindaiakat előnyösen érintette. Ezért minden „csendes mederben” haladt egészen 1848 tavaszáig.

Mint ismeretes – az 1848/1849-es forradalom és szabadságharc idején – az osztrák hatalom feltűzelte a magyarországi nemzetiségeket a „magyar ügy” ellen. Annak ellenére, hogy a szabadságharc csak 1848 szeptemberétől indult, a Délvidéken a szerbek már áprilistól forrongtak és több helyen szörnyű tragédiákra került sor. A szerbek egyebek mellett legfőbb célkitűzésükért, egy „szerb vajdaság” kiharításáért szálltak síkra, amelybe az ún. „Nagykikindai Kiváltságos Kerület” is beletartozott volna. Az első fegyveres összetűzések is jórészt Nagykikindán jelentkeztek. Már 1848. április 23-án – húsvét vasárnapján – Karlócáról (Сремски Карловци / Sremski Karlovci) a magyar uralom ellen és a szerb szabadság mellett szóló rőpiratok érkeztek a helyi szerbséghez. Másnap, április 24-én már szerb népfelkelés tört ki a városban.²²¹ Fekete Gyula a következőket írta a véres tragédiáról: „Déltűn 3 órakor a

²¹⁷ Kétes ügyletekben és jogkövetkezményekben később, a 20. század elején – az 1904. évi Eremits-gyilkosság kapcsán – sem volt hiány. ÁNTAL TAMÁS: *Törvénykezési reformok Magyarországon (1890-1900). Ítéltáblák, Bírói jogviszony, Esküdtársak*. Dél-alföldi évszázadok 23., Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, 2006, 265-270. pp.

²¹⁸ MITROVIĆ, MIRKO: *A Nagykikindai Koronakerület, mint a szerb nép privilégiumának egyik formája 1774-1817*. In: RADICS KÁLMÁN: *Vármegyék és szabad kerületek I-II.*. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei 27, Debrecen, 2001, 329. p.

²¹⁹ STAJIĆ, VASA: *Velikokikindski dištrikt 1776-1876*. Matica Srpska, Novi Sad, 1950, 162. p.

²²⁰ MITROVIĆ, MIRKO: *A Nagykikindai Koronakerület, mint a szerb nép privilégiumának egyik formája 1774-1817*. In: RADICS KÁLMÁN: *Vármegyék és szabad kerületek I-II.*. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei 27, Debrecen, 2001, 332. p.

²²¹ ALEXICH BOGOLYUB: *Torontál vármegye története 1779-től 1867-ig*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 456. p.

harangokat félreverték és a nép fegyverekkel, kaszákkal, villákkal rohant a vagyonosabb lakosokra. A megrémült lakosok menekültek. A városban mindenfelé rémes jajgatások, lövések, káromkodások voltak hallhatók: „Üssétek agyon az urakat, a magyarokat és nemeteket!”.²²² A sors ironiája, hogy a szerbek által kirobantott vérengzés még a sajátjaikat sem kímélte, szerb áldozatokat is követelt. „A szerencsétlen áldozatok között voltak Csucsits János és Iszákovits Sándor kerületi tanácsnokok, mindkettő kikindai származású szerb.” Mindkét szerb előjárót brutális kegyetlenségek között végezték ki, amelynek részleteitől eltekintünk, habár Fekete Gyula részletesen leírta. Az indulatok továbbra is tomboltak: „A dühöngő nép a börtönöket felnyitotta, a rabokat azokból kihozta. Ekkor megindult a rettenetes rablás, gyűjtogatás. Betörték a jobb lakásokba, azokban minden bútort összetörték, minden írást, okmányt, értékpapírt széttéptek. Ezt tették a hivatalokban is. A városban mintegy 70 huszár volt állomáson. Ezek kivonultak ugyan a lázadók megfékezésére, de a nagy tömeg ellen tehetetlennek bizonyultak. A katonák közül is kettő áldozatul esett. Harmadfél napig tartott a rettenetes dúlás, rablás, pusztítás. Kiss Ernő ezredes jött három ezred katonasággal; össze akarta lövetni a várost, de ettől a szándékától Karátsonyi László – Torontál vármegyei – főispán kívánságára – s hogy ártatlanok is ne lakoljanak – elállott.”²²³ A népfelkelés – ami gyakorlatilag inkább lincselés és rablás volt – vezetői látva a következményeket, nem várták meg a felelősségre vonást, elmenekültek a városból, de rajtuk kívül még így is több száz rabló garázdálkodott Nagykikindán. Ezek jó részét, különösen azokat a vezetőket, akiket sikerült elfogni, a később felállított rögtönfélő bíróság elítélte, majd kivégeztette.

A Kerület falvaiban nagyobb atrocitások nem voltak, mivel azok továbbra is jórészt ortodox szerbek által lakott települések voltak. Azonban Nagykikinda később is a szerbek megmozdulások egyik központja maradt. A szerb felkelők 1848. október 14-én ismét elfoglalták a várost, de Damjanich János (1804-1849) tábornok seregével kiverte a szerb martalócokat a településről. Közel fél év múlva, Perczel Mór (1811-1899) tábornok 1849. április 24-én Nagykikindánál, majd 1849. április 29-én, Nagybecskerek (Зрењанин / Zrenjanin) és Melence (Меленци / Melenci) között is megverte a Kuzman Todorovič (1787-1858) osztrák császári altábornagy által vezetett szerb seregeket, amely vereségekkel a délvidéki szerbek ereje végleg megtört.

A szabadságharc leverése után az osztrák hatalom állta az ígérétét; megadta a szerbek kívánságát: 1849. november 16-án I. Ferenc József magyar király (1848-1916) császári patenssel létrehozatta az ún. „Szerb Vajdaság és Temesi Bánságot”. „A magyar törvénykezés hatálya alól kivonva [...] uralkodói önkénnyel, újjgyarmatosító szándékkal hozták létre: Bács-Bodrog, Torontál, Temes és Krassó vármegyékéből, Szerém vármegye rumai és újlaki járásából, függetlenül Magyarországtól, a bécsi igazgatás alatt.” [...] „A „szerb vajdaság” létesítése és elnevezése a magyarokat megalázta, a horvátokat elkeserítette, mivel kevesebbet kaptak a szerbeknél. Az a szerbeknek is csalódást, törekvéseik és áldozataik kijátszását jelentette, hogy szerb vajda helyett a területet Temesvárt szervezett helytartóságról osztrák katonai helytartó igazgatta, német nyelvvel és az osztrák jog szerint, mint az örökös tartományokban. A kb. 1 400 000, egymással is békétlen lakost (közte 241 000 magyart, 325 000 svábot és 395 000 oláhot) megalázni, s a névleges többségnek a 407 000 ott lakó görögkeleti szerbnek alárendelni az összbírodalom szempontjából is hibás politika volt.”²²⁴ A tartományt öt kerületre osztották, egy-egy kerületi előjáróval az élen. Minden kerület

²²² FEKETE GYULA: *Nagykikinda*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 585-586. pp.

²²³ FEKETE GYULA: *Nagykikinda*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 585-586. pp.

²²⁴ DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon, XII. kötet (Seq–Szentl)*. Szent István Társulat, Budapest, 2007, 534. p.

központjában törvényszék is volt. Az ún. „Nagykikindai Kiváltságos Kerület” továbbra is egy kerületet alkotott, külön törvényszékekkel.

I. Ferenc József, ahogy létrehozta, olyan módon, uralkodói páttenssel – 1860. december 27-én – megszűntette a „Szerb Vajdaságot és Temesi Bánságot”, amely a szerbek tiltakozását vonta maga után. Azonban a hatalom ezzel már nem törődött, ekkor döbrentek rá a szerbek, hogy törekvéseiket Belgrád felé fordulva tudják csak elérni.

A szerbek kiábrándultságát már az sem orvosolta, hogy az ún. „Nagykikindai Kiváltságos Kerület” az 1870. évi XLII. törvénycikk értelmében önálló törvényhatóság lett. Ekkor a területe már csak 8,06 mf² volt. Közigazgatásilag pedig három járásra, ezen belül tíz falura és három pusztára tagolódott. Lakosainak száma akkoriban 62 209 fő volt,²²⁵ akik jobbára a szerb ortodox egyházhoz tartozó szerbek voltak.

A szerbek a kezdeti kudarc után jött a következő: az egységes megyerendezés keretein belül 1876-ban az összes kiváltságos területet megszüntették Magyarországon. Az 1876. évi XXXVIII. törvénycikk az ún. „Nagykikindai Kiváltságos Kerület” önállóságát is megszüntette, és a történelmi Torontál vármegye területébe olvasztotta.²²⁶

A történelmi Torontál vármegyén belül Nagyikinda továbbra is jelentős szerepet játszott, nemcsak mert megindult a város fejlődése – amelyet jórészt a vasúthálózatba történő bekapcsolódás biztosított a városnak –, hanem mert járási székhely lett, továbbá – mint Torontál vármegye legnépesebb települése – 1893-ban az ún. „rendezett tanácsú város” címet is elnyerte. A további kilenc szerb település közül Basahid és Mokrin a nagykikindai, Ókeresztúr és Jozefovo (Torontáljózseffalva) a törökkanizsai, Karlova, Kumán, Melence, Tarrós (Tiszatarrós) és Vrányova (Aracs) a törökbecsei járás része lett.²²⁷ Így végződött a magyarországi viszonylatban egyedülálló, szerb önkormányzatú terület, az ún. „Nagykikindai Kiváltságos Kerület” önálló léte.

II. 3. Nemzetiségi és felekezeti viszonyok

II. 3. 1. Nagyikinda – a Nagyikindai járás központja

Nagyikinda (németül: „Großkikinda”, románul: „Chichinda Mare”, szerbül: „Kukunđa” / „Kikinda”, a II. világháború végéig „Bezuca Kukunđa” / „Velika Kikinda”) múltjáról az előbbiekben már több fontos részletet közöltünk. A város és környéke már közel 2000 éve lakott helynek számít. Ezt bizonyítják a környékben folytatott régészeti feltárások.²²⁸ A magyar honfoglalás előtt, a Bolgár Birodalom fennállása idején jórészt avarok éltek itt.²²⁹ A Magyar Királyság részeként a középkorban is lakott hely volt, akkoriban magyarok, besenyők és kunok lakták a vidéket. Azonban a középkori Nagyikinda – amelynek korábban ismertebb nevei: „Nagykeken”, „Echehida” illetve „Kökénd” –, a török

²²⁵ DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon, IX. kötet (Mész–Olt)*. Szent István Társulat, Budapest, 2004, 419. p.

²²⁶ HARASZTHY LAJOS: *Torontál vármegye története 1867-től a mai napig*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 510. p., GYÉMÁNT RICHÁRD: *A történelmi Torontál vármegye népesedéstörténete*. In: TÓTH KÁROLY (szerk.): *Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica, Publicationes Doctorandorum Juridicorum*, Tomus IV., Fasciculus 1-15., Kiadja a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának tudományos bizottsága, Szeged, 2004, 488. p.

²²⁷ HARASZTHY LAJOS: *Torontál vármegye története 1867-től a mai napig*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 488. p.

²²⁸ TAKÁCS MIKLÓS: *A középkori régészet a Vajdaságban 1918. és 1987. között*. In: *Testis temporum, vita memoriae. Ünnepi tanulmányok Pálóczi Horváth András 65. születésnapjára*. Studia Caroliensia, A Károli Gáspár Református Egyetem szakfolyóirata, 2006. III.-IV. szám, 150. p.

²²⁹ JUHANI NAGY JÁNOS: *Honfoglalás előtt és után*. Magyar Elektronikus Könyvtár, 2002.: <http://mek.oszk.hu/02200/02248/02248.htm> (Letöltés ideje: 2014. október 31.)

időszakban elpusztult. Mai neve 1718-ban jelent meg először a német „*Gross Kikinda*” formában, de még ekkor is lakatlan terület volt. A város az 1720-as években kezdett újranépesülni. A 18. század közepén feloszlott Tiszai és Marosi Határörvidékek területéről jelentős szerb bevándorlás irányult a településre, ezt német, zsidó és később magyar bevándorlás követte. Az 1776-os esztendőtol szegedi római katolikus magyar családok is letelepedtek a településen.²³⁰ A város 1774 és 1876 között, a már ismertetett, ún. „*Nagykikindai Kiváltságos Terület*” székhelye volt, amely gazdaságilag és demográfiailag jelentős hatást gyakorolt a Nagyikinda életére. A városról – a 18. század legvégén – Vályi András a „*Magyar Ország leírása*” című könyvében a következőket írta: „*Kikinda. Nagy Kikinda. Privilegiált mezőváros, és az innen nevezett kerületnek törvénytartó helye, földesura a Királyi Kamara, lakosai nagyobb részben rácok, magyarok, németek, és horvátok; óhitűek, és katolikusok, földje térséges, és igen hasznos, szarvas, és másféle marhákkal bővelkednek, nádja elég van, növendék erdeje, és szőlje meg lehető, fekszik Hegyes, és Mokrin helységekhez legközelebb, piacok Török Becsén, és Szegeden*”.²³¹ Az 1848/1849. évi szabadságharc idején a város többször is jelentős összecsapások és tragédiák színtere volt. Nem sokkal később Fényes Elek – az 1851-ben megjelent – „*geográfiai szótárában*” – az alábbiak szerint – emlékezett meg Nagyikindáról: „*Kikinda (Nagy-), Torontál ármegye csinos mezőváros, s főhelye a kikindai szabad kerületnek, mely hajdan katonai igazgatás alatt volt, de jelenleg is magának külön tanácsa s szép szabadalmi vannak; különben kamarai javadalom. Fekszik Nagybecskerekhez éjszakra 8, Szegedhez 7 mérföldnyire: 2 908 katolikus, 24 református, 74 evangélikus, 11 800 nem egyesült óhitű, 196 zsidó lakossal, kik nyelvökre nézve szerbek, németek s magyarok. Van katolikus és nem egyesült óhitű temploma, szép városháza, postahivatala, gyógyszerháza, vendégfogadója, epreskertje. Határa roppant kiterjedésű s igen termékeny; kevés erdeje, sok szőlőskertje van; szarvasmarhát, juhot nagy mennyiségben tart s 406 egész telket számlál. A kikindai szabad kerülethez még a következő népes helységek tartoznak: Mokrin, Franyova, Melencze mezővárosok, Kumánd, Basahid, Karlova, Josephova, Taras, Rác-Keresztur faluk s számos puszták. A kerület pallosjoggal él.*”²³² A „*Szerb Vajdaság és Temesi Bánság*” részeként továbbra is létezett az ún. „*Nagykikindai Kiváltságos Terület*”, amelynek központja továbbra is Nagyikinda volt. A város igazi fejlődése azonban csak 1850 után indult meg, ekkorra – 1857-re –, kiépült a Szeged-Nagyikinda-Zsombolya-Temesvár vasútvonal, majd a városnak összekötötté lett Torontál vármegye székhelyével, Nagybecskerekkel is. Nagyikinda a 19. század végére Torontál vármegye legnépesebb településévé vált.

A gazdasági fellendülés, továbbá a városi, illetve a kulturális élet fellendülése kedvezően hatott Nagyikindára. A város kereskedelme szintén virágzott, ebből is főleg a gabonakereskedelem, a malomipar és marhatenyésztés volt jelentős. Az üzleti életet több pénz- és hitelintézete segítette. Ez így is maradt az első világháború kirobbanásáig. A város fejlődéséről Fekete Gyula a következőképp emlékezett meg: „*Ami magát Nagyikindai városát illeti, ha valaki látogatóként jön a városba, feltűnik előtte a legtöbbször nyílegyenes, széles utcák sokasága, a melyek 5 kilométernyi hosszúságban futnak át a városon s ugyanilyen módon a keresztbe menő utcák is. Néhány évtizeddel ezelőtt Nagyikinda még nagyon is falusias külsejű volt, de ez a kép évről-évre városiasabbá válik. Szép házak épülnek*

²³⁰ BÁLINT SÁNDOR: *A szegedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete*. A Móra Ferenc Múzeum évkönyve 1974/75 II., Szeged, Móra Ferenc Múzeum, 1976, 182-183. pp.

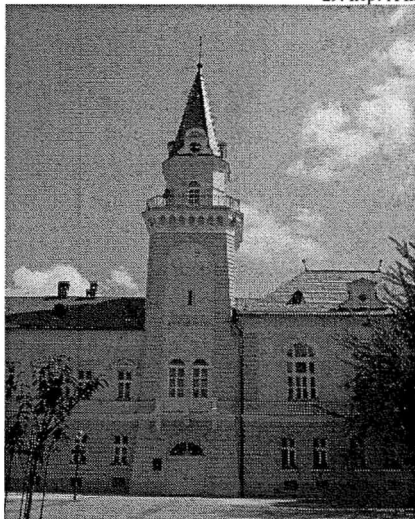
²³¹ VÁLYI ANDRÁS: *Magyar Országának leírása, II. kötet*. A Királyi Universitásnak betűivel, Buda, 1799. Internetes elérhetőség: <http://www.arcanum.hu/fszek/1pext.dtl?f=templates&fn=main-h.htm&2.0> (Letöltés ideje: 2014. október 31.)

²³² FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára. II. kötet*. Nyomatott Kozma Vazulnál, Pest, 1851, 218. p.

szerte a városban. A középpontban sok az emeletes ház is. Az utcák forgalma is azt mutatja, hogy a haladás útja megnyílt a város számára.”²³³

Nagykikinda a dualista időszakban előbb Torontál vármegye nagykikindai járásának a székhelyévé vált, majd – 1893-tól – rendezett tanácsú város lett. A városban volt járási szolgabírói hivatal, királyi törvényszék, továbbá járásbíróság, királyi közjegyzőség, valamint csendőr- és szakasziparancsnokság is. A városi közigazgatás élén a polgármester állt, akik jobbára szerb származásúak voltak.²³⁴ Azonban a képviselőtestületben, valamint a különféle hivatalok élén nemcsak szerb, hanem magyar, illetve német ajkú egyének is töltöttek be pozíciókat.

29. kép: A nagykikindai városháza (2012)



Forrás: Saját fénykép.

Nagykikinda rendezett tanácsú város területe – az 1910. évi magyar népszámlálás időpontjában – 49 780 katasztrális hold (286,48 km²) volt. Ezzel az értékkel a történelmi Torontál vármegye – 10 016 km² nagyságú – területének 2,9%-át tette ki.

A városi közoktatás helyzete kiemelkedőnek volt mondható. A településen öt óvoda volt, továbbá az összes felekezet rendelkezett iskolával, amelyek fenntartását a város külön, erre a célra elkülönített összeggel segítette. A pravoszláv szerb iskola, amelyet 1819-ben alapítottak, jelentős bővítéseken esett át. Nem is csoda, hiszen a 20. század elején már közel 1 200 gyermek járt a különböző évfolyamokra. A római katolikus magyar iskola 1812-ben alakult meg, azonban az oktatás nyelve csak 1878 óta volt magyar. A 20. század elején közel 1 000 diák járt az intézmény különböző tagozatira. A városban működött továbbá evangélikus, református és még izraelita népiskola is. Az előbbieken említett intézményeket

²³³ FEKETE GYULA: *Nagykikinda*. In: BOROVSZKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 589. p.

²³⁴ Nagyikinda rendezett tanácsú városának polgármesterei az első világháborúig a következők voltak: Telecsky Risztó (1893–1896), dr. Bogdán Zsivkó (1896–1910), majd pedig 1910-től Majinszky Lukács töltötte be ezt a posztot. FEKETE GYULA: *Nagykikinda*. In: BOROVSZKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 594. p.

Nagykikinda rendezett tanácsú város folyamatosan segélyezte, illetve biztosította a működésükhöz szükséges feltételeket. Volt a városban még községi és állami népiskola is, illetve gőzmalmi magán népiskola,²³⁵ állami polgári leányiskola, községi polgári fiúiskola, valamint állami főgimnázium is.

Nagykikindán a helyi sajtót hat lap szolgáltatta, ezek a következők voltak: a magyar nyelvű „*Felsőtorontáli Hírlap*”, valamint a „*Torontáli Hírlap*”, továbbá a német nyelvű „*Nagykikinda*” és „*Grosskikindaer Zeitung*”, végül a szerb nyelvű „*Národní List*” és a „*Srbski Glas*”. Előállításukat öt nyomda biztosította.

A soknemzetiségű közeg egyébiránt a színjátszásban is megnyilvánult. A városnak külön szerb és magyar színtársulata volt, amelyeket a város rendszeresen anyagilag is támogatott.

30. kép: A Szent Miklós tiszteletére felszentelt szerb ortodox templom Nagyikindán (2012)



Forrás: Saját fénykép.

Felekezeti tekintetben a város népessége meglehetősen heterogénnek számított. Nagyikinda legrégebb és legtöbb hívővel rendelkező felekezete a szerb pravoszláv egyház volt, templomuk – amely ma is a főtéren áll – 1773-ban építették, de tornyot csak 1797-ben kapott. Az ortodox templomot „*Szent Miklós*” („*Светог оца Николaja*” / „*Svetog oca Nikolaja*”) tiszteletére szentelték fel. Ünnepnapiját május 22-én tartják.²³⁶

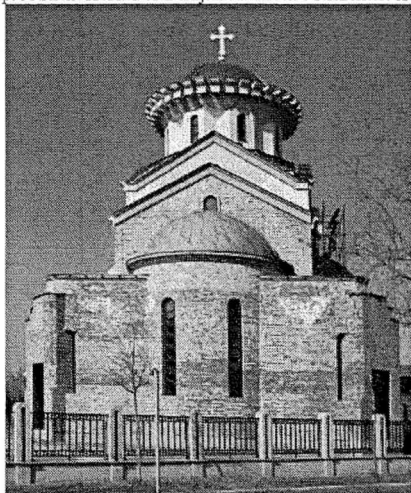
A külvárosban egy másik szerb pravoszláv templom is várja az ortodox híveket, melyet „*Szent Damján és Kozma*” („*Светих безсребренника Козме и Дамјана*” / „*Svetih bezsrebrenika Kozme i Damjana*”) tiszteletére szenteltek fel. Ünnepnapiját július 14-én tartják. A „szerb-bizánci” stílusú ortodox templom építését az 1990-es végén kezdték el és a 2000-es évek első évtizedében is folytak a munkálatok.²³⁷

²³⁵ Ebbe az iskolába elsősorban az ott dolgozók gyermekei jártak.

²³⁶ A Bánati Szerb Ortodox Helytartóság honlapja: <http://www.eparhijabاناتska.rs/parohije/kikindsko-namesnistvo/kikinda/> (Letöltés ideje: 2017. április 24.)

²³⁷ A Bánati Szerb Ortodox Helytartóság honlapja: <http://www.eparhijabاناتska.rs/parohije/kikindsko-namesnistvo/kikinda/> (Letöltés ideje: 2017. április 24.)

31. kép: A Szent Kozma és Damján tiszteletére felszentelt ortodox templom Nagyikindán



Forrás: A Bánsági Szerb Ortodox Helytartóság honlapja: <http://www.eparhijabanatska.rs/parohije/kikindsko-namesnistvo/kikinda/> (Letöltés ideje: 2017. április 24.)

Nagyikinda külvárosában, a temető mellett egy ortodox monostor található, melyet a „Szentháromság” („*Ceema Trojica*” / „*Sveta Trojica*”) tiszteletére szenteltek fel. Az épületet 1885 és 1887 között építették.

32. kép: A Szentháromság tiszteletére felszentelt ortodox templom Nagyikindán



Forrás: *Manastiri u Srbiji*. <https://manastiriusrbiji.com/manastir-svete-trojice-u-kikindi/> (Letöltés ideje: 2017. április 24.)

A második legjelentősebb hívőszámmal rendelkező egyház a római katolikus volt. Az első római katolikus lakosok kincstári hivatalnokok és iparosok voltak. Vallási ügyeiket eleinte a beodrai plébános látta el. Az első templomukat 1783-ban építették, de a hívők lélekszámának növekedésével kicsinek bizonyult, ezért I. (Habsburg) Ferenc magyar király 1807-es látogatása alkalmával ígéretet tett egy nagyobb templom felépítésére. Az új templomot – amely ma is a város központjában található – 1811-ben építették és „Assisi Szent Ferenc” („*Hl. Franz von Assisi*”) tiszteletére felszentelt szentelték fel.²³⁸

33. kép: Az Assisi Szent Ferenc tiszteletére felszentelt római katolikus templom Nagykikindán (2012)



Forrás: Saját fénykép.

A protestáns egyházak csak a 19. században honosodtak meg Nagykikindán. Előbb az ágostai hitvallású evangélikusok telepedtek be a 19. század elején, de anyaegyházzá csak 1840-ben váltak. Majd őket az 1880-as évek második felében a reformátusok követték. Az izraelita felekezet is jelen volt Nagykikindán. Fekete Gyula az alábbiakat írta róluk: „Az izraelita hitközség alakulásáról megállapítható, hogy 1800-ban Nagykikindán már volt hitközség, rabbival, tanítóval, előkönyörgővel. Ugyanakkor volt már szentegyletük is. 1880-ban épült a jelenlegi zsinagóga és iskola.”²³⁹

A 19. század végén, a Pallas Nagylexikonja a következő fontosabb statisztikai adatokat közölte a városról: „Nagy-Kikinda rendezett tanácsú város Torontál vármegyében, (1891) 3758 házzal és 22,768 lakossal (1850: 13 866), kik között 3 519 magyar, 5 719 német, 434 oláh s 12 855 szerb, hitfelekezet szerint 8 484 római katolikus, 13 207 görögkeleti, 144 ágostai hitvallású evangélikus, 117 helvét és 670 izraelita van.”²⁴⁰

²³⁸ FEKETE GYULA: *Nagykikinda*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 590. p.

²³⁹ FEKETE GYULA: *Nagykikinda*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 593. p.

²⁴⁰ GERŐ LAJOS (szerk.): *A Pallas Nagy Lexikona, XII. kötet (Magyar-Nemes)*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1895, 536-537. pp.

39. táblázat: Nagykikinda rendezett tanácsú város anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb
1880	19 845	2 960	4 531	104	274	–	11 023 ²⁴¹	109+844 ²⁴²
1890	22 768	3 519	5 719	65	434	9	15	12 855
1900	24 843	4 364	6 442	74	600	1	5	13 114
1910	26 795	5 968	5 855	52	436	1	13	14 148

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

A statisztikai táblából kiolvasható, hogy a dualista állam népszámlálásai²⁴³ (1880–1910) szerb többséget mutattak ki, jelentős német, illetve magyar kisebbséggel.²⁴⁴ A románság lélekszáma viszonylag elenyésző volt. Az 1890 és 1910 közötti időszakban, az „egyéb” kategórián jobbra a roma (cigány) népcsoportot kell érteni.

40. táblázat: Nagykikinda rendezett tanácsú város felekezeti adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Felekezet						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallási evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	19 845	7 122	11 858	124	86	653	2
1890	22 768	8 484	13 207	144	117	670	146
1900	24 843	9 664	13 808	205	269	777	120
1910	26 795	10 517	14 721	208	377	782	190

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

34. kép: Nagykikinda rendezett tanácsú város címeres pecsétje (1902)



Forrás: A Vajdaság enciklopédiája: <http://vajdasag.rs/images/d/d5/Kikinda1902.png> (Letöltés ideje: 2017. február 6.)

„Nagykikinda rendezett tanácsú város” az 1920. június 4-én megkötött trianoni békeszerződés értelmében az újonnan létrejött „Szerb-Horvát-Szlovén Királyság” – 1929-től „Jugoszlávia” – része lett.

²⁴¹ Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

²⁴² Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelölte. Nagykikinda rendezett tanácsú város esetében az első érték (109 fő) az egyéb hazai (66 fő) és az egyéb külföldi (43 fő) anyanyelvűek adataiból tevődött össze.

²⁴³ Az 1869. évi népszámlálás még nem vizsgálta az anyanyelvi összetételt, illetve megoszlást!

²⁴⁴ GYÖRGY ALADÁR (szerk.): *A Föld és népei. V. kötet, Magyarország*. Franklin-Társulat, Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1905, 530. p.

41. táblázat: Nagykikinda etnikai adatai (1921–2011)

Év	Nemzetiség							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1921	Nincs adat.							
1931	28 400	5 333	5 803	Nincs adat.	Nincs adat.	16 217 ²⁴⁵		1 047
1948	28 665	6 922	408	57	78	188	20 276	736
1953	29 570	7 122	Nincs adat.	34	70	264	20 796	1 284
1961	34 059	7 701	Nincs adat.			304	24 908	1 146
1971	37 576	7 686	Nincs adat.			274	27 478	2 138
1981	41 706	7 242	Nincs adat.			232	28 630	5 602
1991	43 051	5 932	57	52	86	191	30 323	6 410
2002	41 935	5 290	52	42	102	168	31 317	4 964
2011 ²⁴⁶	38 065	4 504	74	36	84	147	28 425	4 795

Forrás: Szerb Statisztikai Hivatal, délszláv népszámlálások: <http://pop-stat.mashke.org/> (Letöltés ideje: 2017. február 6.)

A második világháború alatt, Jugoszlávia német megszállását (1941) követően a Bánság délszláv része német katonai megszállás és irányítás alá került. Ez hatással volt a város akkori és későbbi etnikai és felekezeti viszonyaira is. A német megszállás idején a zsidó lakosság nagy részét a – Belgrád (Београд / Beograd) mellett található – Sajmište-i koncentrációs táborba hurcolták. A német fennhatóság csak 1944 őszéig tartott, akkor, 1944. október 6-án a szovjet Vörös Hadsereg és a jugoszláv partizánok egységei elfoglalták a várost, amely az újonnan alakult Jugoszlávia része lett. Ezt követően tűnt el a német népcsoport a városból, amelyet elősegített, hogy 1944 őszétől itt működött a szerbek egyik gyűjtőtáborra, ahol német, magyar és más nációhoz tartozó foglyok százait kínozták és lőtték agyon. A háború után német lakosságát kitelepítették, azonban a németek egy része – félve a jugoszláv partizánok bosszújától – már a visszavonuló német hadsereggel elmenekült Nagykikinda városából. Az 1960-as évek közepétől egészen az 1980-as évekig a város dinamikusán fejlődött. Új gyárak, lakóépületek, szociális intézmények épültek, a város utcáit kikövezték és leaszfaltozták. Ennek ellenére a vasúti összeköttetés tekintetében csak a Nagykikinda-Zenta-Szabadka és a Nagykikinda-Nagybecskerek viszonylat maradt meg, ott is meglehetősen gyér a személyforgalom. Mokrin (Homokrév) és a Romániában található Zsombolya (Jimbolia) felé már régen megszűnt a vasúti összeköttetés.

Napjainkban a legfőbb megélhetési forrás a mezőgazdaság: búzát, kukoricát, szóját, cukorrépát és egyéb zöldség-, és gyümölcsféléket termesztenek. Nagykikinda egykori mezőgazdasági jelentőségét bizonyítja, hogy a városban mai napig látható Európa egyik legutolsó, még működőképes szárazmalma közül az egyik, melyet 1899-ben építettek és egészen 1945-ig rendszeresen használtak. Még 1847-ben a város területén 51 malom működött.²⁴⁷

²⁴⁵ Az 1931. évi délszláv népszámlálásnál a 16 217 fő az összes délszláv népességet jelölte, tehát nemcsak a szerbek és a horvátok együttes számát fejezte ki. A számadat túlnyomó hányadát mindenképp a szerb népcsoport adta. Szerb Statisztikai Hivatal, délszláv népszámlálások: <http://pop-stat.mashke.org/> (Letöltés ideje: 2017. február 6.)

²⁴⁶ 2011 Census of Population, Households and Dwellings in the Republic of Serbia, Ethnicity, Data by municipalities and cities. Szerb Statisztikai Hivatal honlapja:

<http://media.popis2011.stat.rs/2012/Nacionalna%20pripadnost-Ethnicity.pdf> (2017. február 6.)

²⁴⁷ A Vajdaság enciklopédiája: <http://vajdasag.rs/Nagykikinda> (Letöltés ideje: 2017. február 6.)



Forrás: Megmaradt szárazmalmok Európában: <https://szrazmalom.wordpress.com/international/> (Letöltés ideje: 2017. február 7.)

„Nagyikikinda iparilag fejlett térség, ezért igen fontos szerepe van Vajdaság és Szerbia gazdaságfejlesztésében. Nagyikikinda község olyan terület, ahol az ipar kiemelkedik, valamint sok nyersanyaggal, gyártási kapacitással, megfelelő képzettségű munkásokkal rendelkezik. Az ipari termelés igen sokféle, de a rendelkezésre álló termelési teljesítőképesség főleg a feldolgozóipar, a termékek magas fokú véglegesítésével foglalkozik.”²⁴⁸

Nagyikikinda a Nagyikikindai község (Општина Кикинда / Opština Kikinda) székhelye. Az Észak-bánsági körzethez tartozó község tíz – jobbára az egykoron az ún. „Nagyikikindai Kiváltságos Kerülethez” tartozott – településből áll, központja Nagyikikinda városa. A Nagyikikindai Község települései: Basahíd, Bánátnagyfalu (Банатско Велико Село / Banatsko Veliko Selo), Homokrév, Nagyikikinda, Nákófalva, Szaján, Torontáloroszi (Руско Село / Rusko Selo), Torontáltószeg (Нови Козарци / Novi Kozarci), Tiszahegyes és Töröktoplya. Területe 782 km².

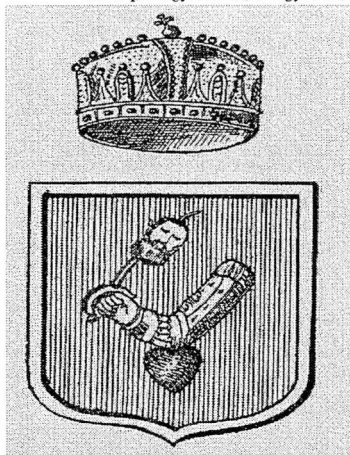
A 2011. évi szerb népszámlálás szerint 59 453 fő élt a Nagyikikindai község területén, ebből 44 846 fő (75,4%) volt szerb, 7 270 fő (12,2%) magyar, továbbá 7 337 fő (12,4%) egyéb nemzetiségű, illetve nem nyilatkozott a nemzetiségéről, ismeretlen vagy regionális hovatartozást jelölt meg. A község magyarságának jelentősebb részét a magyar ajkú Szaján, illetve a Mokrinban, Nagyikikindán, Torontálorosziiban és Töröktoplyán egyre inkább kisebbségben, szórványban élő magyarság adta. A többi településen nincs számottevő magyar közösség.

²⁴⁸ Nagyikikinda község hivatalos honlapja:

<http://www.kikinda.org.rs/index.php?language=hun&page=ogradu&option=privreda> (Letöltés ideje: 2017. február 7.)

II. 4. Nagykikinda rendezett tanácsú város múltbeli képeken

36. kép: Nagykikinda, az egykori rendezett tanácsú város régi címere



Forrás: FEKETE GYULA: *Nagykikinda*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. Országos Széchényi Könyvtár – Magyar Elektronikus Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0024/17.html> (Letöltés ideje: 2017. május 12.)

37. kép: A Draxler-féle ház és mellette a városháza

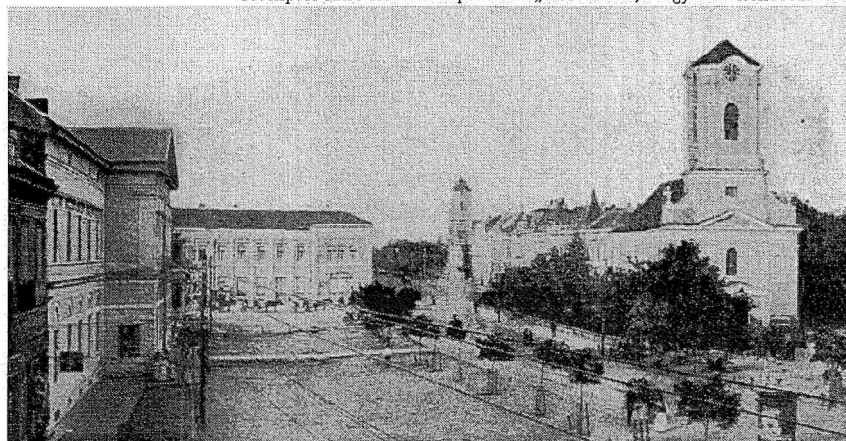


Forrás: FEKETE GYULA: *Nagykikinda*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. Országos Széchényi Könyvtár – Magyar Elektronikus Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0024/17.html> (Letöltés ideje: 2017. május 12.)



Forrás: FEKETE GYULA: *Nagyikánda*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. Országos Széchényi Könyvtár – Magyar Elektronikus Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0024/17.html> (Letöltés ideje: 2017. május 12.)

39. kép: A szerb ortodox templom és a „város szíve”, az egykori Ferenc József tér



Forrás: FEKETE GYULA: *Nagyikánda*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. Országos Széchényi Könyvtár – Magyar Elektronikus Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0024/17.html> (Letöltés ideje: 2017. május 12.)



Forrás: FEKETE GYULA: *Nagykövenda*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontói vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. Országos Széchényi Könyvtár – Magyar Elektronikus Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/titml0024/17.html> (Letöltés ideje: 2017. május 12.)

41. kép: Az – 1953-ban lebontott – izraelita templom



Forrás: *Vajdasági Magyar Digitális Adattár honlapja*: <http://adattar.vmmi.org/?ShowObject=telepules&id=130> (Letöltés ideje: 2017. május 12.)

42. kép: Az egykori törvényszéki palota



Forrás: FEKETE GYULA: *Nagykikinda*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. Országos Széchenyi Könyvtár – Magyar Elektronikus Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0024/17.html> (Letöltés ideje: 2017. május 12.)

43. kép: A város nyugalmát a múltban toronyőr is vigyázta



Forrás: Vajdasági Magyar Digitális Adattár honlapja: <http://adattar.vmmi.org/?ShowObject=telepules&id=130> (Letöltés ideje: 2017. május 12.)

44. kép: A Nagykikindai Kiváltságos Kertület egykori – 1839-ben épített – székháza, napjainkban múzeum (2012)



Forrás: Saját fénykép.

45. kép: Nagykikinda, a „baglyok fővárosa” is.²⁴⁹



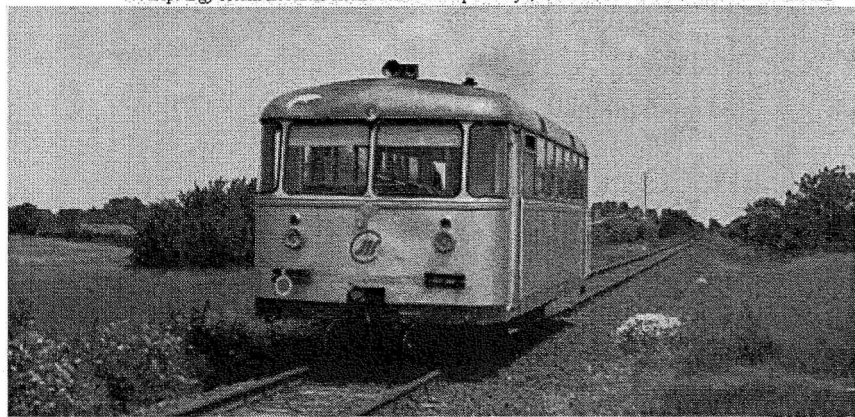
Forrás: *DélHír* portál honlapja: <http://delhir.info/2017/12/19/baglyok-fovarosa-nagykikinda/> (Letöltés ideje: 2018. április 3.)

²⁴⁹ Az ősz derekától több száz bagoly „tefel” Nagykikindán, főképp a sétálóutca a fáira telepedve. A populáció közel 720 egyedet számlál. A városi önkormányzat rendeletben szabályozta a madárpopuláció védelmét. A baglyok ugyanakkor a város „védjegyei” is. *DélHír* portál honlapja: <http://delhir.info/2017/12/19/baglyok-fovarosa-nagykikinda/> (Letöltés ideje: 2018. április 3.)



Forrás: Internet Portal Baške Palanke honlap: <http://backapalankavesti.com/2016/12/08/dok-su-vozovi-prolazili-nasim-sokakom-foto/> (Letöltés ideje: 2017. május 12.)

47. kép: Egy letűnt korszak eltűnőben lévő képviselője, a vasúti összeköttetést biztosító sínbusz²⁵⁰



Forrás: GradSubotica honlap: <http://www.gradsubotica.co.rs/ponovo-saobraza-sinobus-na-relaciji-subotica-senta/> (Letöltés ideje: 2017. május 12.)

²⁵⁰ A Szabadka-Zenta-Nagyikinda, illetve a Nagybecskerek-Nagyikinda – és más – vasútvonalakon közlekedő sínbusz, történelmi értékkel is rendelkezik. Az akkor még vöröses-bordó festésű járműveket az 1936. évi berlini olimpián használták. Majd Németország háborús jóvátételként adta őket Jugoszláviának. Sajnos, egyre több darabja tűnik el a délvidéki vasútvonalokról és egy-egy állomáson félreállítva várják sorsuk beteljesülését. *Sínbusz Fesztivál Szegeden és Szabadkán*. 2013. október 16. *Magyar Nemzet Online*: <https://mno.hu/grund/kulturcsenpesz-sinbusz-fesztivalt-segeden-es-szabadkan-1190276> (Letöltés ideje: 2017. május 13.)

III. Függelék

42. táblázat: Basahid nagyközség területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként

Művelési ág	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	Összes		Átlag	Földrésztetek	Birtokívek
	osztály területe katasztrális holdakban								Terület	Kataszteri tisztajövedelem			
									Katasztrális hold	Korona	Fillér	száma	
Szántó	659	7 527	751	168	24	6	—	—	9 135	190 127	2 081	9 431	1 220
Kert	21	—	—	—	—	—	—	—	21	550	2 700		
Rét	—	79	78	—	—	—	—	—	157	1 189	757		
Szőlő	177	—	—	—	—	—	—	—	177	5 668	3 200		
Legelő	1 025	184	—	24	—	—	—	—	1 233	14 394	1 167		
Nádas	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Erdő	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Termő	—	—	—	—	—	—	—	—	10 723	211 928	1 976		
Terméketlen	—	—	—	—	—	—	—	—	393	—	—		
Az egész határ területe és kataszteri tisztajövedelme									11 116	211 928	—		

Forrás: Torontál vármegye adóközségeinek területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként, az 1909. évi V. törvénycikk alapján végrehajtott kataszteri kiigazítás után. Magyar Királyi Állami Nyomda, Budapest, 1914, 44. p.

43. táblázat: Bocsárd nagyközség területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként

Művelési ág	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	Összes		Átlag	Földrészletek	Birtokívek
	osztály területe katasztrális holdakban								Terület	Kataszteri tisztajövedelem			
									Katasztrális hold	Korona	Fillér	száma	
Szántó	1 672	1 939	887	954	150	424	—	—	6 026	114 506	1 900	4 647	623
Kert	50	—	—	—	—	—	—	—	50	1 344	2 700		
Rét	8	53	40	14	—	—	—	—	115	896	779		
Szőlő	294	—	—	—	—	—	—	—	294	9 391	3 200		
Legelő	1	114	728	944	—	—	—	—	1 787	3 005	168		
Nádas	—	1	—	—	—	—	—	—	1	7	600		
Erdő	1	—	—	—	—	—	—	—	1	5	580		
Termő	—	—	—	—	—	—	—	—	8 274	129 154	1 561		
Terméketlen	—	—	—	—	—	—	—	—	425	—	—		
Az egész határ területe és kataszteri tisztajövedelme									8 699	129 154	—		

Forrás: Torontál vármegye adóközségeinek területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként, az 1909. évi V. törvénycikk alapján végrehajtott kataszteri kiigazítás után. Magyar Királyi Állami Nyomda, Budapest, 1914, 45. p.

44. táblázat: Magyarpadé nagyközség területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként

Művelési ág	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	Összes		Átlag	Földrészletek	Birtokívek
	osztály területe katasztrális holdakban								Terület	Kataszteri tisztajövedelem	Fillér	száma	
									Katasztrális hold	Korona			
Szántó	—	866	3 481	1 464	—	489	—	—	6 300	89 956	1 428	2 355	524
Kert	8	27	—	—	—	—	—	—	35	710	2 028		
Rét	—	303	—	—	—	—	—	—	303	2 879	950		
Szőlő	153	16	—	—	—	—	—	—	169	5 279	3 124		
Legelő	—	1 046	2 305	41	—	—	—	—	3 392	13 530	399		
Nádas	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Erdő	—	—	—	121	—	—	—	—	121	158	130		
Termő	—	—	—	—	—	—	—	—	10 320	112 512	1 090		
Terméketlen	—	—	—	—	—	—	—	—	833	—	—		
Az egész határ területe és kataszteri tisztajövedelme									11 153	112 512	—	2 355	524

Forrás: Torontál vármegye adóközségeinek területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként, az 1909. évi V. törvénycikk alapján végrehajtott kataszteri kiigazítás után. Magyar Királyi Állami Nyomda, Budapest, 1914, 46. p.

45. táblázat: Máriafölde nagyközség területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként

Művelési ág	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	Összes		Átlag	Földrészletek	Birtokívek
	osztály területe katasztrális holdakban								Terület	Kataszteri tisztajövedelem	Fillér	száma	
									Katasztrális hold	Korona			
Szántó	207	1 027	1 285	168	39	10	—	—	2 736	63 288	2 313	3 899	755
Kert	—	—	12	—	—	—	—	—	12	321	2 600		
Rét	—	—	—	44	—	—	—	—	44	264	600		
Szőlő	1 416	50	—	—	—	—	—	—	1 466	46 506	3 172		
Legelő	269	—	—	—	—	—	—	—	269	4 033	1 500		
Nádas	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Erdő	3	—	—	—	—	—	—	—	3	22	660		
Termő	—	—	—	—	—	—	—	—	4 530	114 434	2 526		
Terméketlen	—	—	—	—	—	—	—	—	287	—	—		
Az egész határ területe és kataszteri tisztajövedelme									4 817	114 434	—	3 899	755

Forrás: Torontál vármegye adóközségeinek területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként, az 1909. évi V. törvénycikk alapján végrehajtott kataszteri kiigazítás után. Magyar Királyi Állami Nyomda, Budapest, 1914, 18. p.

46. táblázat: Mokrin nagyközség területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként

Művelési ág	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	Összes			Földrészletek	Birtokívek
	osztály területe katasztrális holdakban								Terület	Kataszteri tisztajövedelem	Átlag		
									Katasztrális hold	Korona	Fillér		
	Szántó	37	9 326	4 903	3 039	2 183	744	—	—	20 232	324 230		
Kert	165	55	—	—	—	—	—	—	220	5 440	2 473		
Rét	12	114	63	—	—	—	—	—	189	1 629	862		
Szőlő	1 772	57	—	—	—	—	—	—	1 829	58 081	3 176		
Legelő	519	1 269	758	—	—	—	—	—	2 546	18 794	738		
Nádas	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Erdő	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Termő	—	—	—	—	—	—	—	—	25 016	408 174	1 632		
Terméketlen	—	—	—	—	—	—	—	—	1 067	—	—		
Az egész határ területe és kataszteri tisztajövedelme									26 083	408 174	—	17 939	2 567

Forrás: Torontál vármegye adóközségeinek területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként, az 1909. évi V. törvénycikk alapján végrehajtott kataszteri kiigazítás után. Magyar Királyi Állami Nyomda, Budapest, 1914, 46. p.

47. táblázat: Nagybakács kisközség területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként

Művelési ág	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	Összes		Átlag	Földrészletek	Birtokívek
	osztály területe katasztrális holdakban								Terület	Kataszteri tisztajövedelem			
									Katasztrális hold	Korona	Fillér	száma	
Szántó	—	371	569	372	219	65	—	—	1 596	22 420	1 405		
Kert	—	20	—	—	—	—	—	—	20	357	1 800		
Rét	—	62	48	—	—	—	—	—	110	853	775		
Szőlő	5	—	—	—	—	—	—	—	5	153	3 200		
Legelő	—	107	107	—	—	—	—	—	214	1 125	526		
Nádas	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Erdő	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Termő	—	—	—	—	—	—	—	—	1 945	24 908	1 280		
Terméketlen	—	—	—	—	—	—	—	—	56	—	—		
Az egész határ területe és kataszteri tisztajövedelme									2 001	24 908	—	480	128

Forrás: Torontál vármegye adóközségeinek területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként, az 1909. évi V. törvénycikk alapján végrehajtott kataszteri kiigazítás után. Magyar Királyi Állami Nyomda, Budapest, 1914, 46. p.

48. táblázat: Nákófalva nagyközség területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként

Művelési ág	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	Összes		Átlag	Fölldrészletek	Birtokívek
	osztály területe katasztrális holdakban								Terület	Kataszteri tisztajövedelem			
									Katasztrális hold	Korona	Fillér	száma	
Szántó	334	1 001	1 373	455	177	–	–	–	3 340	73 060	2 187		
Kert	44	49	–	–	–	–	–	–	93	2 159	2 322		
Rét	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–		
Szőlő	442	133	–	–	–	–	–	–	575	17 348	3 017		
Legelő	–	43	–	–	–	–	–	–	43	364	850		
Nádas	1	–	–	–	–	–	–	–	1	14	1 800		
Erdő	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–		
Termő	–	–	–	–	–	–	–	–	4 052	92 945	2 294		
Terméketlen	–	–	–	–	–	–	–	–	272	–	–		
Az egész határ területe és kataszteri tisztajövedelme									4 324	92 945	–	3 960	782

Forrás: Torontál vármegye adóközségeinek területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként, az 1909. évi V. törvénycikk alapján végrehajtott kataszteri kiigazítás után. Magyar Királyi Állami Nyomda, Budapest, 1914, 32. p.

49. táblázat: Padé nagyközség területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként

Művelési ág	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	Összes		Átlag	Fölldrészletek	Birtokívek
	osztály területe katasztrális holdakban								Terület	Kataszteri tisztajövedelem			
									Katasztrális hold	Korona	Fillér	száma	
Szántó	–	1 509	89	136	–	15	–	–	1 749	34 567	1 976		
Kert	8	47	–	–	–	–	–	–	55	1 067	1 940		
Rét	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–		
Szőlő	8	1	–	–	–	–	–	–	9	285	3 167		
Legelő	–	97	341	–	–	–	–	–	438	1 506	344		
Nádas	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–		
Erdő	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–		
Termő	–	–	–	–	–	–	–	–	2 251	37 425	1 662		
Terméketlen	–	–	–	–	–	–	–	–	171	–	–		
Az egész határ területe és kataszteri tisztajövedelme									2 422	37 425	–	2 062	467

Forrás: Torontál vármegye adóközségeinek területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként, az 1909. évi V. törvénycikk alapján végrehajtott kataszteri kiigazítás után. Magyar Királyi Állami Nyomda, Budapest, 1914, 47. p.

50. táblázat: Szaján nagyközség területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként

Művelési ág	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	Összes		Átlag	Földrészletek	Birtokívek
	osztály területe katasztrális holdakban								Terület	Kataszteri tisztajövedelem			
									Katasztrális hold	Korona	Fillér	száma	
Szántó	–	260	1 722	333	2 174	1 107	469	–	6 065	58 329	962		
Kert	–	13	–	–	–	–	–	–	13	236	1 800		
Rét	1	695	22	189	–	–	–	–	907	7 265	801		
Szőlő	–	45	1	–	–	–	–	–	46	1 103	2 399		
Legelő	–	413	1 225	537	–	–	–	–	2 175	6 284	289		
Nádas	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–		
Erdő	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–		
Termő	–	–	–	–	–	–	–	–	9 206	73 217	795		
Terméketlen	–	–	–	–	–	–	–	–	367	–	–		
Az egész határ területe és kataszteri tisztajövedelme									9 573	73 217	–	3 964	458

Forrás: Torontál vármegye adóközségeinek területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként, az 1909. évi V. törvénycikk alapján végrehajtott kataszteri kiigazítás után. Magyar Királyi Állami Nyomda, Budapest, 1914, 47. p.

51. táblázat: Teremi nagyközség területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként

Művelési ág	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	Összes		Átlag	Földrészletek	Birtokívek
	osztály területe katasztrális holdakban								Terület	Kataszteri tisztajövedelem			
									Katasztrális hold	Korona	Fillér	száma	
Szántó	–	353	182	328	840	491	467	32	2 693	34 007	1 262		
Kert	–	–	12	–	–	–	–	–	12	314	2 600		
Rét	–	–	–	35	–	–	–	–	35	207	600		
Szőlő	57	74	–	–	–	–	–	–	131	3 591	2 741		
Legelő	–	1	170	85	–	–	–	–	256	1 798	702		
Nádas	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–		
Erdő	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–		
Termő	–	–	–	–	–	–	–	–	3 127	39 917	1 276		
Terméketlen	–	–	–	–	–	–	–	–	185	–	–		
Az egész határ területe és kataszteri tisztajövedelme									3 312	39 917	–	3 368	341

Forrás: Torontál vármegye adóközségeinek területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként, az 1909. évi V. törvénycikk alapján végrehajtott kataszteri kiigazítás után. Magyar Királyi Állami Nyomda, Budapest, 1914, 23. p.

52. táblázat: Tiszahegyes nagyközség területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként

Művelési ág	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	Összes		Átlag	Földrészletek	Birtokívek
	osztály területe katasztrális holdakban								Terület	Kataszteri tisztajövedelem			
									Katasztrális hold	Korona	Fillér	száma	
Szántó	3 667	2 061	1 564	346	260	142	—	—	8 040	176 413	2 194	6 073	1 110
Kert	58	—	—	—	—	—	—	—	58	1 566	2 700		
Rét	19	13	—	—	—	—	—	—	32	434	1 356		
Szőlő	252	—	—	—	—	—	—	—	252	8 078	3 200		
Legelő	175	973	1 192	117	—	—	—	—	2 457	12 906	525		
Nádas	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Erdő	37	—	—	—	—	—	—	—	37	214	580		
Termő	—	—	—	—	—	—	—	—	10 876	199 611	1 835		
Terméketlen	—	—	—	—	—	—	—	—	411	—	—		
Az egész határ területe és kataszteri tisztajövedelme									11 287	199 611	—		

Forrás: Torontál vármegye adóközségeinek területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként, az 1909. évi V. törvénycikk alapján végrehajtott kataszteri kiigazítás után. Magyar Királyi Állami Nyomda, Budapest, 1914, 48. p.

53. táblázat: Töröktopolya kisközség területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként

Művelési ág	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	Összes		Átlag	Földrészetek	Birtokívek
	osztály területe katasztrális holdakban								Terület	Kataszteri tisztajövedelem			
									Katasztrális hold	Korona	Fillér	száma	
Szántó	—	2 420	452	206	34	18	—	—	3 130	60 325	1 927	1 199	259
Kert	25	4	—	—	—	—	—	—	29	740	2 552		
Rét	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Szőlő	29	—	—	—	—	—	—	—	29	944	3 200		
Legelő	8	—	2	—	—	—	—	—	10	104	1 040		
Nádas	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Erdő	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Termő	—	—	—	—	—	—	—	—	3 198	62 113	1 942		
Terméketlen	—	—	—	—	—	—	—	—	80	—	—		
Az egész határ területe és kataszteri tisztajövedelme									3 278	62 113	—		

Forrás: Torontál vármegye adóközségeinek területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként, az 1909. évi V. törvénycikk alapján végrehajtott kataszteri kiigazítás után. Magyar Királyi Állami Nyomda, Budapest, 1914, 48. p.

54. táblázat: Nagykikinda rendezett tanácsú város területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként

Művelési ág	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	Összes		Átlag	Földrészelek	Birtokívek
	osztály területe katasztrális holdakban								Terület	Kataszteri tisztajövedelem			
									Katasztrális hold	Korona	Fillér	száma	
Szántó	13 580	21 834	6 485	93	202	—	—	—	42 194	941 705	2 232	26 872	5 343
Kert	417	142	—	—	—	—	—	—	559	13 813	2 471		
Rét	50	29	—	—	—	—	—	—	79	1 107	1 401		
Szőlő	1 254	41	—	—	—	—	—	—	1 295	41 099	3 174		
Legelő	2 075	1 104	227	—	—	—	—	—	3 406	35 775	1 050		
Nádas	60	3	—	—	—	—	—	—	63	1 101	1 748		
Erdő	27	—	5	—	—	—	—	—	32	168	525		
Termő	—	—	—	—	—	—	—	—	47 628	1 034 768	2 173		
Terméketlen	—	—	—	—	—	—	—	—	2 152	—	—		
Az egész határ területe és kataszteri tisztajövedelme									49 780	1 034 768	—		

Forrás: Torontál vármegye adóközségeinek területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként, az 1909. évi V. törvénycikk alapján végrehajtott kataszteri kiigazítás után. Magyar Királyi Állami Nyomda, Budapest, 1914, 47. p.

IV. 1. Felhasznált nyomtatott irodalom

2011 Census of Population, Households and dwellings in the Republic of Serbia, Book 2., Age and sex. Statistical Office of the Republic of Serbia, Belgrad, 2012.

A 2011. évi adatok forrása: Republički zavod za statistiku, Odeljenje za diseminaciju i odnose sa javnošću. Beograd, 2017. Az adatok közléje, Tóth-Glemba Klára, kisebbségkutató, az MTA külhoni köztestületi tagja.

A Magyar Korona országainak 1890. évi népszámlálása. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1890.

A Magyar Szent Korona országainak 1900. évi népszámlálása. I. A népesség általános leírása községeinkint. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság, Budapest, 1902.

A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. I. A népesség főbb adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1912.

ANTAL TAMÁS: *Törvénykezési reformok Magyarországon (1890-1900). Ítéltáblák, Birói jogviszony, Esküdtszék.* Dél-alföldi évszázadok 23., Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, 2006.

BÁLINT SÁNDOR: *A szögedi nemzet. A szegedi nagytáj népélete.* A Móra Ferenc Múzeum évkönyve 1974/75 II., Szeged, Móra Ferenc Múzeum, 1976.

BOGOLYUB, ALEXICH: *Torontál vármegye története 1779-től 1867-ig.* In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Torontál vármegye.* Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912.

CSINCSIK ZSOLT: *Szaján. A fiatal családok elvándorolnak.* In: FODOR ISTVÁN (szerk.): *Szórványletben II., Riportkönyv.* Magyar Szó, Újvidék, 2017.

DEDEK CRESCENS LAJOS: *Szentek élete. I. kötet.* Budapest, Pallas R.T. nyomdája, 1900.

DEDEK CRESCENS LAJOS: *Szentek élete. II. kötet.* Budapest, Pallas R.T. nyomdája, 1900.

DELETANT, DENNIS: *Teroarea comunistă în România: Gheorghiu-Dej și statul polițienesc, 1948 – 1965.* Editura Polirom, Iași, 2001.

DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon, I. kötet (A-Bor).* Szent István Társulat, Budapest, 1993.

DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon, VI. kötet (Kaán-Kiz).* Szent István Társulat, Budapest, 2001.

DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon, VIII. kötet (Lone-Meszl).* Szent István Társulat, Budapest, 2003.

DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon, IX. kötet (Meszr-Olt).* Szent István Társulat, Budapest, 2004.

DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon, XII. kötet (Seq-Szentl).* Szent István Társulat, Budapest, 2007.

DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon, XIII. kötet (Szentl-Titán).* Szent István Társulat, Budapest, 2008.

DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon, XIV. kötet (Titel-Veszk).* Szent István Társulat, Budapest, 2009.

EDELÉNYI-SZABÓ DÉNES: *Magyarország közigazgatási alkatrészeinek és törvényhatóságainak területváltozásai. Különlönyomat a „Magyar Statisztikai Szemle” 1928. (VI.) évfolyamából.* Hornyánszky Viktor Részvénytársaság, Magyar Királyi Udvari Könyvnyomda, Budapest, 1928.

- ERŐS LAJOS (szerk.): *Adalékok a Zrenjanini-Nagybecskerekeli Egyházmegye történetéhez*. LOGOS Kiadó, Tóthfalu, 1993.
- FEHÉR RÓZSA: *Maroknyi magyar a periférián*. In: FODOR ISTVÁN (szerk.): *Szórványletben, Riportkönyv*. Magyar Szó, Újvidék, 2016.
- FEKETE GYULA: *Nagyikikinda*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912.
- FÉNYES ELEK: *Magyarországnak 's a hozzá kapcsolat tartományoknak mostani állapotja Statisztikai és Geographiai tekintetben, IV. kötet*. Trattner-Károlyi Tulajdona, Pest, 1839.
- FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára. I-IV. kötetek*. Nyomtatott Kozma Vazulnál, Pest, 1851.
- GAVRILOVIĆ, SLAVKO: *Srbi u Ugarskoj i Slavoniji od austro-turskog rata 1737-1739. do kraja XVIII veka*. Istorija Srpskog naroda, Beograd, 1986.
- GAVRILOVIĆ, SLAVKO: „*Popis Podunavske vojne granice 1722-1723. godine*”. Istraživanja br. 12. Novi Sad, 1989.
- GERŐ LAJOS (szerk.): *A Pallas Nagy Lexikona, II. kötet (Arafene-Békelen)*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1893.
- GERŐ LAJOS (szerk.): *A Pallas Nagy Lexikona, III. kötet (Békalencse-Burgonyavész)*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1893.
- GERŐ LAJOS (szerk.): *A Pallas Nagy Lexikona, XII. kötet (Magyar-Nemes)*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1896.
- GYÉMÁNT RICHÁRD: *A történelmi Torontál vármegye népesedéstörténete*. In: TÓTH KÁROLY (szerk.): *Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica, Publicationes Doctorandorum Juridicorum*, Tomus IV., Fasciculus 1-15., Kiadja a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának tudományos bizottsága, Szeged, 2004.
- GYÉMÁNT RICHÁRD: *Nemzetiségi és felekezeti viszonyok a Nagyikikindai Kiváltságos Kerületben*. In: HOMOKI-NAGY MÁRIA: *Acta Universitatis Szegediensis, FORVM, Acta Juridica et Politica*, (4) 1., 2014.
- GYÖRGY ALADÁR (szerk.): *A Föld és népei. V. kötet, Magyarország*. Franklin-Társulat, Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1905.
- HARASZTHY LAJOS: *Torontál vármegye története 1867-től a mai napig*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912.
- HERMANN RÓBERT (szerk.): *Az 1848-49. évi forradalom és szabadságharc története*. Videopont Kiadó, Budapest, 1996.
- HOFFMANN, ELKE – LEBER, PETER-DIETMAR – WOLF, WALTER: *Das Banat und die Banater Schwaben. Band 5. Städte und Dörfer*. Mediengruppe Universal Grafische Betriebe München GmbH, München, 2011.
- HORVÁTH ZSOLT: *Mokrin. Ahol nem igazán csendül fel a magyar szó*. In: FODOR ISTVÁN (szerk.): *Szórványletben, Riportkönyv*. Magyar Szó, Újvidék, 2016.
- JANKOVICS MARCELL: *Jelkép-kalendárium. Panoráma*, Budapest, 1988.
- KALAPIS ZOLTÁN: *Padé monográfiája és monográfusa, Herresbacher József*. In: NÉMETH FERENC (szerk.): *Létünk*. XXXV. évfolyam, 1. szám, Újvidék, 2005.
- KÁLMÁNY LAJOS: *Szeged népe, II. kötet, Temesköz népköltése*. Nyomtatta Réthy Lipót és fia, Arad, 1882.
- KARAMAN, IGOR: *Putovanje grofa Telekija Kroz Banat, Bačku i Slavoniju krajem 1794. godine*. Zbornik Matice Srpske za društvene nauke, 23., Novi Sad, 1959.

- KOGUTOVICZ MANÓ: *Torontál vármegye térképe. Kiadott a vallás- és közoktatásügyi m. kir. Minister úr megbízásából. Kiadja a Magyar Földrajzi Intézet r.t. Budapest, 1905.*
- KOSTIĆ, MITA: *Srpska naselja u Rusiji: Srbija i Slavonesrbija. Srpska kraljevska akademija, Beograd, 1923.*
- LEBL. ARPAD: *Prilog istoriji agrarnog pitanja u Vojvodini 1848-1849. Prilozi za političku, kultumu i privrednu istoriju Vojvodine. Zbornik Državnih arhiva Vojvodine, 1., Novi Sad, 1954.*
- MITROVIĆ, MIRKO: *A Nagykikindai Koronakerület, mint a szerb nép privilégiumának egyik formája 1774-1817. In: RADICS KÁLMÁN: Vármegyék és szabad kerületek I-II. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei 27, Debrecen, 2001.*
- NAGY IVÁN: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal. III. kötet. Kiadja Ráth Mór, Pest, 1858.*
- NAGY IVÁN: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal. V. kötet. Kiadja Ráth Mór, Pest, 1859.*
- PÁLOSFALVI TAMÁS: *A Brankovicsok a középkori Magyar Királyságban. História, História Alapítvány, 2010, 1-2. szám, Budapest.*
- RAJKOV, MILIVOJ: *Istorija grada Kikinde do 1918. Pregled, Istorijski arhiv Kikinda, Gradski magistrat, Kikinda, 1968.*
- REISZIG EDE: *Temes vármegye községei. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai, Temes vármegye. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1913.*
- REISZIG EDE: *Torontál vármegye története 1779-ig. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai, Torontál vármegye. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912.*
- STAJIĆ, VASA: *Velikokikindski dištrikt 1776-1876. Matica Srpska, Novi Sad, 1950.*
- Stanovništvo, uporedni pregled broja stanovnika 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991, 2002, podaci po naseljima, Knjiga 9. Republički zavod za statistiku. Beograd, 2004.*
- SZABÓ DÉNES: *A magyar nyelvemlékek. Budapest, Tankönyvkiadó, 1959.*
- SZENTKLÁRAY JENŐ: *Oláhok költöztetése Délmagyarországon a múlt században. Magyar Tudományos akadémia, Budapest, 1891.*
- SZENTKLÁRAY JENŐ: *A csanád-egyházmegyei plebániák története. Csanád-Egyházmegyei Könyvnyomda, Temesvár, 1898.*
- TAKÁCS MIKLÓS: *A középkori régészet a Vajdaságban 1918. és 1987. között. In: Testis temporum, vita memoriae. Ünnepi tanulmányok Pálóczi Horváth András 65. születésnapjára. Studia Caroliensia, A Károli Gáspár Református Egyetem szakfolyóirata, 2006. III.-IV. szám.*
- Torontál vármegye adóközségeinek területe és kataszteri tisztajövedelme mivelési áganként és osztályonként, az 1909. évi V. törvénycikk alapján végrehajtott kataszteri kiigazítás után. Magyar Királyi Állami Nyomda, Budapest, 1914.*
- WERTNER MÓR: *A magyar nemzetségek a XVI. sz. közepéig, I. kötet. Temesvár, 1891.*
- WOLF, ADAM: *Albert Kasimir, Herzog von Sachsen-Teschen. In: Allgemeine Deutsche Biographie (ADB). Band 1, Duncker & Humblot, Leipzig 1875.*
- WURZBACH, CONSTANTIN VON: *Sachsen-Teschen, Albert Kasimir Herzog. In: Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich. 28. Theil. Kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei, Wien 1874.*

IV. 2. Felhasznált elektronikus irodalom

- 2011 Census of Population, Households and Dwellings in the Republic of Serbia, Ethnicity, Data by municipalities and cities. Szerb Statisztikai Hivatal honlapja: <http://media.popis2011.stat.rs/2012/Nacionalna%20pripadnost-Ethnicity.pdf>
- A Bánáti Szerb Ortodox Helytartóság honlapja: <http://www.eparhijabanatska.rs>
- A Hertelendy család, a Hertelendyek információs honlapja: http://hertelendy.pw/content/index.php/Hertelendy_Ign%C3%A1cz_1789_-_1856
- A Nagybecskereki egyházmegye honlapja: <http://www.catholic-zr.org.rs>
- Arhiepiscopia Timișoarei Protopopiatul Ortodox Român Sănnicolau Mare, Parohia Teremia Mare: <http://www.por-sannicolaumare.ro/parohii.htm>
- A szerb és a román kormányfő nyitotta meg a Nákófalva-Lunga határátkelőt. 2014. november 8. In: Vajdaság/MA délvideki hírportál: <http://www.vajma.info/cikk/szerbia/21311/A-szerb-es-a-roman-kormanyfo-nyitotta-meg-a-Nakofalva8211Lunga-hataratkelot.html>
- A Vajdaság enciklopédiája: <http://vajdasag.rs>
- BanaTERRA Mogača Enciklopedija Banata: <http://www.banaterre.eu>
- BANDI ISTVÁN: A romániai kommunizmus - kényszerintézkedések, börtönök és munkatáborok világa: <http://www.munkataborok.hu/kulfold/romania/> (Letöltés ideje: 2017. január 27.).
- BERECZ SÁNDOR: Banatska Topola kegyhelyének története képekkel, búcsújárási imák és énekek. Boldogságos Szűz Anyának jelenései, csodás gyógyulások. Katolikus Hítelet Könyv- és kegytárgykereskedés, Stara Kanjiža, 1934: <http://bucsujaras.hu/toroktopolva/tortenet.htm>
- Biserici.org: <http://www.biserici.org>
- DélHír portál honlapja: <http://delhir.info/2017/12/19/baglyok-fovarosa-nagykikinda/>
- FEKETE GYULA: Nagyikinda. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. Országos Széchényi Könyvtár – Magyar Elektronikus Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0024/17.html>
- FEHÉR RÓZSA: Bocsár. Maroknyi magyar a periférián. Szórványlében (22.). 2015. augusztus 9. Magyar Szó Online: <http://www.magvarszo.com/hu/2792/hetvege/131384/Bocs%C3%A1r.htm>
- Feleségül vette fia jegyesét. In: Bánáti újság. 2005. szeptember 27, Hét Nap Online: <http://hetnap.rs/mobil/?p=cikk&id=1322>
- GERGELY JÓZSEF: Egy falu, két kúria. Ízelítő Padé csodálatos építészeti értékeiből gondnoki kalauzálással. 2014. november 2., In: Magyar Szó Online: <http://www.magvarszo.com/hu/2511/hetvege/117920/Egy-falu-k%C3%A9t-k%C3%BAria.htm>
- GERGELY JÓZSEF: Padé. Szórványlében (41.). 2016. január 10, Magyar Szó Online: <http://www.magvarszo.com/hu/2941/hetvege/138915/Pad%C3%A9.htm>
- GradSubotica honlap: <http://www.gradsubotica.co.rs/ponovo-saobraća-sinobus-na-relaciji-subotica-senta/>
- HEGEDŰS ANTAL: A kiváltságolt szerb nemzet a XVIII-XIX. században Magyarországon. In: ZOMBORI ISTVÁN (szerk.): A szerbek Magyarországon. Móra Ferenc Múzeum, Szeged, 1991.
- Heimatdorf Albrechtsflor: <http://www.albrechtsflor.de/>

HORVÁTH ZSOLT: *Mokrin. Ahol nem igazán csendül fel a magyar szó. Szórványlétben* (19.). 2015. július 19. Magyar Szó Online: <http://www.magvarszo.com/hu/2771/hetvege/130265/Mokrin.htm>

Internet Portal Bačke Palanke honlap: <http://backapalankavesti.com/2016/12/08/dok-su-vozovi-prolazili-nasim-sokakom-foto/>

Internetpräsenz Friedhelm Kirsch, Banater – Marienfelder – Nostalgien und Erinnerungen: <http://fikrisch.homepage.t-online.de/marienfeld-wo-.html>

ISTVÁN MÁRTA: *Gazdag múlt, sivár jelen. Hét nap, Bánáti Újság*. Internetes elérhetőség: <http://hetnap.rs/mobil/?p=cikk&id=7495>

JUHANI NAGY JÁNOS: *Honfoglalás előtt és után*. Magyar Elektronikus Könyvtár, 2002.: <http://mek.oszk.hu/02200/02248/02248.htm>

JUHÁSZ ANTAL: *Szaján településnéprajza, népessége és társadalma*. In: JUHÁSZ ANTAL (szerk.): *Táj és népi kultúra 4. – Szajáni gyűjtés*. Szegedi Tudományegyetem Néprajzi Tanszék, Szeged, 2003, 12.-14. pp. Internetes elérhetőség: http://www.ujszeged.hu/pdf/szajan_telepulesneprajza.pdf

Magyar Kurír, Katolikus Hírportál: <http://www.magyardurir.hu/hirek/szent-orangyalok-liturgikus-emleknapja/>

Magyarország régi térképeken: http://hungary-maps.myhunet.com/images_content/vm54.jpg

Majs szerb ortodox templomának honlapja: <http://www.majsiszerbtemplom.hu/vedoszent.htm>

Manastiri u Srbiji: <https://manastiriusrbiji.com/manastir-svete-trojice-u-kikindi/>

Megmaradt szárazmalmok Európában: <https://szarazmalom.wordpress.com/international/>

Nagykikinda község hivatalos honlapja: <http://www.kikinda.org.rs>

Petar Kočić Általános Iskola honlapja: <http://petarkocicnakovo.edu.rs/index.php/nase-selo/15-nase-selo/51-istorija-nakova>

Serbia Tour honlap: <https://serbiatour.rs/index.php?c=sekcija3&smestajid=735&lg=en>

Sinbusz Fesztivál Szegeden és Szabadkán. 2013. október 16. Magyar Nemzet Online: <https://mno.hu/grund/kulturcsempesz-sinbusz-fesztivalt-szegeden-es-szabadkan-1190276>

SÓTI JÁNOS SJ: *Töröktopoljai Kegyhely*. Novo Milosevo, 1999: <http://bucsujaras.hu/toroktopolya/soti.htm>

Szerb Statisztikai Hivatal, délszláv népszámlálások: <http://pop-stat.mashke.org/>

Vajdasági Magyar Digitális Adattár honlapja: <http://adattar.vmmi.org/?ShowObject=telepules&id=130>

VARGA E. ÁRPÁD: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája III. kötet, Arad, Krassó-Szörény és Temes megye, Népszámlálási adatok 1850-2002 között*. Pro-Print Kiadó, Csíkszereda: <http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002.htm>

VÁLYI ANDRÁS: *Magyar Országnak leírása, I. kötet*. A Királyi Universitásnak betűivel, Buda, 1796. Internetes elérhetőség: <http://www.arcanum.hu/fszek/lpext.dll?f=templates&fn=main-h.htm&2.0>

VÁLYI ANDRÁS: *Magyar Országnak leírása, II. kötet*. A Királyi Universitásnak betűivel, Buda, 1799. Internetes elérhetőség: <http://www.arcanum.hu/fszek/lpext.dll?f=templates&fn=main-h.htm&2.0>

VÁLYI ANDRÁS: *Magyar Országnak leírása, III. kötet*. A Királyi Universitásnak betűivel, Buda, 1799. Internetes elérhetőség: <http://www.arcanum.hu/fszek/lpext.dll?f=templates&fn=main-h.htm&2.0>

Wikipédia, a szabad enciklopédia: <https://hu.wikipedia.org>

Tartalomjegyzék

Előszó.....	1
I. A Nagykikindai járás és települései.....	3
I. 1. Basahíd.....	7
I. 2. Bocsár.....	10
I. 3. Homokrév (Mokrín).....	16
I. 4. Magyarpadé.....	20
I. 5. Máriafölde.....	23
I. 6. Nagybikács.....	28
I. 7. Nákófalva.....	30
I. 8. Padé.....	35
I. 9. Szaján.....	40
I. 10. Teremi.....	45
I. 11. Tiszahegyes.....	49
I. 12. Töröktoplya.....	53
II. Nagykikinda rendezett tanácsú város, a Nagykikindai járás székhelye.....	57
II. 1. Népesedéstörténeti előzmények.....	57
II. 2. A Nagykikindai Kiváltságos Kerület jogállása (1774-1876).....	59
II. 3. A Nemzetiségi és felekezeti viszonyok.....	65
II. 3. 1. Nagykikinda – a Nagykikindai járás központja.....	65
II. 4. Nagykikinda a múltbeli képeken.....	74
III. Függelék.....	80
IV. 1. Felhasznált nyomtatott irodalom.....	87
IV. 2. Felhasznált elektronikus irodalom.....	90
Tartalomjegyzék.....	92

Jelen tanulmány arra tesz kísérletet, hogy – egyedülálló módon a magyar, szerb (jugoszláv) és román népszámlálások településsoros adatai segítségével – bemutassa a történelmi Torontál vármegye egykori Nagykikindai járásának etnikai (anyanyelvi-nemzetiségi), illetve felekezeti statisztikai adatait.

Továbbá feladatául tűzte ki, hogy vázlatos áttekintést adjon az egyes „történelmi” települések népesedéstörténetéről is. A járás elsődlegesen szerbek, németek és magyarok által lakott térség volt, ezért a tanulmány jobbára e három népcsoport betelepődését, statisztikai adatait, valamint a németek eltűnésének „kálváriáját” taglalja. Jelen munka nyomon követi az egyes helységek népesség-, illetve népesedésszatisztikai sajátosságait, valamint egyéb „aktualitásait” is.

A hiánypótló mű megírását hosszú, többéves kutatómunka előzte meg, mely által sikerült beszerezni több, ma már nehezen fellelhető könyvritkaságot a 18., de különösen a 19. századból. A tanulmány megírását többszöri helyszíni kutatómunka is megelőzte

